

İKTİSAT

Dergisi

Sayı: 363 • Ocak 1997 • Fiyatı: 300.000,-TL

TÜRKİYE'NİN 1997 YILI BÜTÇESİ

■ BÜTÇELERİN DEĞİŞEN YAPISI

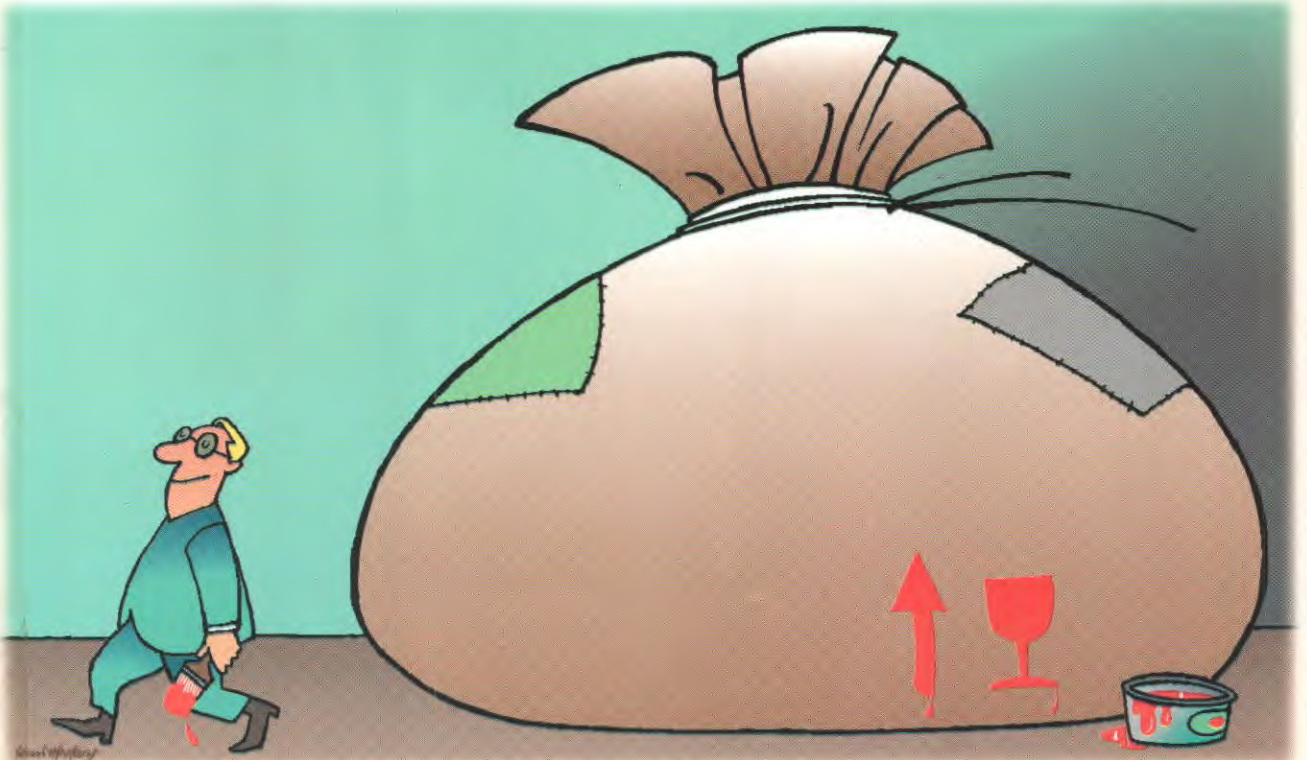
■ ALTERNATİF BİR BÜTÇE POLİTİKASI

ÖNERİSİ ■ 1997 BÜTÇESİ: SERMAYENİN KAMUYU

YAĞMALAMA BÜTÇESİ ■ EĞİTİM SİSTEMİ ve BÜTÇE

■ ÖZELLEŞTİRME, TEŞVİKLER, ETKİNLİK ■ KRONİK İSTİKRARSIZLIK

■ 1997:KRİZ YILI ■ TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME DENEYİMİNİN ÖĞRETTİKLERİ

Isıtmayı düşünmediğimiz bir yer!

Isıtma sistemlerimiz şimdilik
Türkiye'yi ve Avrupa'yı ısıtıyor.
40 yılı aşkın tecrübemiz, yüksek
teknolojimiz, üstün performansımız,
1500 personelimiz, ülke çapında
yaygın satış ve servis hizmetleri
ağımızla milyonlarca ailenin ve
yuvanın sıcaklığı için varız.

Demirdöküm®

"KEŞİN ÇÖZÜM"

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu
Çamlıca İş Mrk., B2 Blok Ünalın Mah., Ayazma Cad., Küçük Çamlıca
81190 Üsküdar-İstanbul Tel: (0216) 317 64 14 Faks: (0216) 317 65 75

Hayatımızın yeni normları

İş dünyasına yeni çözümler sunan Sümerbank, özelleştirilmesini izleyen ilk yılda çok yüksek performans gösterdi. Geniş boyutlu yatırım bankacılığı, Kişiyeye Özel Bankacılık hizmetleri, kişiyeye özel krediler, saygın kredi kartları, yüksek ve güvenli kazanç, sayısı sürekli artan çağdaş şubeler ve Türkiye'nin en gelişmiş bankacılık teknolojisi Sümer Future Otomasyonu... Sümerbank'a gelin, bankacılıkta alışılmış kalıpların dışına nasıl çıkıldığını görün.

İÇİNDEKİLER

- 6** Kısa Kısa...
- 9** Türkiye'nin 1997 Yılı Bütçesi: Eleştiri ve Öneriler
- 23** Bütçelerin Değişen Yapısı
Oğuz OYAN
TÜRK-İŞ GENEL MERKEZİ
- 28** Alternatif Bir Bütçe Politikası Önerisi
Yad. Doç.Dr. Hayri KOZANOĞLU
DR. Aziz KONUKMAN
- 34** 1997 Bütçesi; Sermayenin Kamuyu yağmalama Bütçesi Özelleştirmeye Karşı Kamulaştırma
SOSYALİST İKTİDAR PARTİSİ
- 37** '97 Bütçesi Emeğe Saldırı ve Satış Bütçesidir
EMEĞİN PARTİSİ
- 41** 1997 Bütçesi: Neo-Liberalizme tam gaz...
Mehmet Bedri GÜLTEKİN
İŞÇİ PARTİSİ GENEL SEKRETERİ
- 45** Eğitim Sistemi ve Bütçe
Cemal ÜNLÜ
EĞİTİM - SEN EĞİTİM SEKRETERİ
- 50** Türkiye'de ve Dünya'da Borçluluk ve Borç Krizi
Prof. Dr. Tülay ARIN
- 57** Özelleştirme, Teşvikler, Etkinlik
Gündüz FINDIKÇIOĞLU
- 65** Kronik İstikrarsızlık
Prof. Dr. Hürşit GÜNEŞ
- 74** 1997: Kriz Yılı...
Prof. Dr. Nesrin SUNGUR
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İNGİLİZCE İKTİSAT BÖLÜMÜ
- 75** Türkiye'de Finansal Serbestleşme Deneyiminin Öğrettikleri ve Reel Ekonomi
Doç. Dr. Uğur ESER
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
- 79** 1997 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi
Doç. Dr. Eser KARAKAŞ
İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
- 80** 1997 Yılından Beklentiler
Prof. Dr. Sema KALAYCIOĞLU
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT

Dergisi

Sayı:363 • Ocak 1997 • Fiyatı:300.000,-TL

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır. İktisat Dergisi aylık olarak yayınlanır Kurucuları: Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur. Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber. Yayın Koordinatörü: Teoman Gülsever. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Hikmet Akçiçek. Yayın Kurulu: Yasemin Öztürk, Aktükün, Kuvvet Lordoğlu, Teoman Gülsever. Danışma Kurulu: Doç. Dr. Kaya Ardic, Prof. Dr. Nihat Falay, Prof. Dr. Merih İpek, Doç. Dr. Eser Karakaş, Prof. Dr. Murat Özyüksel. Yayın Kurulu Sekreteri: Deniz Diblen. Kapak Düzenleme: Semih Poroy. Grafik Düzenleme:İbrahim M. Karakaş Reklam Koordinatörü: Deniz Turhan Yönetim Yeri: Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İstanbul Tel: (0212) 2505034 - 25016 42 Fax: (0212) 235 73 43 Baskı: Can Ofset. Abone Koşulları: Yıllık : 3 milyon TL. Altı Aylık: 1.5 milyon TL. Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve Öğretim üyesi (Yıllık): 2 milyon TL. Yurtdışı: 45 \$ Dergide Yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

Ülke gündemi olağanüstü bir hızla değişiyor. Bu gündem bolluğunun elbette maddi nedenleri var. Ancak bir çoğunun yapay olarak şişirildiği ve gerçek sorunların ıskalanması

sonucunu doğurduğu ise açık. Bugün Türkiye’de çeşitli toplumsal kesimler kendi yakıcı sorunlarına taraf olamadığı sürece, yönetici kliğin kendi iç sorunlarını ana gündem maddesi yapıp toplumun sorunları olarak sunacağından kimsenin kuşkusu olmamalı.

İktisat'dan

Bu çerçevede, toplumsal sorunları gerçek zeminlerinde tartışmak, çözüm önermek ve böylelikle tartışma ve çözümlerin örgütlenmesine katkıda bulunmak, bu çabaları girdi kabul edecek pratik duruşları bu yolla beslemek çok önemli.

İşte **İktisat Dergisi**, tam 363 sayıdır bunu yapmaya çalıştı. Bugüne kadar düzeyli bir tartışma platformu ve yarı-akademik niteliğiyle ilgiyle izlenen bir dergi oldu. Çabamız bu düzeyi, düşürmeden sürdürmek.

Dergimizin bu ayki sayısının ağırlıklı konusunu “1997 Bütçesi ve Türkiye Ekonomisinin 1996 yılı değerlendirmeleriyle ‘97 yılı projeksiyonları” oluşturuyor. Bu amaçla çok sayıda önemli değerlendirmenin yanında parlamento dışı sol partilerin değerlendirmelerini de aldık. İlgiyle okunacağını düşünüyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak üzere dostlukla...

4 Şubat 1997

SICAK KAHVE, BEYAZ

Üstün viraj hakimiyeti ve sarsıntısız yolculuk konforu... Geniş bir konfor paketi... Aktif ve pasif güvenlik özellikleri... Antivibrasyon özelliği ve ses izolasyonu... Görkemli bir iç dizayn... Citroën Saxo büyük beklentilere göre tasarlandı.

1.4i SX - 75 HP, 0-100 km/h hızlanma 11,2 sn, 5 ileri vites, 3 veya 5 kapılı kaporta seçenekleri, hidrolik direksiyon, merkezi kilit, elektrikli ön camlar, renkli camlar, aktif gergili ön emniyet kemerleri, kapı içi darbe emici paneller.

1.6i VSX - 90 HP, otomatik vites, 0-100 km/h 12,5 sn, 5 kapılı, SX'tekilere ek olarak uzaktan kumandalı merkezi kilit, kodlu çalıştırma (immobilizer) ve klima standart.

1.6i 16V VTS - 120 HP, 0-100 km/h 7,7 sn, 5 ileri vites, 3 kapılı, VSX'tekilere ek olarak sürücü ve ön yolcu hava yastıkları standart.

TÜRKİYE GENEL DİSTRİBÜTÖRÜ:

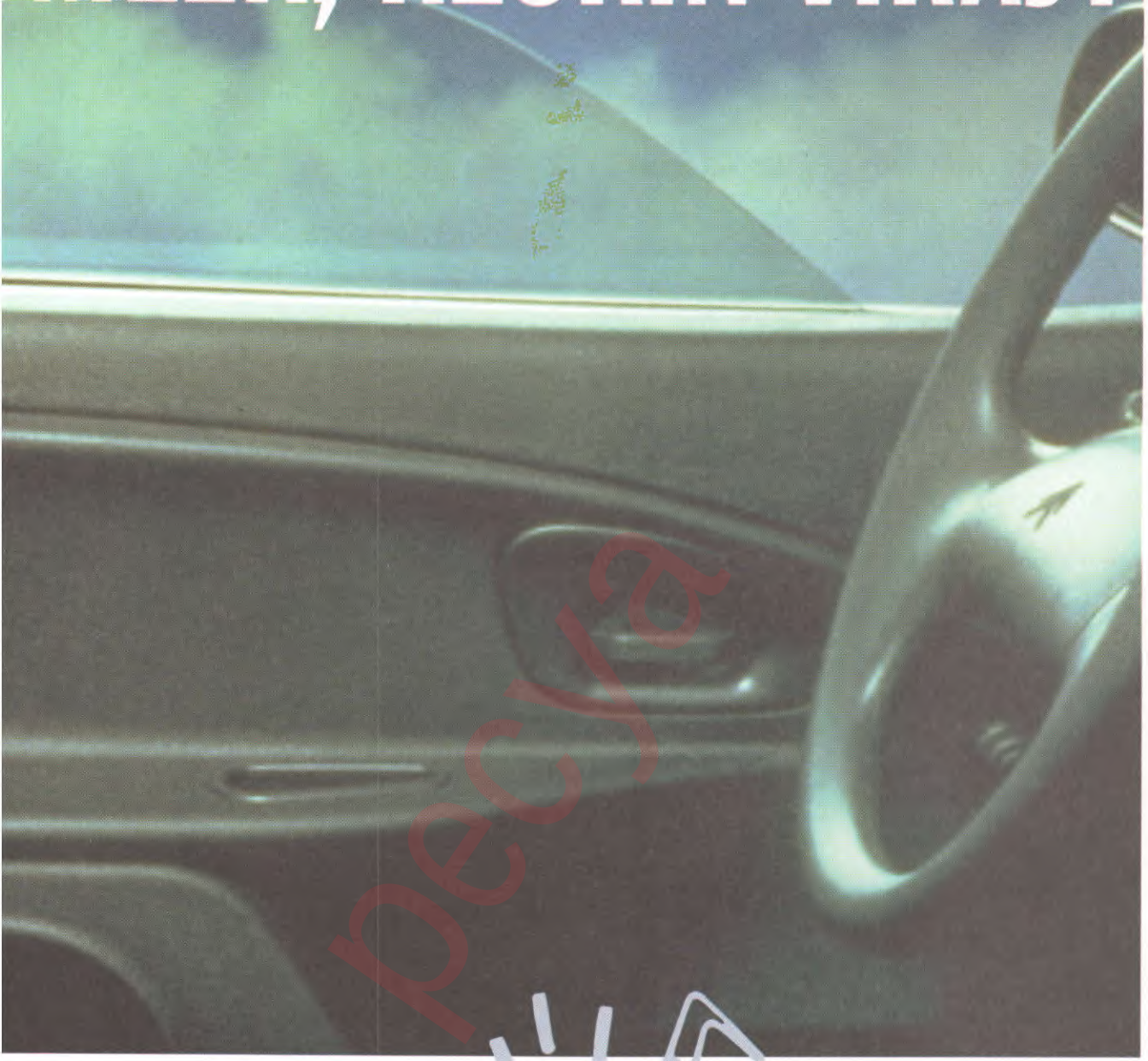
Baylas OTOMOTİV A.Ş. TEL: (0212) 211 78 99 - 211 79 44 FAX: (0212) 211 24 51
Baylas Otomotiv bir H. Bayraktar Holding kuruluşudur.

CITROËN

CITROËN SAXO DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE EN YENİ CITROËN

MLEK, KESKİN VİRAJ!

Saxo

BEKLENTİLERİNİZ KADAR BÜYÜK.

2 Aralık 96 • IMF'nin hazırladığı "Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü" adlı raporda, Türkiye'nin ödemeler dengesi açığının 1997'de de bu yıl olduğu gibi GSYİH'nın yüzde 2.7'sini bulacağı açıklandı.

3 Aralık 96 • İzmir Aliğa'daki Petkim tesislerinde çalışan Petrol-iş üyesi 3 bin 500 işçi, ücretlerde iyileştirme istemiyle işyerini terk etmeme ve mal sevkiyatını durdurma eylemi yaptı.

• T.C.M.B eski başkanı Rüşüti Saraçoğlu, Türkiye'de bir "sıcak para edebiyatı olduğunu söyledi" ve "10 yılda net olarak 400 milyon dolar çıkış var, giriş yok" dedi.

4 Aralık 96 • Kasım enflasyonu toplam eşyada % 5.1, tüketicide % 5.2 olarak açıklandı. Yıllık enflasyon ise toplam eşyada % 85.7'ye, tüketicide % 80.4'e ulaştı.

• Mesut Yılmaz, Abdullah Çatlı'ya Mehmet Özbay kimliği ile "Emniyet Uzmanı" olarak görevli olduğuna dair Mehmet Ağar imzalı bir belge ile silah taşıma ruhsatı verildiğini açıkladı. Yılmaz'a göre "en tepedeki 10 kişi herşeyi biliyor."

5 Aralık 96 • İçişleri Bakanı Akşener, Yılmaz'a belge sızdırdığı öne sürülen İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Yazıcıoğlu ve Sedat Bucak'ın üç korumasını görevden aldı.

• İ.Ü. Hukuk Fakültesi kantinini satırlarla basan ülkücü bir grup, biri tabancayla olmak üzere üç öğrenciyi yaraladı. Olayı protesto eden 40 öğrenci gözaltına alındı.

• Arjantin'de 4 aydır maaş alamayan 5000 kamu işçisi ve memurun yerel parlamentoya yürüyüşünde polis şiddetli çatışma çıktı: Yüzlerce yaralı var.

6 Aralık 96 • Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel "Laleli olmasaydı rezerv erimişti." dedi.

• Ankara DGM, Erbakan'ın hac konuşması ve H. Hüseyin Ceylan'ın harp okullarına yönelik açıklamalarından ötürü Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulundu.

• TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi toplantısında "Devletteki çürük elmalar temizlensin." denildi. Halis Komili, 1996 yılında ekonomide patlamaya hazır bombaların temizlenmediğini, aksine üç yeni bomba eklendiğini söyledi. Komili'ye göre fitili ateşlenen bir bomba bedelsiz ithalat, diğerleri ise bütçe açığı ve sosyal güvenlik sisteminin çökmesi bombaları...

• Ocak - Kasım 96 döneminde ihracat % 4 artarak 21.3 milyar dolar oldu. Konfeksiyonda ise % 9 düşüş görüldü.

• SPK, Erdemir'in altın hissesinin yönetimine talip oldu.

8 Aralık 96 • Türk İşadamları ve Türk-İş Başkanı Meral, üç günlük Yunanistan ziyaretine başladı.

• PKK, 18 aydır rehin tuttuğu askerleri, RP milletvekili Fettullah Erbaş, İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal ve Mazlum - Der İzmir Şube Başkanı Halit Çelik'ten oluşan heyete Kuzey Irak'ta teslim etti.

9 Aralık 96 • ABD Merkez Bankası Başkanı'nın Amerika'da faizlerin yükselbileceği yolundaki demeci tüm borsaları düşürdü.

10 Aralık 96 • Avrupalı parlamenterler Türk basınının temsilcilerini dinlediler.

• Erbakan, Yüksek Askeri Şura toplantısında, 69 subay ve astsubayın "disiplinsizlik" gerekçesiyle ordudan atılması kararını onayladı. Bunlardan 13 subay ve astsubayın "irticai faaliyetlere katıldıkları için" ordudan uzaklaştırıldıkları anlaşıldı.

11 Aralık 96 • Abdullah Çatlı'nın üzerinden çıkan belgedeki imzanın kriminal incelemesinde, "muhtemelen Mehmet Ağar'a ait olduğu" açıklandı.

• Gümrük Birliği'nin AP'nda onaylanmasının yıldönümünde Demirel, AB üyesi 15 ülkenin devlet başkanlarına birer mektup göndererek, Türkiye'nin AB'nden dışlanmamasını istedi.

• Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü kantini-ne ülkücü saldırısı: Bir öğrenci satırla yaralandı.

• Mercüme, TBMM Komisyonu'nda aklandı.

• Susurluk kazası için "Garip üçlü" deyimini kullanan Demirel, soruşturmanın hızlandırılmasını istedi. Demirel, liderlerle toplantılar yapacak.

12 Aralık 96 • Ordudan YAŞ kararlarına yönelik tepkilere ilişkin sert tepki : "Şeriat özlemcileri TSK'ni aşındırma amacıyla beyhude bir gayret içinde görüldüyor, ancak bu hesaplar kesinlikle boş çıkacaktır."

• Anayasa Mahkemesi, lojmanların satışını öngören yasayı iptal etti. Yürütme de durdurulacak.

• AP, Türkiye'nin Akdeniz Fonu kapsamındaki kredili projelerden yararlanmasına yeşil ışık yaktı. Türkiye 5 yılda 700 milyon ECU kullanabilecek. 97 bütçesi için öngörülen 53 milyon ECU'lük yardım ise askıda kaldı.

• Koç Holding ile Ford - Otosan'ın sermayesindeki paylarını eşitlemeye karar verdi.

• Bedelsiz ithalat için 9287 kişinin başvurduğu ve 523 milyon DM biriktiği açıklandı.

• SPK, Takasbank'ta bulunmayan hisse senetlerinin borsada alım-satımını yasakladı.

Kısa... Kısa... Kısa... Kısa... Kısa...

• Türkiye'nin dört bir yanından gelen KESK üyesi onbinlerce kamu emekçisi "Bütçeye ve Susurluk'a karşı" Ankara'da miting yaptı. Polisin müdahalesi sonucu yaralanmalar ve gözaltılar oldu.

13 Aralık 96 • Ömer Lütfü Topal cinayetinde kullanılan silahlardan birinin şarjöründeki parmak izinin Çatlı'ya ait olduğu açıklandı. Mesut Yılmaz'ın Topal'ın katilleri olduğunu ileri sürdüğü 3 polis ise müfettişlerce suçsuz bulundu.

• Erbakan, 31 Aralık'tan sonra Çekiç Güç'ün görevine son verileceğini söyledi.

• Standard and Poor's Türkiye'nin uzun vadeli kredi notunu B'ye düşürdü.

• İMKB'nin Olağanüstü Genel Kurulu'nda "Hisse Senetleri Güven-ce Fonu Yönetmeliği" kabul edildi. Tuncay Artun, borsaya küçük yatırımcının gelmemesinin temel sebebinin 250 yarı - büyük ölçekli, 25 büyük ölçekli yatırımcının borsada at koşturması olduğunu söyledi.

15 Aralık 96 • Hazine Müsteşarı Kaytaç "1997'de iç borçların ortalama vadesini 10 ayın üzerine çıkarmayı düşünüyoruz. Ağırlık TL. bazında borçlanmada olacak." dedi.

16 Aralık 96 • 6 yıl 4 aydır kapalı olan Yumurtalık Petrol Boru Hattı açıldı. Erbakan " Yakında dağlarda tek terörist kalmayacak." dedi.

• Kredi notunun düşüşüne borsadan ölçülü tepki: Düşüş 2 - 3 puanla sınırlı kaldı. Döviz ise yine sınırlı yükselişle 105.300 TL. seviyesinde kaldı.

17 Aralık 96 • TIME'ın 1996 Skandallar Listesi'nde Susurluk dünya altıncısı oldu.

• Milli Savunma Bakanı Tayan'a göre sadece 1996'da "terörle mücadele'nin faturası günde 400 milyar TL...

• Hazine ihalesine rekor katılım : 478 trilyonluk katılım gelen 13 aylık Faiz net (stopajsız) yüzde 114, 12 aylık faiz net yüzde 110.38 oldu. Böylece faizlerde yıllık bileşik brüt bazda 13, net bazda da 10 puana yakın düşüş gerçekleşti.

18 Aralık 96 • Refahyol'un 1997 bütçesi Meclis'te 279 oyla kabul edildi.

19 Aralık 96 • Bakanlar Kurulu, kumarhanelerin kapatılması kararı aldı.

• İçişleri Bakanı Akşener'in açıklamasına göre 1985'den bugüne kadar 296 köy korucu hakkında adam öldürmekten işlem yapılmış. 23 bin 222 korucunun da görevine son verilmiş.

21 Aralık 96 • Son üç haftadır İngiltere, Danimarka, Hollanda gibi ülkelerde uluslararası kredi

kartı kullanmak isteyen Türklere provizyon verilmediği açıklandı.

22 Aralık 96 • Demirel, Susurluk'la ilgili olarak liderlerle Çankaya köşkünde 5 saat süren bir toplantı yaptı.

• YDP Genel Başkanı Hasan Celal Güzel, ordunun darbe hazırlığı içinde olduğunu söyledi.

23 Aralık 96 • Genelkurmay'dan ordu ile Susurluk olayı arasında bağlantı kuran haberlere ilişkin sert açıklama: "TSK'nin olayların içine çekilmeye çalışılmasını, olayların içinde gösterilme gayretlerini üzüntüyle karşılıyor ve reddediyoruz."

• Mesut Yılmaz elindeki belgeleri Demirel'e verdi. Belgelerin birer kopyası da Meclis Komisyonu'na ve İstanbul DGM'ye verilecek.

24 Aralık 96 • Çekiç Güç'ün yerini alacak olan Keşif Güç Meclis'te kabul edildi. Fransa yeni güce katılmayacağını açıkladı.

26 Aralık 96 • Süresi 31 Aralık'ta dolacak olan bedelsiz ithalatta başvuru sayısı 20 bin 401'e, yatırılan para miktarı da 1 milyar 151 milyon DM'a ulaştı.

27 Aralık 96 • Faiz gelirlerinde beyanname zorunluluğu 1 yıl ertelendi. Bono ve Tahvilden yapılan yüzde 10'luk stopaj ise yüzde 12'ye çıkarıldı. Stopaj TL ve döviz mevduatında da uygulanacak.

• 1996'nın Ocak-Nisan döneminde 7.3 milyon dolar'lık ihracat, 13.3 milyon dolar'lık ithalat yapıldığı açıklandı. (DİE)

• Mehmet Eymür'den sonra Özel TİM'in kurucusu eski MİT'çi Korkut Eken de, Çatlı'nın bir dönem MİT için kullanıldığını Meclis Komisyonu'nda açıkladı.

28 Aralık 96 • Hak-kında tutuklama kararı bulunan Aczmendi lideri Müslüm Gündüz, polis ve gazeteciler eşliğinde yapılan baskınla Kadıköy'de bir evde Fadime Şahin adlı genç bir kadınla yakalandı.

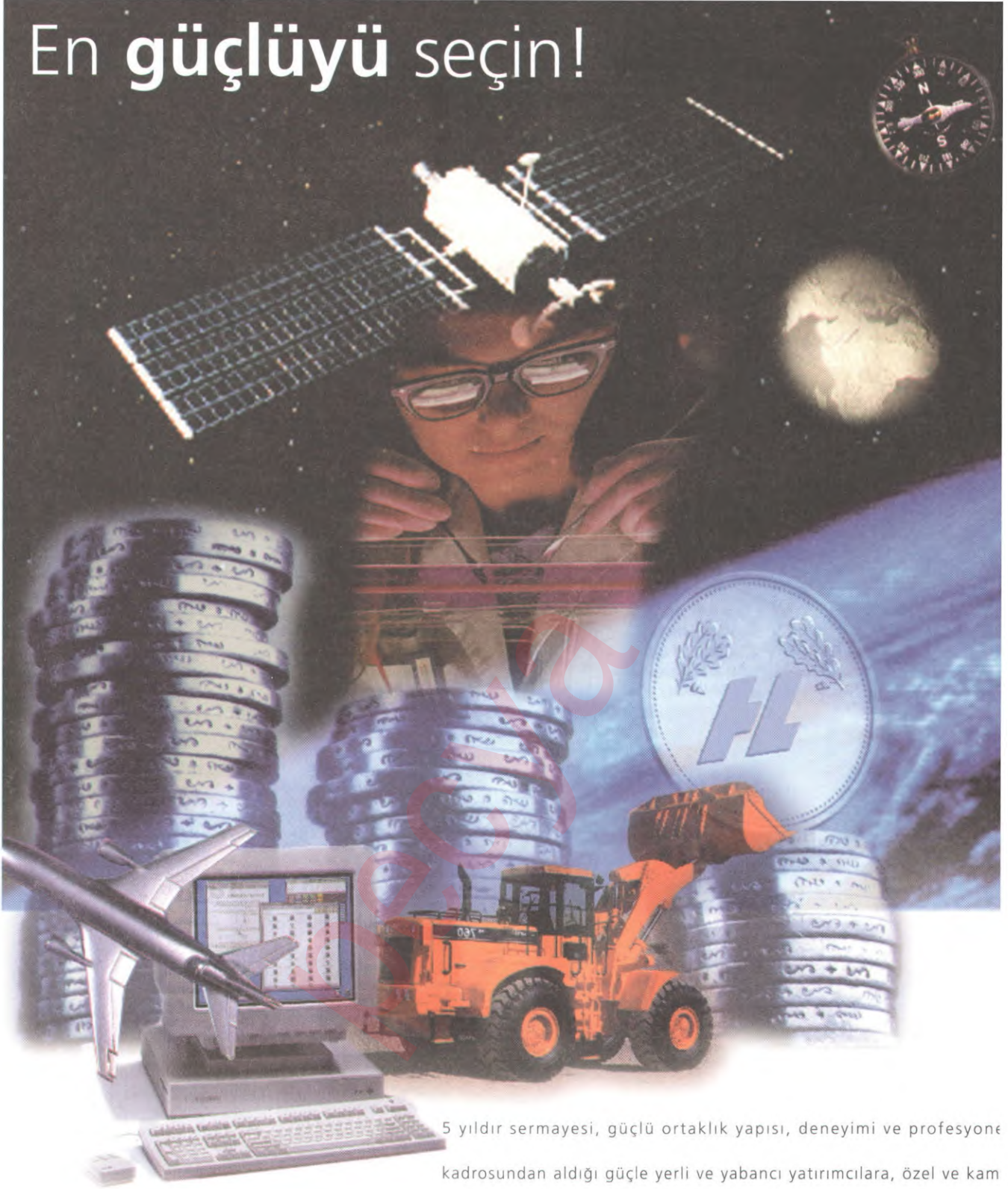
30 Aralık 96 • Köşk'teki 5 saatlik zirvenin tutanakları basına sızdırıldı. MİT'den Erbakan'a verilen raporda haklarında çeteyle ilişkisi olduğu yolunda ciddiye alınması gereken iddialar bulunan 58 kişilik listede Tansu Çiller ve eşinin yanı sıra 2 politikacı, 4 işadama, 5 asker, 13 emniyet mensubu, 14 ülkücü mafya üyesi ve 8 eroin kaçakçısı bulunuyor.

• KOBİ Teşvik Tasarname'sinde yararlanmak için 7.563 başvuru yapıldı. Kredi taleplerinin toplam tutarı da 18.8 trilyon liraya ulaştı.

• Beyanname erteleme, bono piyasası'nda faizleri yıllık bileşik bazda 5-6 puan gerilettili.

En güçlüyü seçin!

5 yıldır sermayesi, güçlü ortaklık yapısı, deneyimi ve profesyonel kadrosundan aldığı güçle yerli ve yabancı yatırımcılara, özel ve kamu sektörü kuruluşlarına, her ölçekteki sanayi işletmelerine hızlı ve verimli Leasing hizmeti sunan bir kurum var.

5 yıl

FL **HALK LEASING**
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL (Merkez)
19 Mayıs Cad. No:1 Golden Plaza
K:2 80220 Şişli - İstanbul
Tel : 0212 230 92 48, - 234 48 79
Faks : 0212 230 46 69

ANKARA
Cinnah Cad. No: 102 / 4
Çankaya - Ankara
Tel : 0312 440 55 82
Faks : 0312 440 65 37

İZMİR
Hürriyet Bulvarı Kavala Plaza
No:4/1 208. Büro
Konak-İzmir Tel : 0232 484 11 20
Faks: 0232 484 12 49

ADANA
Turan Cemal Beriker Bulvarı Gize
İş Merkezi No: 76
K. 7 - D. 19 Adana
Tel: 0322 458 65 01

Türkiye'nin 1997 Yılı Bütçesi Eleştiri ve Öneriler

İ.F.M.C.

'nin 16 Kasım 1996 tarihinde düzenlediği "1997 Yılı Bütçesinin Değerlendirilmesi" konulu panele Veysi Seviğ, Prof. Dr. Nihat Falay ve Öztin Akgüç katıldı. İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyesi Prof. Dr. İzzettin Önder yönetti. Kısaltarak yayınlıyoruz...

Prof. Dr. İZZETTİN ÖNDER - üç panelist arkadaşımızla beraber olacağız burada. Ben kendilerine söz vereceğim. Fakat, önce birkaç şey de ben söylemek istiyorum.

Şimdi efendim, her dönem bütçe çıktığında, gazetelerde olsun, diğer toplantılarda olsun, bütçe alınıyor, sanki bir yıllık bütçeyle her şey yapılacakmış gibi bir imaj taşıyarak bütçenin yorumu yapılıyor.

Bu bana oldukça yanlış geliyor. Çünkü, bütçe bir yıllık bir kesiti gösterir. Bu kesitin, iki önemli gösterge taşıdığı kanaatini de taşıyorum ben. Bu göstergelerden bir tanesi, zaman içinde oluşmuş olan ekonomik dengelerin, yani ekonomik dinamiklerin o yılda bize dayatmalardır. Bu çok önemli bir dayatma gibi geliyor bana. Dolayısıyla, bütçeyi böyle hiçbir şey yokmuş gibi başlatmamız çok fazla olası gözüküyor bana, teknik olarak da, ekonomik ve sosyal dinamikler itibarıyla da. Hatta öyle geliyor ki, bu sıfır tabanlı bütçeler bile yapıldığında, toplumu inkar etmemiz söz konusu olamayacağına göre, belki alışılmış kötü huyları, yani bürokrasinin organik gelişmesini, Parkenson Kuralı Yasasına göre gelişmesini engelleyebilirdi ama, toplumun genel kurallarını aşmamızın orada dahi fazla imkan dahilinde olmadığını düşünüyorum.

İkincisi, bütçenin taşıdığı özellik nedir diye baktığımızda; işte oradan, biraz marjinal olarak o anda iş başında bulunan icraatın ve tabiatıyla bütçeyi oylayan Meclisin, yani siyasal karar organının kararlarını taşıyabilir ya da yansıtabilir diye düşünüyorum ben.

Bir tanesi ciddi bir dayatma, ötekisi ise belki bu dayatmayı marjinal etkileyebilecek bir siyasal güç. Bunların ikisinin bileşkesi ise, aynen fizikte olduğu gibi, yani bir cismi bir güç, diyelim ki 500 kiloluk bir kuvvetle çekiyor bir tarafa, ötekisi ise 15 kiloluk bir kuvvetle başka bir tarafa çekmeye çalışıyor. Bileşkenin yönü ve gücü çok açık. Bi-

rinci ve hakim gücün doğrultusunda ve onun ağırlığını taşıyarak hareket ediyor.

Onun için bütçeler bana doğrusu - samimi söyleyeyim- çok fazla da önemli gelmiyor. Fakat 1997 Bütçesine baktığımızda, "bu biraz değişti" imajı alıyoruz. Yani, ekonominin dayattığı altyapının dayatmasını siyasal iktidar önemli bir tercih olarak koymuş vaziyette. Bir yerde yansıyor, o da gerçekten "bütçe denk" varsayımında veyahut da yaklaşımında yansıyor. Bu, gerçekten ekonominin altyapısına şimdiye kadar oluşturduğu dayatmanın; bu ciddi bir dayatmadır- finans kesiminin getirdiği dayatmadır bu. Çünkü, finans kesimi gelir kaynağını buradan sağlıyor. Şimdi bütçe denk çıkmaya başladığı zaman finans kesimi, bir sürü meslektaşım, arkadaşım paniğe de kapıldı, yani, bunun böyle olmaması lazım dediler. Çünkü, finans kesimi bundan ciddi kan kazanıyor.

Bu siyasal iktidarın dayatması. Ben bu dayatmayı doğru buluyorum açıkçası; fevkalade yerinde, tercih olarak. Mekanik olarak ne kadar mümkün bilmiyorum; bütçenin rakamlarının yorumunu yapacak değilim, ben yetki sahibi de değilim; bunu değerli iki meslektaşım var, onlar yorumlayacaklar. Fakat, yasal tercih olarak fevkalade doğru buluyorum. Bunu, isterseniz bir iki cümleyle borç yönetimi bağlamında anlatmak istiyorum.

Ekonomide ampirik olarak karşılaştığımız bir öğreti vardır ki, teori söylemez bunu; çünkü teori, maalesef güçlü grupların yanındadır. Bu ülkede ekonomik güce sahip olanlar vergi verme gücüne de sahiptir, fakat vergi vermeme politik gücüne sahiptir aynı zamanda. Bunu Türkiye'de çok rahat görüyoruz.

Bu borç yönetimiyle ilgili olarak Dornbush'un - Harvard Profesörüdür bu biliyorsunuz- ünlü bir varsayımı vardır. Diyor ki, borçların doğal seyri ülke bazında veyahut da hükümet bazında üç aşaması vardır. Borçlar yükselir, durağan hale gelir, ondan sonra da inmeye başlar. Borçların yükseldiği yerde -kamu kesimi bağlamında alalım, Dornbush çünkü bunu ülke bağlamı anlamında anlatır, ama biz kamu kesimi bağlamında alalım- bildiğimiz bu faiz ödemelerinin de yeni borçlanmayla yapılması söz konusudur. Türkiye, şimdiye kadar bunu yaptı. Onun için 1941'den beri bildiğimiz bu "Domar Hipotezi"nin içine girmiş olduk; yani borç sarmalının içine girmiş olduk.

Bunu kırmamanın mümkünü yok'bu süreçte gittiği sürece, yani faizin de yeni borçlanmayla ödemesi mekanizması o Domar spiralini gündeme getiriyor. Ama bu kuralı biz 1941'den beri biliyoruz; çünkü bu 1941'de gelmiştir teoriye.

Bunun teknik açıklaması şudur: Borç faiz haddinin artışı, vergi gelirinin -reel faizi kastedeyim burada, hatta bu nominal faiz ödediğimiz için, nominal faizi bir Türkiye için almamız pek fazla yanlış olmaz ben- ce vergi artış hızının üzerine çıktığı esnada, bu tanıma da giriyoruz teknik olarak. Teknik ölçütü de budur bunun.

Şimdi bu tercih değişti işte. Bu bana çok önemli geliyor, çok heyecandırıcı geliyor.

Çünkü, Türkiye'nin borç yönetimi tarihinde bu tercih fevkalade önemli. Bu tercih şunu söylüyor bize: Bundan sonra ben borç faizini ödeyebilmek için -o "roll-over" değil, o borç, zaten yönetim kısmında gözüküyor aşağıda- yeniden borçlanmayacağım demek istiyor. Dolayısıyla faiz için yeniden borçlanmamak, borçları Dornbush anlamında ikinci aşamaya getirir.

Nedir bu ikinci aşama?.. Borç miktarını istikrarlı bir konuma getirir. Dolayısıyla borçların artması bitmiştir, şimdi biz istikrarlı konuma geldik.

Üçüncü aşamada ne olacaktır?.. Üçüncü aşamada, düşme konumuna eğer girecek isek, oradan sadece faizin değil, borç ana para miktarının da bir bölümünü vergi gelirlerini ödememiz lazım, ki ondan sonra da borçlar teorik olarak bitip gidecek. Tabii ki borçların bitmesi demek, günümüzde sıfırlanması demek değil ama, makul dü-

zeyeye inecek diyelim buna. Bu tercih benim için çok heyecan verici.

İşin garibi, bu tercih, fevkalade büyük ekonomik dengelere balta vurucu bir tercih. Nedir vurduğu balta?.. Finans kesimine balta vurucu bir tercih. Onun için de heyecanlanıyorum, yapabilecekleri bir konu. Niye?.. Çünkü, ekonomide ampirik olarak karşılaştığımız bir öğreti vardır ki, teori demez bunu çünkü teori söylemez, maalesef güçlü grupların yanındadır. Bir ülkede ekonomik güce sahip olanlar vergi verme gücüne de sahiptir, fakat vergi vermeme politik gücüne sahiptir aynı zamanda. Bunu Türkiye'de çok rahat görüyoruz.

1925'de Aşar kaldırılmıştır, 1950'lere, 1960'lara geldiğimizde ticaret burjuvazisi vergi avantajı elde etmişler, 1970'lere 1980'lere geldiğimizde ihracat, sanayi ve finans kesimi, şimdilerde de finans kesimi vergi avantajıyla; ama güçlü kesimler bunlardır.

Dolayısıyla, kesimler güçlendikçe ekonomik kriterlere göre, vergi verme gücünü eline geçiriyorlar, fakat aynı esnada vergi vermeme siyasal gücünü ele geçiriyorlar. Böyle bir açmazla karşı karşıyayız.

Şimdi, işte heyecanlandığım ikinci nokta benim bu; sadece mekanik bir Dornbush açıklaması değil, bu, acaba bu güce karşı nasıl bir mücadele verilecek? Bu gücün çok ciddi kan emme merkezleri tıkanmaya çalışılıyor.

Tabii hükümet borçlanmayacak diye bir şey yok; Hükümet borçlanacak. Çünkü, borç "Roll-over" üretecek; gelecek yılki bütçede faiz yükümüz olmayacak diye bir şey yok. Borcun ana miktarını eritmediğimiz sürece, faiz haddi diğer faktörlerle değişmediği koşulu altında gelecek yılki bütçede aynı faiz yükü yine karşımıza çıkacak. Bunları tabii unutmamak lazım. Yani bu sene için hadise böyle cereyan etti.

Bu da beni öteki noktaya götürüyor. Eğer bunu başarabilirsek-ben iktidar sözcüsü gibi konuşuyorum tabii- ki, ben bunun başarılmasını kalbimle isitorum, Refah'ın başarısı gibi görmüyorum, finans kesiminin tahrip edilmesi olarak görüyorum, bunu yapmak lazım. Eğer bunu başarabilirsek, diyelim ki üç sene veya dört sene sonra ana parayı da biz olağan bütçe gelirlerinden karşılayabilirsek, artık ne kadar süre olur bilemem, ama borçları makul bir düzeye acaba getirebilir miyiz?

Şimdi, bunu yapabilir miyiz derken, heyecanımın ikinci noktası burada ortaya çıkıyor; yapabilir miyiz, bunu bilmiyorum. Niye bilmiyorum? Çünkü, ampirik olarak baktığımızda, 1970'ler ve 1980'ler devletlerin mali krize girdiğini gösteriyor; sadece Türkiye için söz konusu değil bu.

Burada geliyoruz; kapitalist aşamanın bütün toplumlara, tabii bu bağlamda Türkiye'ye de; sa-

dece Türkiye için de değil hatta, Türkiye'nin içinde yüzdüğü kapitalist havuzun Türkiye'ye dayatmalarıyla karşılaşırız. Bu dayatmaları aşmak ne kadar mümkün, bunun süreçleri nelerdir, önümüzde ne tür labirentler bekliyor; bunu şimdiden doğrusu kestiremiyorum.

Şimdi ben müsaadenizle sözü arkadaşlarıma bırakayım. Buyurun efendim.

VEYSİ SEVİĞ— Teşekkür ederim Sayın Hocam.

1997 Yılı Bütçesi için öncelikle söylenmesi gerçekten çok önemli bir görüş vardır. 1997 Yılı Bütçesi, yapılan hukuki alt çalışmalardan sonra oluşan ve üzerinde rötuş yapılarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan bütçe değildir.

Maliye Bakanlığı nezdinde son çalışmalarla biçimlenirken, o tablonun getirdiği sonuçlar üzerinde yapılması gereken çalışmalar sonucunda elde edilmesi söz konusu olan tablo bir kenara bırakılmıştır, yeni bir tablo hazırlanmıştır. Bu tablo, 1996 yılı Bütçesinin ilk hazırlanışında ele alınan rakamların yaklaşık yüzde 50 artırılması suretiyle, yeni ve hiçbir alt çalışmaya gerek görülmeden büyütülmüş bir rakamlar dizesi olarak hazırlanmış, bu dizinin içerisine sadece vergi dışı gelirlerin bir başka şekilde büyük bir rakam olarak eklenmesiyle 1997 Yılı Bütçesi oluşturulmuştur.

İlk yapılan çalışmalarda, yani hukuki bütçe çalışmalarında ortaya çıkan tablo da, yaklaşık Türkiye'nin 7.440 katrilyon lira bir harcama yapması gerektiği ve buna karşılık da Türkiye Bütçesinde vergi gelirlerinin ve diğer gelirlerin toplamı olarak bütçe gelirlerinin 4 katrilyon 960 lira olması gerektiği hesaplanmıştır.

Ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 1997 Yılı Bütçesinin en iyimser şekilde 2 katrilyon 480 trilyon lira açık vermesi gereken şekilde tasarı haline dönüşmesi gerekmektedir.

Maliye Bakanlığında son üç yıldır yapılan çalışmalarda, genellikle bu rakamlar tespit edilirken son derece tutucu bir çalışma sergilenmektedir. Bunun sonucunda, son üç senedir Maliye Bakanlığında son aşamaya gelen bu rakamlar tutmaktadır.

Örneğin 1996 Yılı Bütçesinde harcamalar 2 katrilyon 780 trilyon lira öngörülmüş olmasına rağmen, bu rakamın 3 katrilyon 950 trilyon lira civarında sonuçlanması beklenmektedir.

Yani, 1996 yılında yapılan harcamalarda yaklaşık yüzde 42'lik bir artış beklenmektedir. Buna karşılık, çok iyimser olarak hazırlanan 1996 Yılı Bütçesinde gelirler 2 katrilyon 370 trilyon lira beklenmiştir, buna karşılık yüzde 12 civarında bir artışla gelirlerin 2 katrilyon 646 trilyon lira olması beklenmektedir. Dolayısıyla, bütçe çalışmaların-

da, bütçe yılı içerisinde giderler beklenenin çok daha üstünde artmakta, buna karşılık gelirlerde bu giderlerdeki artışı izleyebilecek bir artış sağlanamamaktadır.

Bunun temel nedeni Türkiye'de uygulanan iç borçlanmadır, tutarsız faiz politikalarıdır. Bunun sonucunda öncelikli hesaplaması yapılmayan bu iç borçlanım maliyeti bütçeyi olumsuz etkilemektedir; bunun karşılığı toplanmadığı için açıklar son 3 yıldır devam edip gelmektedir.

1997 yılı bütçesi yapılırken, bu sıkıntı son derece ilginç bir şekilde yaşanmıştır. Öncelikle 7 katrilyon 440 trilyonluk bütçe çalışması yapılırken, 1997 yılında ödenmesi muhtemel iç borçlanma faizleri konusunda duraksamalara düşülmüş, fakat bir tutamaç olarak 1997 yılının Nisan ayından itibaren Hazine borçlanmasından dolayı yapılacak stopajlardan dolayı, bütçede 220 trilyon liralık bir artı gelir sağlanabileceği ilk çalışmalar sırasında hesap edilmiştir.

Demek ki, 1997 yılında 1 Nisan'dan itibaren Türkiye Cumhuriyeti en az 2 katrilyon 200 trilyon liralık bir borçlanmayı da hedeflemiştir.

Bu rakamlar dikkate alınıp son aşamaya gelindiği vakit, ortaya çıkan minumum, 2 katrilyon 480 trilyon bütçe açığı üç gün içerisinde birdenbire sıfırlanmıştır.

Sıfırlandırma yapılırken, çok önemli bir operasyon gerçekleştirilmiştir.

Transfer harcamalarında 1 katrilyon 330 trilyon liralık bir eksiltme yapılmıştır, yani bir ufak indirim yapılmıştır. Buna karşılık, vergi dışı normal gelirlerde ise 1 katrilyon 10 trilyon liralık bir artış öngörülmüştür. Bu artışın nereden kaynaklanacağı belli değildir.

Bu artışın "kamu malları gelirleri" olarak gösterilmiş olması da bunu bize açıkça belirlemektedir.

Biraz önce dışarıda sayın hocalarımızla konuşurken, özelleştirme gelirin bu kapsamda düşülmesi mümkün değildir demiştim. Çünkü, Özelleştirme Yasasında burada sağlanan gelirlerin bütçe içinde değerlendirilmesini engelleyici hüküm mevcuttur. Dolayısıyla, buradaki 1 katrilyon 10 trilyonluk artışın, mevcut kamu mallarının özelleştirme dışında değerlendirilmesinden sağlanması öngörülen bir artış olarak dikkate alınması gerekir. Ancak bu gelirin kaynakları neler-

Transfer harcamalarında 1 katrilyon 330 trilyon liralık bir eksiltme yapılmıştır, yani bir ufak indirim yapılmıştır. Buna karşılık, vergi dışı normal gelirlerde ise 1 katrilyon 10 trilyon liralık bir artış öngörülmüştür. Bu artışın nereden kaynaklanacağı belli değildir.

dir; hangi takvim içerisinde bu kaynaktan bu gelirler sağlanacaktır; Meclise sunulan bütçe yasasında bunu belirten hiçbir açıklama mevcut değildir.

Yine bu düzeltme operasyonu yapılırken, ikinci bir özellik de, vergi kanunlarından sağlanacak gelirin birdenbire 368 trilyon lira artacağına öngörülmüş olmasıdır.

Bunun Emlak Vergisi Yasasında yapılacak değişikliklerle ve Altın Stok Affıyla sağlanacağı ve yine aynı şekilde diğer vergi yasalarında yapılacak operasyonlarla bu gelirin artırılacağı öngörülmektedir.

Hukuken böyle bir olanağın sağlanması mümkün değildir. Çünkü, Emlak Vergisi, her yıl Bütçe Yasasıyla beraber yerel yönetimlerin de bütçeleri içerisinde gelir sağlayan bir vergi düzenlemesidir.

Dolayısıyla, 31.12.1996 tarihine kadar eğer Emlak Vergisi Kanununda bu geliri sağlayıcı bir artış yapılamazsa -ki, onun nasıl olacağı da şu anda kimse tarafından bilinmemektedir- böyle bir gelirin gerçekleşmesi de söz konusu olamayacaktır.

Altın Stok Affıyla ilgili olarak dikkate alınan rakam ise oldukça abartılı bir rakam olduğu için ve onun da aynı şekilde bir yasal düzenlemeye tabi tutulması gerektiği için, böyle bir artışın 1997 yılında bütçeye 368 trilyon liralık bir katkı sağlaması pek beklenebilir bir olay olarak kabul edilemez. Dolayısıyla, gelirlerdeki artışta öngörülen iki

Milli Savunma
harcamalarının
Türkiye Cumhuriyeti
tarihinde ilk defa, bir
miktarı Bütçe dışına
aktarılmış ve öyle kabul
edilmiştir. Yani, Türkiye
Cumhuriyetinin 97 yıl
Bütçe Tasarısında, Milli
Savunma harcamalarının
yaklaşık 1 katrilyon lirayı
bulan bir kısmı,
sağlanacak gelirlerden
karşılanaacağı düşüncesiyle
havuza bağlanmıştır.

da, bir skandal olarak değerlendirebilirsiniz. Transfer harcamaları toplamıyla alt kalemlerdeki rakamların toplanması arasında yaklaşık 400 trilyon liralık bir fark vardır. Yani, toplama hatası yapılmıştır bir anlamda bu seneki Bütçe Yasasında. Dikkatsiz bir çalışma. Belki ileride Plan ve Bütçe Komisyonu'ndaki görüşmelerde değerli Plan ve Bütçe Komisyonu üyeleri bunun farkına varacak-

lar, eleştiri konusu yapacaklar. Belki bu rakamlar bir tapaj hatası da olabilir.

1 katrilyon 330 trilyon liralık bir transfer harcamasındaki kısıntının, bazı bütçe harcamalarının havuza bağlanmasından dolayı ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu, resmi ağızlar tarafından ifade edilmektedir. Bütçe harcamalarının bir bölümünün herhangi bir şekilde bütçe dışına çıkartılıp havuza bağlanması, öncelikle Anayasaya aykırı bir tutumdur.

Bu rakamlar dizesi üzerinde yapılacak tartışmalar, Plan ve Bütçe Komisyonu'nda, giderebilecektir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Bütçesi, bu düzeyde pek ciddi bir bütçeyle karşı karşıya değildir.

Bütçenin ilk hazırlanışını, yani 7 katrilyon 440 trilyon liralık bölümü dikkate aldığınızda karşımıza çıkan tabloyu önce bir değerlendirelim, konunun ne kadar vahim olduğunu da çok iyi görebiliriz.

1997 Yılı Bütçesi'nin ilk çalışmalarında, yani 7 katrilyon 440 trilyon liralık çalışmalarında, bütçe içerisinde ödenecek faizlerine yüzde 48 civarında pay ayrıldığı görülmektedir. Yani, düzeltmeden önceki bütçede faiz ödemeleri her 100 liranın 48 lirasını kapsamaktadır. 27 lira maaşlara, 11 lira üst düzey kamu yönetimi giderlerine, 13 lirası ise vesair harcamalara tahsil edilir şekilde bütçe değerlendirilmiştir.

Önemli bir kalem üzerinde transfer harcamaları üzerinde fırça oynatılmıştır. Oysa, bütçe içerisinde ilk yapılan hazırlıkta, bu transfer harcamalarının dahi yetersiz kalacağını bize gösteren hesaplamalar elimizde mevcuttur.

Dolayısıyla, bütçe üzerindeki bu kısıntının hiçbir biçimde gerçekçi olmadığını bir defa daha görebiliyoruz.

1997 Yılı Bütçesi, Anayasal düzenlemeler çerçevesinde Muhasebe-i Umumiye Kanunu ilkelere de uygun hazırlanmamıştır.

Çünkü Milli Savunma harcamalarının Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa, bir miktarı Bütçe dışına aktarılmış ve öyle kabul edilmiştir. Yani, Türkiye Cumhuriyetinin 97 Yılı Bütçe Tasarısında, Milli Savunma harcamalarının yaklaşık 1 katrilyon lirayı bulan bir kısmı, sağlanacak gelirlerden karşılanacağı düşüncesiyle havuza bağlanmıştır.

Dolayısıyla, Türkiye en önemli konusunda dahi, bütçedeki gerçekçiliğin dışına taşmayı 1997 yılı Bütçesinde denemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1997 Yılı Bütçesi'nin bu şartlar altında başarılı olabilmesi için bir tek konu vardır, iç borçlanmanın derhal sona erdirilmesi. Böyle bir olayı da yapamayacağına göre önümüzdeki bütçe yılı içerisinde bir teknik hesaplama göre Nisan ayı sonunda Türkiye yeni bir bütçe sorunuyla karşı karşıya kalacaktır: Ya ek

bütçe hazırlaması yapacaktır ve bunu Meclise sürecektir veya bütçedeki bazı fon ve kaynakların Nisan ayı sonunda bitmesi söz konusu olabilecektir.

Dolayısıyla, Türkiye 1997 yılına, başlangıçta ciddi bir bütçe sorunuyla girmektedir. Bu soruna girerken, daha önce siyasal iktidarın bazı vaatleri de ilk hazırlıkta dahi yeralmamıştır; yani 7 katrilyon 440 trilyonluk bütçe çalışmasında siyasal iktidarın Hükümet Programında bulunan vaatleri dahi yeralmamıştır. Bunlardan en önemlisi memur ücretlerine yapılması öngörülen iyileştirme, ilk çalışmada dahi yoktur.

Dolayısıyla, ilk çalışmada yeralmayan iyileştirmenin ikinci kısıntılı çalışmada karşılanması da hiç mümkün olamayacaktır. Esasında personel harcamalarında, bu değişim operasyonunda hiçbir değişiklik yapılmamış, cari harcamalarda, yatırım harcamalarında ve transfer harcamalarında sıkıntı yapılmış, en büyük sıkıntı da transfer harcamalarında olmuştur.

Yine mevcut yasal çerçevede, Türkiye'de beklenen gelirin bütçe dışı kaynaklardan olması, vergi dışı kaynaklardan olması, bu gelirlerin gerçekleşmesi konusunda Türkiye'de, gelecek günlerde hepimize önemli tartışma konuları açılacağını şimdiden söylemek kanımca yanlış bir davranış olamayacaktır.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN- Teşekkür ederim Sayın Seviğ.

Şimdi sevgili arkadaşımı dinlerken, dışardaki konuşmaları da birleştirdim; inanılmaz bir küt toplumla karşı karşıyayız galiba. Yani mesela, bütçe bir yönüyle, bir ahlak belgesi de olması lazım. Samimiyet ilkesinin temeli budur tabii.

Peki neden bu ahlak belgesinde bu kadar sapmalar oluyor?

Sanıyorum bu yüksek enflasyon hepimizin gö-rüntüsünü allak bullak etti. Bir sebep tabii bu, sosyal kütleleşmede tek sebep üzerinde konuşulmaz. Zaman içinde baktığımızda, bütçelerin dönem başı ve dönem sonu birbirini tutmuyor. Yani ortalama yüzde 50-80-ki, bu sene yüzde 100'ü de geçecek açık ortaya çıkıyor galiba. Demek hakikaten varmış "bütçede samiyet ilkesi", demek okutulması gerekiyormuş. Hatta, belki bu kadar kütleleşen toplumda, samiyet ilkesini ahlak ilkesi olarak dönüştürmek lazım, değiştirmek lazım belki. Çünkü samimiyette bir masumiyet var veya bir dozda belki ahlak çok daha vurucu. Belki Bütçenin hazırlanışında ahlakilik ilkesi dememiz lazım.

Teşekkür ediyoruz Sayın Seviğ'e.

Şimdi efendim, değerli arkadaşım Nihat Falay'a bırakıyorum sözünü. Buyrun efendim.

NİHAT FALAY - Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Sayın Başkanın belirttiği mesele çok önemli gerçekten. Yani, bütçe yüzyıllardır uygulanan, git-tikçe rasyonelleşmeye çalışan veya rasyonelleş-tirilmeye çalışılan bir süreç. Tabii bu sürecin içinde neler var?

Önce siyasal grup-ların kendi iç ilişkisi ve çatışması var. Nedir bu siyasal grup? Somut olarak yasama organı ve onun için-den çıkmış yürütme organı. Yürütme orga-nı da çoğunluğun oy verdiği bir kurum veya bir aygıt ise, yasama ile yürütme arasında çok ciddi çatışma ol-maz. Fakat siyasal boyut, sadece duvar-lar içinde yasama-yü-rütme ilişkileri şeklin-de ele alınmamalı. Bi-zim bu gün yaptığımız toplantıda bir siyasal boyut var. Sokaktaki insa-nın ekmekten bahsederken, fiyatının yüksekli-ğinden bahsetmesinin de siyasal bir boyutu var; çünkü o bir şekilde oya da yansır, eğer rasyonel bir kişi ise.

Tabii Türkiye'de bu rasyoneliteyi her yerde bulmak mümkün mü? Yani belki bütçeyle doğru-dan ilgilidir, ama ben şunu soracağım: Türkiye'de işçi olup da, özelleştirme taraftarı olan partilere oy verenlerin oyunun ben oranını bilsem çok memnun olurum. Yani özelleştirme yoluyla, ken-disinin ayaklarının altındaki halıyı çekecek gruba ve partilere oy veren işçilerin durumu nasıl izah edilebilir? Bu işin siyasal boyutu, onun belki bi-linçlendirilmesi, belki farkında olmayışı veya eğer özelleştirme olursa, belki de onun kapacağı kırıntı vardır diye belki öyle bir yaklaşımla oy veriyor; ama o anlamda bir belirlenme ve bilinçlenme pek yok. Ama tabii bu bütçemizle doğrudan ilgili de-ğil, politika aynı zamanda sadece salonlar içinde olmuyor; Mecliste veya bakanlıklarda, ülkede, sokaktaki insanlar arasında da var.

Dolayısıyla, bu boyutuyla bütçenin önemli bir siyasal boyutu var ve bu siyasal boyutu açık ve ya gizli şekilde her zaman yansır. En azından bütçenin görüşülmesinde somut olarak yansır; hazırlayan, yürütme ve oy veren yasama organı.

Tabii iktisadi boyutu çok daha büyük, yani bi-zim alanımıza çok daha yakın.

Bunların bütünü, yani yerdeki halıyı bir an-lamda yansıtan bir hukuksal boyut var. Yani Büt-çe bir hukuksal belge; tartışılır, kanuni mi, değil mi? Bu belgenin de asgari hukuksal etiği içermeye-

Türkiye'de işçi olup da, özelleştirme taraftarı olan partilere oy verenlerin oyunun ben oranını bilsem çok memnun olurum. Yani özelleştirme yoluyla, kendisinin ayaklarının altındaki halıyı çekecek gruba ve partilere oy veren işçilerin durumu nasıl izah edilebilir?

si lazım ve alışıl gelmiş, kabul edilen hukuksal bazı kriterleri veya amaçları veya öngörülerini ortaya çıkarması, gerçekleştirmesi lazım.

- 97 Bütçesine baktığımızda, çok önemli iki kayma, sapma görüyoruz; bunların da kökenleri biraz geçmiş yıllardan geliyor, ama burada daha kristalize halde gözüküyor.

Şimdi efendim, eski bütçeleri hatırlarsınız, bütçe kanun metnini açtığınızda ne gördünüz? Madde-1 giderler; ikincisi, madde-2 gelirler, üçüncüsü denge. İşte denge maddesi çok önemli bir madde idi, fakat rahmetli Özal döneminde bütçenin üçüncü maddesinde çok önemli değişiklik yapılmıştır. Bugüne kadar yansıyan sorunların aslında hukuksal zemini orada hazırlanmıştır. Eskiden üçüncü maddede ne gösterilirdi? Bütçe giderleri 7 katrilyon diyelim, gelir 6 katrilyon, arasındaki 1 katrilyon miktarda borçlanma yetkisi verilir. Yani borçlanma yetkisi sınırlandırılmış idi, rakamla belirtilmiş idi. O sınırlar içinde borçlandırılır idi. Fakat Özal döneminde ne oldu? Bu maddenin metni değiştirildi: "Gelirlerle giderler arasındaki fark kadar borçlanma yetkisi vardır." Ama bu o kadar lastikli bir ifade ki, siz giderleri çok büyütebilirsiniz, gelirle arasındaki fark çok büyür ve oradaki fark kadar da borçlanma yetkisine sahipsiniz demektir. O borçlanma sonraki yıllarda çok büyük boyutlara varmış, ve bugün kucağımızda ateşten bir top olarak mevcuttur. Neden rakam olarak belirtilmiyor?

Çünkü Bakanlar Kuruluna verilmiş olan borçlanma yetkisi o açık kadardı, miktar olarak belirtilen açık kadardı. Bugün o açık miktardan bahsedilmiyor; giderlerle gelirler arasındaki fark kadar deniyor. Giderleri büyütürseniz, gelirler aynı kalsa bile aradaki fark kadar borçlanma yetkisi veriliyor demektir. Bir anlamda ilk hukuksal zemin burada kaymıştır.

İkincisi özellikle bu Bütçede, Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakana çok önemli bir yetki verilmiştir. Bu uzun vadeli iç borçlanma aktini öngörüyor ve böylece Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Ba-

kana uygulamada gelecek yıllara ilişkin çok önemli bir yetki verilmektedir.

Şimdi bir bütçe nasıl yapılır? Şu anda tahmin edilen rakam -96 Bütçesi, daha 2 ayımız var ama- 8 trilyon civarında açık gösteriliyor, ama bunun 1 katrilyonu da aşacağı açık bu gidişle. Yani

96 açık miktarının tahmin edilenden daha fazla olacağına ilişkin, yüzde 100'e yakın bir açık söz konusu olacak. Bu tabii 97 Bütçesini etkiliyor, etkileyecek.

Tabii bu açığın ana nedeni nedir? İşte borç, faiz ödemeleri.

1996 Bütçesi bir transfer bütçesi halinde, transfer harcamaları yüzde 60 civarındadır. Bu 97 Bütçesine de yansıyor. Personel giderlerinin 97 Bütçesinde belki gayri safi milli hasıladaki oranı düşüyor ama, personel harcamalarının düşmesi de her zaman sevinilecek bir olay değil. Daha yeteneksiz, daha az maaşla, ücretle çalıştırılan insanlar demektir personel harcamalarının azalması. Bütçede öyle gözüküyor. Ama bu harcamaların, memurlara vaadedilen o yüzde 35 maaş artışı nerede? O Bütçede gözüküyor çünkü. Bu demektir ki, personel harcamaları azalacak gibi gösterilir, ama aslında o da büyüyecektir 97 Bütçesi itibarıyla.

Gelirler açısından bakılırsa genellikle gelirler yüzde 20 civarında daha az tahsil ediliyor, gerçekleşiyor. 97 Bütçesinin gelir rakamı şu anda 6.2 katrilyon, işte giderler kadar, yüzde 20'sini düşürün, ortalama 5 katrilyon bir gelir elde edilecektir 97'de. Yani iradi olarak azaltılmış olan açık, bu nedenle daha da büyüyecektir.

Dolayısıyla, gelir-gider farkı mutlaka artacak ve tabii, hani kargalar bile güler derler ya, yüzde 65'lik bir enflasyona dayandı bu Bütçe. Bu en az yüzde 80 olacaktı, yapılan tahminler odur.

Bilirsiniz çift defter kullanılır, bir denetleyecilere, bir de kendi iç defteridir. Bu bütçe de öyle bir çift defter mantığını yansıtıyor. Denk bir bütçe şeklinde verilmiştir, yansıtılmıştır kamuoyuna. Ama IMF'ye verilen bütçe rakamları aynısını yansıtmıyor.

IMF'ye sunulan iki bütçe var. İkisinde de 16-17 milyon dolarlık bütçe açığı öngörülmüştür. Ama şu anda Mecliste görüşülen bütçede bu açık yoktur. 2.5 katrilyonluk açık buradan geliyor, gerçek açık o. Dolayısıyla, KİT özelleştirmesiyle ve gayrimenkul satışlarıyla gelirler gelse bile, yine de gerçek bir açık denkleğinin olduğu söylenmez. Çünkü hepimiz biliyoruz ki, yıllık bütçe denkleğinin hiçbir anlamı yok. Yani burada açık kalem sıfır gösterilebilir. Yani ekonominin içinde bulunduğu konjonktür içindeki 1997 Bütçesine nasıl bir fonksiyon verilmeli? Açık olması da ayıp değil. Eğer durgunluk varsa, açık verir bütçeniz. Satınalma gücünü ekonomiye, üretime yönelik enjekte edersiniz ondan da gelir elde edilirse, uzun vadede açık kendi yarattığı, yani harcamaların yarattığı gelire uzun vadede konjonktürel denkleği de, bütçe denkleğini de sağlamış olur. Dolayısıyla, açıktan korkmamak gerek. Ama yani dünyanın hangi bütçesine bakarsanız bakın, mutlaka bir açık maddesi var. Bu ayıp değil. Yani iki anlama gelir açık olmaması; sizin toplumsal

talepleri bastırmanız demektir. Bu konuda siyasi, iktisadi güç kullanımı gerekir.

Veya tersine, gelirleri rezervlerde veya gelir mevzuatında çok önemli düzenlemeler yaparak arttırırsınız eşit hale gelir ve bütçe denk olur. Ama şimdi 16 Kasım, hani nerede vergi mevzuatındaki değişiklik tasarısı? Hani nerede Emlak Vergisine ilişkin bir değişiklik tasarısı? Diğer usulde bir sürü de değişiklik yapmak lazım.

Vergi mevzuatını değiştiriyorsanız, bu mutlaka kanunda değişiklik ile olur, yani tebliğ ile falan olmaz. Dolayısıyla, bu da mümkün değil.

Şimdi, harcamalara bakarsak gayri safi milli hasıladaki, Hazine içindeki payı itibariyle bakarsak; bütçe giderlerinde hafif bir yükselme var; 24.2'den 24.6'ya. Gelirler de tabii 20.7'den 24.6'ya çıkıyor. Gelir gider eşit; dolayısıyla bütçe denkliliği sağlanmış.

Personel harcamalarında azaltmadan bahsediliyor, yani gayri safi milli hasıla içinde belki mutlak olarak artar ama gayri safi milli hasıla içinde eğer personele yapılan harcama 7.6'dan 6.6'ya iniyorsa, o personelin, yani memurun ve işçinin gayri safi milli hasıladan daha az bir pay alacağı'nın bir programı demektir, bu amaçlanmaktadır.

Ayrıca gayri safi milli hasıladaki büyüme oranı 4 olarak gözüküyor ki, 96'da daha yüksektir; 7.5 orada. Yani neredeyse yarı yarıya bir azalma var gayri safi milli hasılda, yani büyümede yarı yarıya azalma öngörülmüyor.

Yatırımlarda çok hafif bir yükselme var, 1.7'den 2'ye. Yani pek gerçekçi değil. Çünkü fiilen harcama artacak. Transfer harcamaları ve faiz ödemeleri çok önemli bir boyuta gelecek.

Vergi gelirlerinde yükselme olacağı öngörülmüş.

Hukuken o da imkansız, vakit yok.

Ne artacak? Vergi dışı gelir. Yani 2.4'den 5.7'ye artacak. Yani arsa satacaksınız vergi dışı gelir olarak veya özelleştireceksiniz. Neyi? KİT'leri. Geçmişte özelleştirmenin ne kadar mantıklı, ne kadar mantıksız olduğu tartışıldı. Ama bu kadar büyük bir gelir elde edilmesi imkansız ve anlamsız. Yani bana göre özelleştirmenin kalem olarak bütçede bu kadar yüksek bir düzeye getirilmesi Maliye Teşkilatının gözden çıkarılması demektir veya geriye itilmesi demektir. Ben özelleştirme geliriyle senin topladığın vergiden çok daha fazla, yani özelleştirmeyle daha çok gelir toplarım demek anlamına gelir.

Sosyal Güvenlik Kurumlarının açığı büyük çarpmaya, bağarmaya rağmen gayri safi milli hasıladaki payı zaten düşüyor, binde 2. Yani 1996'da yüzde 1'miş, 1997'de yüzde 0.2 olacak. Sorun değil; zaten bu gidişle Sosyal Güvenlik Kurumlarının da taammüden fonksiyonlarını yitirmesi politikası var; elbette azalacak harcaması.

Mahalli İdareler bakımından mesele, o da çok önemli bir sorun değildir Türkiye'de bu bütçeye bakılırsa. Mahalli İdare açığı 1996'da 0.5 iken 0.2'ye iniyor.

Kamu kesimi borçlanma gereği, tabii bu güzel (!) bütçe nedeniyle azalmıştır; 9.6'dan 0.4'e kadar düşürülmüştür. Faizi çıkarırsak eski 6.9.

Gelelim vergi gelirlerine, yani daha doğrusu gelir kalemine.

Vergi gelirleri düşüyor zaten. 1996 Bütçesine kıyasla, 1997 Bütçesinde 83'den 69'a, 70'e düşüş gibi bir tahmin öngörülmüyor.

Yani bence Gelirler Genel Müdürlüğünü lağvetse bu Hükümet, bu mantıkla fazla bir kayıp olmaz. Çünkü satacağı arsasıyla, KİT'le veya özelleştirme geliriyle bir anlamda meseleyi götürecektir, bitirecektir.

Çok kısa sonuçlarını belirteyim.

Bütçe denk değildir, çünkü gerçekçi değildir.

Faiz giderleri düşüyor gibi gözüküyor, bunun da gerçekçi olmadığı -umarız ki düşer ama- açık.

KİT açıkları azalıyor, ama özelleştirme var. Yani olmayan şeyin elbette açığı da olmaz. KİT'i çıkarırsanız devreden; açıkların azalması güzel bir şey, ama özelleştirme bunu şüpheli hale getiriyor.

Vergiler artıyor, vergi dışı gelirler artıyor. Sosyal Güvenlik açığı büyüyor, mahalli idareler açığı düşüyor. Eğitim harcamaları azalıyor tabii, onu koymadım. Türkiye'de eğitim harcamaları, gayri safi milli hasıla içindeki payı itibariyle azalıyor.

Sağlık harcamaları da azalıyor, yani daha az eğitilmiş, daha sağlıksız bir toplum bu bütçe tarafından öngörülmüyor.

Savunma harcamaları aynı, ama aynı kalacak mı? Büyük şüphem var.

Gayri safi milli hasıla azalıyor, yani ekonomi daha daralıyor.

Çok teşekkürler ederim.

BAŞKAN-Sayın Falay'a teşekkür ediyoruz.

Şimdi, birtakım rakamlar vereyim ben de. Bütçeye baktığımda, en ciddi hata veya hatalardan bir tanesi şurada yapılıyor diye düşünüyorum:

Açık olması da ayıp değil. Eğer durgunlu varsa, açık verir bütçeniz. Satınalma gücünü ekonomiye, üretime yönelik enjekte edersiniz ondan da gelir elde edilirse, uzun vadede açık kendi yarattığı, yani harcamaların yarattığı gelirle uzun vadede konjonktürel denkliliği de, bütçe denkliliğini de sağlamış olur.

Bir konsolidasyon ihtimali var mı diye bakmamız gerekiyor. Faiz ödemelerinin hakikaten düşük gösterilmesi, bir konsolide olasılığını gündeme getirmiş olabilir. Çünkü konsolidasyonun şöyle bir mantığı var diye düşünüyorum ben: Eğer ana para konsolide edilirse, kaçınılmaz olarak onun mütemmimi olarak bu ana paranın belirli bir sabite endekslenmesi gerekir. Bizim bugünkü uygulamamızda borç yönetimi, yani bütçenin altında gösterilen borç yönetimi nominal olarak seyretmekte; yani bir anlamda nominal değeri kalıyor, fakat reel değeri düşürülüyor. Ve yukarıda bütçede gösterdiğiniz faiz ödemeleri de nominal olduğundan dolayı, ödeme esnasında sermayenin enflasyon nedeniyle erime payını yani sermaye ödemesini de yansıtıyor. Bizim ödediğimiz bütün faiz reel anlamda faiz değildir.

Şimdi eğer konsolidasyon yapılırsa, -zaten konsolidasyonun bir mantığı da buraya dayanıyor- bir borçlulukta, o takdirde ana paranın konsolide edilen ana bölümünde bir sabite endekslenmesi gerekiyor. Bu döviz olabilir, ama belki de fiyat haddi olabilir, bilemiyorum. Bu endekslenmenin bir sonucu bütçeye şöyle yansır: Artık faiz ödemeleri o bölüm itibarıyla nominal değil, reel olmaya başlar. Bunun anlamı, faiz biraz düşebilir.

Bu piyasadaki faiz haddini düşürür mü? Aynı konu o. Bütçenin faiz yükünü kısa süre için düşürebilir, parasal ifadesiyle. Fakat piyasadaki faiz haddini düşürmesi etkiler orayı, ama ayrı bir tartışma konusu.

Devlet temel hizmetlerini dahi göremeyen, eğitim hizmetini göremeyen, sağlık hizmeti veremeyen, hatta açıkçası emniyet hizmetini dahi veremeyen bir durumda. İşte bunda biraz da devleti küçültelim baskısının, veyahut yaratılan bavanın etkisi oldu.

mı şu: Gelecek dönemki bütçelerde daha düşük bir faiz yüküyle karşı karşıya kalacaksınız. O dönemlerde de gene vergi gelirleri yahut da olağan gelirle karşılayabilecek bir potansiyeli koruyorsunuz demektir. Ama bugünkü özelleştirmeye, borcun ana parasına dokunmadan ya da dokunmadan faizi ödemede kullanırsanız, bunun anlamı şudur: Ana para durduğu için orada, aynı faiz yükü gelecek sene bütçesine binecek, fakat onu ödeyecek olağan bir gelir veya bütçe içine koyacağınız bir gelir bulamayacaksınız demektir. Bunun anlamı şu: Eğer gelecek sene aynı hızla özelleştirme yapılamayacaksa o zaman devlet

patrimuanının gelirini - yüzde 700 katsayısıyla arttırmıştır bu sene - arttıramayacaksınız, fakat aynı faiz yükü bütçede gözükecek. Çünkü ana para, ana borç değişmemiştir.

Şimdi bu önemli bir atlama gibi geliyor bana.

İkinci bir şeyden daha bahsetmek istiyorum burada. Refah Partisinin bir raporu varmış; Güneydoğu sorunu nedeniyle biz yaklaşık 6 sene içinde galiba 4 katrilyon civarında bir para harcamışız. Güzel; ama arkadaşlar, geçen sen ben bir çalışma için bir hesap yapmışım, çok yuvarlak, çok kaba bir hesaptı bu. 1980 vergi oranını gayri safi milli hasıla, - konsolide bütçe vergilerinden bahsediyorum sadece - oranına sabit tutmuş olsaydık eğer, yani o vergi yasalarıyla yapılan değişikliklerle inanılmaz istihdam-muafiyet hükümleriyle, -ki daha vergi kaçacağını kastetmiyorum yani kayıt içi ekonomiyi kastediyorum - yapsaydık eğer, bu vergilerde bu "U" şeklindeki eğilimi elde etmemiş olsaydık yani şu arayı kaybetmeseydik... O ara ne demektir? Özel sektöre yaptığımız aktarma demektir. Kimlerden vergi almadıysak, kimlere istihdam muafiyeti tanıdıysak, onlara yaptığımız aktarma demektir tabiiyle.

Bunu ben çok kaba bir şekilde hesapladım, yani bu sene 1996 olduğuna göre, 1995 itibarıyla bunun değeri belirli bir enflasyon katsayısıyla - çok yüksek almadım onu- belirli faiz katsayısıyla bulduğum rakam arkadaşlar, 3 katrilyon oldu. Yani kamu kesimi açığı dediğimiz olay ortaya çıkarken, 3 katrilyon özel sektöre 1995 değerleri itibarıyla aktarım yapılmış.

Bu aktarıma bir de, böyle bir açık ortaya çıktığından dolayı faiz yükü olduğu için o faizleri de toplayıp düzeltirsek, yaklaşık belki bugün, 6 yıl boyunca terör diyorlar, ki ben ona çok fazla katılıyorum doğrusu, terörle Türkiye'nin yaptığı mücadeleden daha yüksek bir değeri biz elde etmiş olurduk.

Muhtemelen de bu "terörü" başka bir sürü etkiler var tabii, etnik sebepler var vesaire "biz yarattık". Bunu biz nasıl yarattık? Kaynakları belirli kesime, devletin de dahil ve hakimiyeti altında aktararak yarattık biz bunları. Hala da aktarmaya devam ediyoruz. Onun için beni heyecanlandıran yönü şuydu: Yani finans kesimine bu aktarımı kısılabiliyor muyuz?

Bir şey daha yansıtayım; faiz tümörü büyütülürken, biz şunları yaşadık: Bütçenin toplam hacmi 1991 yılında yaklaşık yüzde 21'miş, gayri safi milli hasıla içinde. 1997'de bunu biz yüzde 24.6'ya çekebildik. Peki, bu büyüme, vücuttaki büyüme gerçekten devlet hizmetlerinde anlamlı bir büyümeyi gündeme getirdi mi? Hayır, çünkü faiz girdi. Faiz, tümör gibi, aynen bir kanser uru gibi araya girdi.

Konsolide Bütçe kanalıyla yapılan yatırımlara baktığımızda 1991; 3 dolayında bir oran veriyor, 2.7 1996'yı söyleyeyim, ki milli gelirin düşmediği

bir dönemde 1.7, 1997 yılında verilen oran ise 2 dolayındadır.

KİT transferleri fevkalade düşüktür; 1991'de 1.9, 1996'da 0.4, 1997'de 0.3 gözüküyor. Yani öyle yük falan değilmiş çok fazla omuzumuzda.

Peki, bir de alt kalemde bir iki kalem daha söyleyeyim,

Eğitime biz ne harcıyoruz?

Eğitime, 1991'de 3.6 ayırmışız, 1996'da 2.1, 1997'de 2. Yani, hakkı gücün önüne geçirmeye çalışan bir iktidar, insanları beşeri sermayeyle böylesine donatmaya çalışıyor.

Sağlığa ne ayırmışız? Çok bir şey ayırmamışız zaten. Yüzde 1'in altında, yüzde 0.8.

Şimdi efendim, müsadenezle ben platformu Sayın Akgüç'e bırakayım.

Buyurun efendim söz sizin.

ÖZTİN AKGÜÇ- Çok teşekkür ederim efendim.

Türkiye Bütçesinin 1997 yılı görünümüne baktığımızda, yüzde 34.5 kadar cari harcama ve personel harcaması, yüzde 8.4 yatırım harcaması, yüzde 57.1 de transfer harcamalarından oluşan bir bütçe. Tabii bu bütçeyi, 1996 Bütçesiyle karşılaştırdığımızda transfer harcamalarının göreceli olarak azaldığını görüyoruz. 1996 Bütçesinde bu oran yüzde 61.2'ymiş. Ancak hemen şunu söyleyelim ki, bu yıl borç faizlerini çok düşük düzeyde tutmuşlar. 1996 Bütçesinde bu tahmini 1 katrilyon 507 trilyon iken, bu yıl 1 katrilyon 864 trilyon olarak öngörülmüş; ama borç stokunun çok hızlı arttığını düşünürseniz, buradaki rakam çok gerçekçi bir rakam değil. O nedenle 1997 Bütçesi gerçekleştiğinde, bana sorarsanız yatırımlar yüzde 8.4'ün de altına düşecek. Çünkü geçmiş yıllarda bunu yaşadık. Devlet, faiz ödemelerini yaptığı için en kolay yatırımlardan kesinti yapıyor. Dolayısıyla, yatırım harcamaları yüzde 8.4'de değil yüzde 2'lere, 3'lere büyük olasılıkla düşecek.

Borç faizleri de, her ne kadar toplam bütçe harcamaları içerisinde yüzde 30 olarak öngörülyorsa da yüzde 30'un çok üstünde olacak. Nitekim, 1996 Bütçesinde bu oran yüzde 38.2'ymiş.

Devlet temel hizmetlerini dahi göremeyen, eğitim hizmetini göremeyen, sağlık hizmeti veremeyen, hatta açıkçası emniyet hizmetini dahi veremeyen bir durumda. İşte bunda biraz da devleti küçütelim baskısının, veyahut yaratılan havanın etkisi oldu. Şimdi devleti küçülttük ama, devleti o hale getirdik ki, devlet görevlerini yapamaz, temel işlevlerini yapamaz bir hale geldi. Öyle bir devlet düşünün ki, her ne kadar bu yıl transfer harcamaları yüzde 60'ın altında gözüküyorsa da, bana sorarsanız, 1996 Bütçesinin uygulanmasına baktığımızda 3'te 2'si bütçenin transfer harca-

masıdır. Bu transfer harcamalarının çok önemli bir kısmı faiz ödemeleridir. Ve giderek bu bütçe bütçe olmaktan çıktı, sadece faiz ödemesi ve maaş ödemesini içeren bir bütçe haline geldi diyoruz.

Ama yıl geçtikçe de bu yapı giderek bozuluyor. Her ne kadar kağıt üzerinde 1997 Bütçesi

Türkiye'de bazı şeyler çok abartılıyor. Bu abartılardan bir tanesi de KİT'lerin açıkları ve bütçe açıklarının KİT'lerden oluştuğu görüşüdür. Aslında bütçeden KİT'lere yapılan transfer bakikaten çok önemli değil, %1 civarında; bu sene de %1.2. Bir de KİT'lerin Hazineye transferini düşünürseniz, vergi olarak, dolaylı vergi olarak, batta kâr payı olarak; aslında Hazine KİT'leri finanse etmiyor, KİT'ler Hazineyi finanse eder bir ölçüde.

Gelir açısından baktığımız zaman da, bildiğiniz gibi vergi sistemimiz 3 tane verginin üzerine oturmuş gibi gözüküyor. Bir, ücretlerden yapılan stopaj, ikincisi KDV. Bir de son zamanlarda yeni bir kaynak buldular, o da Akaryakıt Tüketim Vergisi. Sürekli olarak akaryakıt zam yapıyorlar. Ve tüketim vergisinin payı sürekli olarak artıyor. Eğer 1997 hedefi olarak söylersek, mesela bütün Kurumlar Vergisi 365 trilyon, Akaryakıt Tüketim Vergisinin tutarı 540 trilyon. Yani Türkiye'deki bütün o kurumlar; KİT'ler de dahil, özel kuruluşlar, holdingler, bankalar dahil Kurumlar Vergisi olarak 365 trilyon ödeyecek, sadece Akaryakıt Tüketim Vergisi 540 trilyon sağlayacak.

Gelir ve Kurumlar Vergisini artırmak zor olduğu için genellikle akaryakıt ve KDV'ye zam yapmak suretiyle vergi gelirlerini büyük ölçüde artırıyorlar.

Geçmiş yıllarda Genel Bütçe gelirlerine baktığımız zaman, bunun yüzde 85'nin vergi gelirleri olduğunu, yüzde 6-7'sinin vergi dışı normal gelirler olduğunu, diğerinin de özel fonlar olduğunu görürüz. Halbuki bu seneki tahminler çok değişik; vergi gelirlerinin payı yüzde 70'e düşüyor, buna mukabil vergi dışı gelirlerin payı ise yüzde 30'a yükseliyor. Bu da özelleştirmeden gelecek.

SIEMENS

DECT

[DECT geldi. Kordonlar uçu.]

Kordonsuz iletişim teknolojisi gigaset ile Türkiye'de!

Öncü Dijital Üstünlükler

- Kordonsuz } Ses Kalitesi
- Kordonsuz } Hareket Özgürlüğü
- Kordonsuz } Konuşma Güvenliği

g i g a s e t

D i g i t a l E u r o p e a n C o r d l e s s T e l e c o m m u n i c a t i o n

Çeşit maksimum Fiyat minimum

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'da, 20.000 çeşitin üzerinde ürün size en uygun fiyatlarla sunuluyor. Kaleminden bilgisayara, masadan kahveye kadar ihtiyacınız olan her şey..

Ayrıca haftanın 7 günü açık olan Spectrum'da telefon yada faks ile alışveriş etme olanağı da var. Spectrum'un size sunduğu bütün ayrıcalıkları yaşamamız için sizi de Spectrum Office Superstore'larına bekliyoruz.

SPECTRUM AVANTAJLARI 😊 Ofisiniz & Eviniz için binlerce ürün ekonomik fiyatlarla bir çatı altında. 😊 Haftanın 7 günü açık mağazalar zincirinde geniş kirtasiye, Bilgisayar ve Mobilya ürünleri. 😊 Kredi kartı ile alışveriş imkanı. 😊 İade ve değiştirmeye imkan ve hizmet anlayışı. 😊 Telefon veya faksla sipariş vereceğiniz ürünleri size teslim eden **Spectrum Katalog**

Spectrum

OFFICE SUPERSTORE

Şimdi çok önemli bir özelleştirme geliri bekledikleri için, yani aşağı yukarı bütçe gelirlerinin yüzde 30'u kadar; bundan dolayı bütçeyi denk gibi gösteriyorlar. Ama aslında ne bu özelleştirme gerçekleşebilir bu boyutlarda, ne de harcamalar, özellikle faiz harcamaları bu düzeyde tutulabilir. O nedenle, 1997 Bütçesi de önceki bütçelerde olduğu gibi çok önemli boyutlarda açık verecek bir bütçe görüntüsünde. Her ne kadar denk bir bütçe diye kamuoyuna sunulsa bile, bu denklik kağıt üzerinde. Bunu da iki şekilde sağlamışlar; bir, özelleştirme gelirlerini çok yüksek tutmuşlar; ikincisi de, faiz ödemelerini çok düşük öngörmüşler. Bu iki nedenden dolayı, sanki bütçe gelir ve giderleri birbirine denkmiş gibi duruyor.

Şimdi tabii böyle bir denklik olsa bile bu sağlıklı bir denklik değil. Çünkü, siz özelleştirmeyle kamu patrimonumunu satarak ancak bir kez gelir elde edebilirsiniz. Halbuki devletin giderleri sürekli. Devletin sürekli gelire ihtiyacı var. Bu sene bu dengeyi sağlamış olsanız bile özelleştirme yaparak, netice itibarıyla önümüzdeki yıl aynı boyutta bir özelleştirme yapamayacağınız için önümüzdeki bütçe açığı daha da büyüyecek demektir.

Şimdi bu özelleştirme falan ile olacak gibi değil, biz KİT'leri de elden çıkartırsak bu Gelir Vergisini de alamayız. Çünkü özel kesimi biliyoruz, çoğu asgari ücretten ücretleri ödemiş gibi gösterecekler. Bir de asgari ücreti vergi dışı bırakalım diyorlar. O da kabul edilirse eğer, devletin bütçesi çok daha açık olur.

transferini düşünürseniz, vergi olarak, dolaylı vergi olarak vesaire, hatta kar payı olarak; aslında Hazine KİT'leri finanse etmiyor, KİT'ler Hazineyi finanse eder bir ölçüde. Belki ben de abarttım ama, bu fon akışlarına katkı olarak baktığınız zaman, aslında KİT'lerin katkısı çok daha fazladır, Hazineden KİT'lere yapılan transferlere göre. O nedenle KİT'lerin elden çıkartılması, bana göre uzun vadede Türkiye'de vergi gelirini de büyük ölçüde aşağı çekecek olan bir olgudur. Çünkü, bugün KİT'ler şu veya bu şekilde hem dolaylı vergilerde, hem de ücretlilerden kesilen vergiler dolayısıyla, hatta bazı KİT'lerin karlı olması dola-

yısıyla önemli bir gelir kaynağıdır Hazine açısından.

Şimdi, Hazine kendi bindiği bu dalı da kesiyor; önümüzdeki dönemlerde açık rakamları çok daha büyük boyutlara ulaşacak.

Şimdi bunu düzeltmenin yolu nedir?

Bunu düzeltmenin yolu, bana sorarsanız, Türkiye'nin ciddi bir sol partiye ihtiyacı var. Yani bütün bunları gündeme getirecek... Yani ben daima kapitalizmin başarısız olduğunu düşünmüştümdür, tabii bu benim bir değer yargım. Dünyaya da baktığınız zaman, eğer kapitalizm başarılı olsaydı, dünyada hem büyüme hızları büyük ölçüde artardı, hem de bu dediğimiz ekonomik bunalımlar veya dengesizlikler yaşanmazdı. Hele Türkiye'de kapitalizmin, kapitalizm özentisi diyorum ben buna, kapitalizm özentisinin verimlilik boyutu da yoktur. Avrupa kapitalizminde biraz iyi de kötü de olsa sosyal bir boyut vardır, toplumsal olarak. Türkiye'de o da yok; ne toplumsal boyutu var, ne verimlilik boyutu var. Şimdi böyle bir kapitalist düzende alınacak sonuçlar da bundan farklı olmaz. Yani düşük bir büyüme hızı, önümüzdeki yıl göreceğimiz daha düşük bir büyüme hızı olacak 1997'de; işte yüzde 80'lerde bir enflasyon. Sürekli bir dış açık, dış borçlanma ve iç borçlanmanın kabarması.

Türkiye giderek sıkışıyor. Bunun çözüm yolu da, böyle kapitalist özentisi partilerle olacak iş değil veyahut da "adil düzen" vesaire gibi içi boş sloganlarla olacak bir sorun değil. Bunun için, her şeyden evvel devlete sahip çıkacak, ne istediğini bilen, insan faktörüne yatırım yapan, eğitiminden, sağlığından sorumlu olan, emniyetini ciddi bir şekilde sağlayan bir devlet ihtiyacımız var. Bu devletin ille çok ciddi bir sosyalist partisi olmasına da gerek yok; bir zamanlar sosyal demokrat veya hut da sol demokratlar neyse, çıkıp bir çözüm bulması gerekir.

Faizler sorununa çözüm getirmenin yolunu şöyle düşünelim:

İşte "monetarizasyon yapalım, para basalım, işte ne kadar bizim borcumuz, işte 3 katrilyona yakın 3 katrilyon verelim birden." Bu çözüm değil tabii 3 katrilyon birden siz ekonomiye çıkarttığınız zaman, bu 3 katrilyon nerede kullanılacak? Bu son derece önemli bir olay, bütün dengeleri altüst edersiniz; ne döviz kalır, ne bir şey kalır Türkiye'de, ne gayrimenkul fiyatlarını tutabilirsiniz. Bu tabii bir çözüm değil.

"Efendim konsolidasyon yapalım..." Tabii kısmen bir konsolidasyon yapılabilir. Zaten yaptığımız da o. İşte yeni kağıt veriyorsunuz, başka bir kağıt veriyorsunuz ona, bir anlam da bir konsolidasyon bu. Ama bu konsolidasyonu yaparken şartların iyi olması lazım. Siz hala enflasyonun üzerinde 50 puan faiz veriyorsanız bankacılık sisteminde, bunda çok büyük bir yanlış var demektir. Devletin faizi daima minimum faizi göster-

rir ekonomide. Yani en düşük faiz devletin faizi olmalıdır, en risksiz faiz bu olduğu için. Kitaplar hep böyle yazar, risksiz faiz dediği zaman hazine bonusu faizi... Bizde ise en riskli faiz, yani en yüksek faiz Hazine bonolarında. Bugün kağıtların getirisine bakın, faizin getirisine, mevduatın getirisine, bir de Hazine bonusunun getirisine bakın, en büyük getiri Hazine bonusunda. Bu olacak bir olay değil. En risksiz dediğimiz kağıt en fazla getiriyor; hem de reel olarak yüzde 30'larda yüzde 40'larda bir verim sağlıyor size.

Şimdi burada demek ki, borç yönetimimizde çok önemli bir sakatlık var. Buradan bir kaynak aktarılışı; bu beceriksizlikten mi geliyor, kötü niyetten mi geliyor, bilemiyorum.

Ama ortada bir de olumsuz bir sonuç var; o da devletin gereksiz bir şekilde çok yüksek bir faiz ödediği sorunu.

Bu sorun çözülebilir bence. Yani çözülmeyecek değil; iyi niyetle bankalarla toplanılır, bu çözülebilir. Çözülüyorsa bile, bankalar şu veya bu şekilde vergilendirilir. İşte mevduat munzam karşılığı bir nevi bankalar üzerinde vergi, biraz artırırsınız, 1994 öncesi dönemlerinin oranına çıkarırsınız, devlete biraz daha nefes aldırırsınız. Eğer bankaları Kurumlar Vergisi yoluyla vergilendirmiyorsanız, bu da bir vergilendirme yoludur.

O bakımdan ben faizlerin aşağı çekilebileceğini düşünüyorum hala.

Tabii meselenin sadece faizlerin aşağı çekilmesi yönü değil, bir de gelir yönü var. Yani Türkiye OECD ülkeleriyle mukayese ettiğimizde, vergi yükü en düşük ülkelerden biri, belki en düşük ülke, OECD ülkeleri içerisinde. Vergi yükümüz bizim yüzde 19'larda, hatta bu senelerde yüzde 18 filan galiba gayri safi milli hasılaya oranladığımızda.

Şimdi vergi gelirlerimiz, işte devletin tahmini aşağı yukarı 4.4 katrilyon. Bu seneki gayri safi milli hasıla tahmini 25 katrilyon. Görüyorsunuz, çok düşük bir oran. Daha da düşüren bir oran bu seneki oran.

O itibarla Türkiye'nin çok ciddi bir şekilde - bir vergi "reformu" demiyorum, çünkü bu laf 50 se-

nedir çığneden bir laf - ama en azından vergi sistemini düzeltmesi lazım.

Şimdi bu özelleştirme falan ile olacak gibi değil, biz KİT'leri de elden çıkartırsak bu Gelir Vergisini de alamayız. Çünkü özel kesimi biliyoruz, çoğu asgari ücretten ücretleri ödemiş gibi gösterecekler. Bir de asgari ücreti vergi dışı bırakalım diyorlar. O da kabul edilirse eğer, devletin bütçesi çok daha açık olur.

O itibarla ben isterseniz şöyle bağlayayım: Türkiye'de ciddi olarak artık rejimde bir sol ayağın olması gerektiğini savunuyorum. Türkiye 1980'den beri hep sağ ayak ile oynuyor. İşte Türkiye'nin nereye geldiği de ortada, ne hızlı bir büyüme var ne gelirler arasında bir denge sağlanabildi, üstelik Türk ekonomisi bir takım çıkmazlara sürüklendi. Yani 1980'de Türk ekonomisinin kurtulması daha kolaydı, bence bu günlerde çok daha zor. Çünkü o zamanlar ne bu kadar bir dış borcumuz vardı, ne bu kadar bir iç borcumuz vardı. KİT'ler de pekala özel kesimden daha fazla verimli, daha fazla kârlı çalışabiliyordu. Ama bugün için bu olanak kalmamıştır.

Sorunun ben demokrasi içinde çözülmesi gerektiğine kaniyim. Bir taraftan insan kaynağına yapılan yatırım, diğer taraftan da partileri zorlamak lazım.

Bir kere partilerden başlamamız lazım. Kendi kafamızda bu demokrasiyi benimsememiz lazım.

İşte bunun çabasını vermek gerekiyor. Bunu kim verecek? Bunu da toplum verecek diye düşünüyoruz. Gençlerimiz, sivil toplum örgütleri ve toplulumumuzun kendisi. Yoksa aksi takdirde toplum kendi sorunlarına sahip çıkmazsa, Türkiye'nin geleceği noktalarda yahut gideceği noktalarda bu gibi birtakım açmazlar, birtakım çıkmazlar yaşanacak...

BAŞKAN- Teşekkür ederiz Sayın Akgüç. Bütün arkadaşlarıma gerçekten bu güzel katkıları için çok teşekkür ediyorum. Hoşçakalın.

KİMİLERİ,
KARANLIKTA BİR IŞIK ARAR..!

KİMİLERİYSE, DAİMA AYDINLIKTA YAŞAR.

Ve onlar, Ekinciler ile tanışanlar,
yatırım piyasalarında en yüksek
kazanç ve güvenli alternatifler
ile karanlığa hiç rastlamazlar.

Genel Müdürlük

Tel: (0212) 288 14 00 (18 Hat) Faks: (0212) 266 30 90

ŞUBELER

Merkez Tel: (0212) 288 14 00 (18 Hat) Faks: (0212) 288 70 79 **Kadıköy** Tel: (0216) 349 91 63 Faks: (0216) 345 29 40

Gaziantep Tel: (0342) 220 24 11 Faks: (0342) 220 24 16 **İzmir** Tel: (0232) 445 16 80 Faks: (0232) 425 74 43

Adana Tel: (0322) 457 52 32 Faks: (0322) 454 56 76

Mersin Tel: (0324) 238 18 18 Faks: (0324) 231 22 52 **Antalya** Tel: (0242) 243 81 03 Faks: (0242) 248 96 80

İRTİBAT BÜROLARI

Diyarbakır Tel: (0412) 224 92 15 Faks: (0412) 224 91 36 **Malatya** Tel: (0422) 325 62 67 Faks: (0422) 322 23 72

İskenderun Tel: (0326) 613 33 10 Faks: (0326) 613 33 15 **Tarsus** Tel: (0324) 613 38 22 - 613 60 30 Faks: (0324) 614 21 50

Uşak Tel: (0276) 227 63 19 Faks: (0276) 223 61 37

Ekinciler Yatırım ve Menkul Değerler A.Ş. bir Ekinciler Holding kuruluşudur.

Bütçelerin Değişen Yapısı

Oğuz OYAN

TÜRK-İŞ GENEL MERKEZİ

1-Devletin küçültülmesi yaklaşımı ve bütçe

1980’ler sonrasında egemen iktisadi düşünce olan neoliberalizmin uygulama programının başında devletin küçültülmesi yer alıyordu. Devletin küçültülmesine ilişkin neo-liberal söylem, devletin ekonomiye dolaysız ve dolaylı müdahalelerinin üç farklı biçimini de sınırlamayı hedeflemişti.

Devletin ekonomiye dolaysız bir müdahale biçimi olan kamu iktisadi işletmeciliğinin sınırlandırılması bunların başında geliyordu. KİT’lerin özelleştirilmesi olarak gündeme gelen bu konu, sermaye için yeni değerlendirme alanlarının açılması anlamına da gelmekteydi.

Devletin ekonomiye kamu harcamaları ve bunların finansman yöntemleriyle yaptığı müdahale, ilkinden daha kapsamlı ve daha yaygın bir müdahale biçimi olarak yüzyıllık bir gelişme trendi içinde bulunuyordu. Burada devlet, bütçesi (bütçeleri) aracılığıyla çok önemli kaynaklar toplayan ve harcayan, bu nedenle de kaynak tahsisleri üzerinde belirleyici etkisi olan bir ekonomik ajan olarak öne çıkıyordu. Merkezi bütçeler (genel ve katma bütçeler) yanında, özel bütçeli yerel yönetimleri, kamu özel fonlarının bütçelerini ve döner sermayeleri de bu kapsamda düşünmek gerekir. Bu bütçelerin toplamından kamu harcamaları toplamına ulaşılmaktadır ki bu bütünlüğün gelişmiş dünyada ulusal gelir içindeki payı yüzde 50’yi aşan mertebelere ulaşmış bulunmaktadır. Bu nedenle kamu bütçelerinin ekonomik aktörlerin kararları üzerinde olsun, kaynak tahsisleri üzerinde olsun, göreceli sektör kârlılıkları üzerinde olsun, belirleyici bir önemde olduğu kimsenin meçhulü değildir.

Bu bağlamda devletin ekonomiye bütçesiyle yaptığı müdahalenin en aza indirilmesi talebinin arkasında farklı çıkar çatışmalarının olması beklenbilir. Devletin toplumsal veya kolektif tüketim alanındaki üretiminin kısıtlanması devlete karşı neo-liberal saldırının (buna anayasal iktisat yaklaşımları da dahildir) merkezinde bulunur. Toplumun temel gereksinimlerinin tatminine yönelik

sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, konut, belediye hizmetleri gibi toplumsal tüketimlerin sınırlandırılması gerekliliğinin savunulması, “ekonomik rasyonellik” ve “hantal devletin aşılması” gibi sahte gerekçelerle desteklenir. Bu gerekçelerin ötesine geçip olayın gerçek özü kavrandığında ise sermaye açısından yeni çıkar alanlarının fethedilmesinin belirleyici önemi farkedilebilecektir. Bu çerçeveden bakıldığında bütçenin küçültülmesinin i) kamu finansmanına katılım açısından sermayeye ek yükler gelmesinin önlenmesi ve hatta sermayenin vergi yükünün düşürülmesi; ii) küçültülen bütçenin ortaya çıkarabileceği kaynak fazlasının doğrudan veya dolaylı olarak sermayenin daha fazla yönlendirebileceği bir biçimde kullanımı; iii) devletin çekildiği sosyal hizmet alanının sermayeye sunduğu yeni değerlendirme olanaklarının kullanılması yani sermayenin eğitim, sağlık ve sosyal sigortacılık gibi alanlara daha fazla girebilmesinin koşullarının yaratılması gibi sonuçları olabilecektir.

Devletin ekonomiye üçüncü bir müdahale biçimi, kural koyucu ve düzenleyici olarak devletin ekonomik ve toplumsal yaşamı belirleyen kararlara dıştan ve üstten müdahalelerini içerir. Bunlar çok çeşitli biçimler alabilir. Buradaki konu açısından en önemlisi, mal ve faktör fiyatlarına dolaysız/dolaylı müdahaleler (örneğin ücret düzeylerine en büyük işveren olarak devletin dolaysız müdahaleler yanında toplu sözleşme düzenini biçimlendirerek yaptığı

Devletin toplumsal veya kolektif tüketim alanındaki üretiminin kısıtlanması devlete karşı neo-liberal saldırının merkezinde bulunur.

Toplumun temel gereksinimlerinin tatminine yönelik sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, konut, belediye hizmetleri gibi toplumsal tüketimlerin sınırlandırılması gerekliliğinin savunulması, “ekonomik rasyonellik” ve “hantal devletin aşılması” gibi sahte gerekçelerle desteklenir.

dolaylı müdahaleler; faize, döviz kuruna, destekleme politikalarıyla tarımsal ürün ve girdi fiyatlarına müdahaleler; KİT aramalı fiyatlarıyla görece fiyatlar yapısına diğer müdahaleler...) ile ekonomik yaşamı etkileyen çok sayıda yasal normun oluşturulması (üretim ve pazarlama standartlarına, sübvansiyon/cezalandırma politikalarıyla müdahaleler; rekabet yasası, tüketiciyi koruma yasası, çevreyi koruyucu mevzuat, medeni yasa, borçlar yasası, ticaret yasası icra-iflas yasası, ceza yasası, emtea ve menkul değerler borsaları düzenlemesi, yabancı sermaye yasası, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu gibi uluslararası sermaye hareketlerini düzenleyen mevzuat ve tüm diğer ilgili mevzuat) gibi yasal/kurumsal düzenlemelerdir. Eğitim ve sağlık normlarının geliştirilmesi gibi konular da ekonomiyle dolaylı ilişki halindedirler.

İşte devletin küçültülmesi veya müdahalelerinin sınırlandırılması yaklaşımının üçüncü yönü de, kural koyucu ve düzenleyici devletin, çalışma yaşamında sermaye hareketlerinin düzenlenmesine kadar bir dizi alandaki regülatör/düzenleyici rolünün her şeyi piyasaya bırakma anlayışıyla sınırlandırılmasıdır. Deregülasyon veya kuralların gevşetilmesi veya serbestleştirme denilen bu yeni eğilimlerin i) güçsüz kesimleri koruyan mevzuatın gevşetilmesiyle sermayeye daha rahat değerlendirme koşullarını yaratan; ii) uluslararası rekabette en zayıf sosyal koruma sahip ülkelerin düzeyine doğru normları aşağıya çeken ve vahşi

kapitalizme doğru yönlendiren; iii) ama bu arada uluslararası yeni düzenlemeleri de içeren yeni normların ve düzenleme alanlarının katılımıyla genişleyen bir yapısının olduğu dikkate alınmalıdır.

Sonuçta, bedelini esas itibarıyla ücretli kesimlerin ödediği ve ödediği bir yeni dünya düzeni arayışı söz konusudur. Bu arayışın kamu harcamaları ve özellikle

şünsel düzlemde oldukça geniş bir kabul görmüş olmasıdır. Bu temelsiz özenti doğrultusunda bazı adımlar atılmakla birlikte amaca ulaşılamamış, ancak reel kamu harcamaları oranının düşürülmesi yani bütçenin özünün boşaltılması anlamında "başarılı" olunmuştur.

Gelişmiş kapitalist ekonomilerin son yüzyıllık tarihinin de gösterdiği gibi, olgun bir kapitalist topluma doğru evrilme sürecinde kamunun kaynak kullanımının ulusal gelir içindeki payı sürekli bir yükselme eğilimi içinde olmaktadır. Kamu harcamalarında kapitalist gelişme sürecine bağlı bu artış eğilimi, aksi yöndeki iktisat ve maliye politikalarının etkisiyle 1980'lerde bir miktar yavaşlamış olmakla birlikte, gelişmiş ülkeler dünyasının bütünü açısından eğilimin tersine dönmesi söz konusu olmamıştır. Bir başka deyişle, sıkı neo-liberal ve özelleştirme uygulamalar devletin müdahale biçimini bir ölçüde değiştirmiş ancak kamu bütçelerinin görece öneminde ters süreçler anlamlı ölçülerde ortaya çıkmamıştır. Nitekim, devletin küçültülmesi açısından en kapsamlı programların uygulandığı Reagan Amerika'sı ile Thatcher İngilteresinde bile bütçe büyüklüğünün ulusal gelir içindeki payı tüm 1980'li yıllar boyunca düşürülebilmiş, tam tersine küçük artışlar ortaya çıkmıştır. Bundan kuşkusuz toplumun büyük bölümünü oluşturan ücretli kesimin bilinçli karşı koyuşunun da rolü olmuştur. Ancak, kapitalist devletin yapısının dönüştürülmesinin basit bir konu olmadığı, sistemin nesnel iktisat yasalarının iradi düzenlemelerle hemen tersine döndürülemeyeceği ve tekelci sermaye birikiminin karmaşık dengelerine küçük bir devlet yapısının cevap vermesinin henüz kendini kanıtlamış örnekleri olmadığı gibi argümanlar da gözden uzak tutulmamalıdır.

Türkiye açısından bakıldığında, ise, 1980'lerde dünyada görülen uygulama sonuçlarına açık bir aykırılık taşıyan bazı denemelere Birinci Özal Hükümeti döneminde girildiği görülmüştür. Sınai, ticari ve mali sermaye üzerindeki dolaysız vergi yükünü düşürmenin özel yatırımları geliştireceği (dolayısıyla kamu yatırımlarını daratacağı), üretimi ve büyümeyi teşvik edeceği yönündeki ortodoks "arz yönlü iktisat" retoriklerinin ABD ve İngiltere'de belirli bir uygulama alanı bulmasının da etkisiyle, 1983 sonunda iktidar olan Özal Hükümeti esasen yetersiz olan vergi yükünü azaltma yönünde cüretkar politikalara girişebilmiştir. Ancak tıpkı ABD'deki gibi bütçe ve kamu açıklarının aşırı bir hızla büyümesine yol açan bu süreç, kamu maliyesinde yeni bir dönem başlatmıştır. Vergileme yerine bütçe dışı kamu özel fonlarını ve iç/dış borçlanmayı ikame eden bu süreç sonuçta kısa vadeli ve yüksek reel faizli bir iç borçlanma tuzağına saplanmış, 1989 sonrasındaki sıcak para politikası döneminde ise bütçelerin hızla ama kof bir biçimde yeniden büyümesi sürecine girilmiştir. Borç faiz ödemeleriyle şişen transfer harcamaları yönüyle büyüyen bu yeni bütçe yapısı son derece sağlıksız bir görüntü sergilemeye başlamıştır.

Şaşırtıcı olan, Batı'dan esen neo-liberal rüzgarlara kapılarak Türkiye'de esasen küçük olan bütçe boyutunun daha da küçültülmesinin gündeme getirilebilmiş ve düşünsel düzlemde oldukça geniş bir kabul görmüş olmasıdır.

konsolide bütçe üzerindeki bazı yansımalarının daha ayrıntılı olarak ele alınması gerekir.

2-Uygulamaların temel özellikleri

Türkiye'de ne 1980 öncesi ne de sonrasındaki dönemde bütçenin ulusal gelir içindeki payı gelişmiş ülkelerdeki düzeye yaklaşabilmiş değildir. Aynı durum toplam kamu harcamaları açısından da geçerlidir. Bu sonuç ülkenin gelişme düzeyiyle ilişkili olup şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olan, Batı'dan esen neo-liberal rüzgarlara kapılarak Türkiye'de esasen küçük olan bütçe boyutunun daha da küçültülmesinin gündeme getirilebilmiş ve dü-

3-Türkiye'den bazı uygulama sonuçları

Yukarda temel özellikleri çizilen gelişmeyi gösterebilmek için öncelikle iki tablo sunulmaktadır. Bunlardan ilki toplam kamu harcamaları açısından, ikincisi ise konsolide bütçe açısından kamu maliyesindeki altüst oluşu göstermektedir. Dönemlendirme 1980 öncesiyile 1980 sonrasının bazı alt dönemlerinin kıyaslamasına izin verecek şekilde yapılmıştır. 1981-1983 dönemi askerî yönetimin tam olarak damgasını vurduğu bir dönem olup kamu maliyesi açısından geçmiş dönemle tam bir kopuşun henüz ortaya çıkmadığı bir dönem özelliğindedir. 1984-1988 dönemi Özal'ın birinci hükümet döneminin bütünü ile ikinci hükümet döneminin ilk yılını kapsamaktadır ama sıcağı para politikalarına geçişle simgelenen 1989 sonrası dönemden farklı özellikler taşımaktadır. 1989-1993 alt dönemi reel ücretlerin çok hızlı yükselişi ve bu yüksek düzeyi az çok koruyan niteliği bakımından kendi içinde bir bütün gibi dururken, 1994 yılı kriz ve 5 Nisan kararlarının farklılaştırıcı etkilerini taşımaktadır. 1994-1996 alt dönemi, yeniden reel ücretlerin eritilmesinin birikim sürecinin temel ögesi yapılması bakımından belirli bir ekonomik bütünsellik içindedir.

Tablo-1 : GSMH içindeki Payı Bakımından Kamu Harcamalarının Değişen Boyutları

	1977-80	1981-83	1984-88	1989-93	1994-96
Top. Kamu Harcamaları	26,5	23,4	25,2	28,5	28,5
Transfer Harcamaları	5,3	4,0	7,6	8,3	12,8
Reel Kamu Harcamaları	21,0198	17,6	20,2	15,7	

Kaynak: DPT, Yıllık Programlar

Tablo-1'in gösterdiği en önemli eğilim, reel kamu harcamalarının hızlı bir erime sürecinde olduğudur. Merkezi bütçe yanında yerel yönetimlerin, fon bütçelerinin ve döner sermayelerin de kapsandığı toplam kamu harcamaları, çeşitli dönemlerin ortaması itibariyle GSMH'nin yüzde 30'una bile ulaşmazken, borç faizleri yönünden gittikçe şişen transfer harcamaları nedeniyle reel kamu harcamaları son üç yılın ortalaması olarak yüzde 16'ya bile ulaşmamaktadır. Bu, devletin eritilmesi anlamındadır.

Bir başka açıdan bakıldığında, 1977-80 döneminde GSMH'nin yüzde 26,5'i büyüklüğünde bir toplam kamu harcaması yüzde 21 oranında bir reel kamu harcamasına izin verirken, 1994-96 döneminde yüzde 28,5 büyüklüğündeki bir toplam kamu harcaması ancak yüzde 15,7'lik bir reel kamu harcaması olanağı bırakmaktadır.

1980'li yılların hem toplam hem de reel kamu harcamaları bakımından bir azalışı simgelediği de saptanabilmektedir. Bu azalışın dip noktasını 1984-85 yılları oluşturmaktadır. Bir başka deyiş-

le, 1981-85 dönemi kamu kesiminin önemli ölçüde küçültüldüğü bir dönem olmaktadır. 1986'dan itibaren kamu harcamaları çeşitli alt yapı yatırımları yanında büyüyen borç yükü bakımından da yeniden büyüme eğilimi içinde girmiştir.

Burada da bir önceki tablonun sonuçları konsolide bütçe açısından doğrulanmaktadır. Toplam kamu harcamalarının en önemli ögesi olan konsolide bütçe büyüklüğünün son üç yıl ortaması olarak yüzde 24'ü dahi bulamadığı görülmektedir. İç ve dış borçların faiz ödemeleri bu büyüklükten düşüldüğünde, Türkiye'nin, GSMH'nin yüzde 15,5'i dolayında bir bütçeyle yönetilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu son-

1980'li yılların
hem toplam
hem de reel kamu
harcamaları bakımından
bir azalışı simgelediği
saptanabilmektedir. Bu
azalışın dip noktasını
1984-85 yılları
oluşturmaktadır. Bir başka
deyişle, 1981-85 dönemi
kamu kesiminin önemli
ölçüde küçültüldüğü bir
dönem olmaktadır.

nuncu oran, bütçenin daha da küçültüldüğü ve bazı gelir ve harcamaların fon sistemi aracılığıyla bütçe dışına çıkarıldığı 1985-90 döneminde yüzde 13,5 düzeyine kadar gerilemiştir. Eğer önceki tabloda olduğu gibi bütçe büyüklüğünden sadece faiz ödemeleri değil toplam transfer harcamaları

düşülmüş olsaydı, 1994-96 dönemi için reel konsolide bütçe harcaması/GSMH oranının sadece ve sadece yüzde 10 olduğu görülecekti. Türkiye'nin sorunları bu boyuttaki bir bütçeyle asla çözülemez. Bu boyuttaki bir bütçeyi "ekonomik anayasa" veya "anayasal iktisat" gibi yeni sağın en tutucu ideolojileriyle daha da sınırlamaya çalışmak, bütçenin sosyal özünden artı kalan ne varsa hepsini tasfiye etmek anlamında olacaktır.

AB ülkelerinde kamu harcamaları / GSMH oranının yüzde 50 düzeyinde olduğu ve bunun çok küçük bir bölümünün faiz ödemelerine ayrıldığı hatırlandığında, Türkiye'de devletin bütçesi bakımından niçin küçültülmek değil de büyütülmek zorunda olduğunu kavramak daha kolay olabilecektir. Kuşkusuz bu büyüme esas olarak reel harcamalar yönüyle olmalıdır; ancak toplam harcamaların da daha üst bir eşiğe sıçraması gereklidir.

Tablo-2: Bütçenin Değişen Boyutları

	1985-90	1991-93	1994-96
Bütçe Harcamaları/GSMH	16,6	22,0	23,9
Faiz Ödemeleri/GSMH	3,1	4,5	8,4
Bütçe Harca.-Faiz Ödemesi/GSMH	13,5	17,5	15,5

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçeleri

Tabloya göre, bütçeyi çeşitli dönemlere göre yüzde 62-yüzde 76 oranlarında temsil eden 4 önemli harcama kaleminde önemli ağırlık kaymaları ortaya çıkmıştır.

Askeri yönetimin mutlak yetkiler kullandığı 1981-83 döneminde en önemli değişme, personel ödeneklerinin payındaki düşüştür. Faiz ödenekleri payının 2.3 katına çıkması da yeni eğilimlerin habercisidir; ancak burada henüz kritik sınırlar aşılmamıştır.

ANAP'ın kamu maliyesini hızlı bir dengesizliğe sürüklediği izleyen dönemde personel ödenekleri azaltılmaya devam edilirken asıl kritik yer değiştirmenin KİT transferleri ile faiz transferleri arasında yapıldığı görülmektedir. KİT'lere bütçeden yapılan transferlere büyük ölçüde son verilirken, bunun adeta hızla tırmanan borç faizlerine yer açmak için yapıldığı görülmektedir. Burada

görülmeyen bir başka olumsuzluk ise, KİT'lerin de piyasadan yüksek faizlerle borçlanmaya itilmeleridir. Spekülatif sermaye girişlerine (sıcak paraya) bağlı olarak 1989-1993 döneminde personel ödeneklerinde çarpıcı bir artış gerçekleştirilebilmektedir. Aynı dönemde faiz transferleri de artmaya devam ettiği için yatırım harcamalarında ve burada gösterilmeyen di-

ödemelerindeki 13 puanlık artışa denk düşmektedir.

1996 yılı bütçesi gerçekleşme tahminleri, önceki dönemi aratan dengesizliklerin ortaya çıktığını göstermektedir. Günah keçisi yapılan KİT'lere dönük bütçe transferlerinin 1996 yılında yüzde 2'nin dahi altına indiği görülmektedir. Üstelik bu bir net transfer değildir.

Bazen, 1997 bütçesi için öngörüldüğü gibi KİT'lerden bütçeye yönelen fon transferleri ters yöndeki akımın üzerinde kalabilmektedir. Üstelik bu hesaba özelleştirmeden sağlanan gelirler dahil değildir.

Faiz ödemelerinin gerek GSMH gerekse bütçe içindeki büyüyen boyutları tablo-2 ve 3'te dönemler itibarıyla verilmişti. Tablo-4, bunu yıllar itibarıyla verdiği gibi, vergi gelirlerinin giderek artan bir bölümünün sadece iç ve dış borç faiz ödemelerine tahsis edildiğini de göstermektedir. Faizlerin bu denli ezici bir ağırlığa sahip olduğu koşullarda bütçelerin faiz dışı boyutları giderek anlamını yitirdiği gibi, hükümetlerin kamu hizmeti üretme adına toplumdan daha fazla vergi talep etmelerinin meşruiyeti tamamen ortadan kalkmaktadır.

İşin içine borç anapara ödemeleri de katıldığı zaman (borç anaparaları 1986 yılından beri bütçe içinde gözükmemektedir), anapara+faiz ödemelerinin 1993 yılından itibaren vergi gelirlerinin tamamını aştığı görülmektedir. Bu, yönetilemez bir mali tabloya işaret etmektedir.

4- 1997 bütçesinin getirdikleri

Tablo-3'ün son sütununda yer alan 1997 yılı bütçesinin bazı ödenekleri, bu bütçenin samimiyetten uzak bir kurgu üzerinde tasarlandığını göstermekteydi. Faizlerin bütçe içindeki payını büyük oranda düşürmeyi öngören, yani son yıllardaki eğilimi köklü hiçbir önleme başvurmadan tersine çevireceğini söyleyen bu bütçenin bir anlamda ciddiye alınması da pek güçtür. Ancak bu fiktif bütçenin dahi personel ödenekleri payını 1996 yılının altına düşürüyor olması dikkate değer. Aslında, 1997 için öngörülen ve esasen gerçekçi olmayan enflasyon oranı yüzde 65 iken personel ödeneği artışının bunu dahi karşılamaktan uzak bir oranda, yüzde 52.8 düzeyinde tutulması bu sonucu doğurmaktadır (tablo-5).

Yatırımların bütçe payının artıyor olması da tamamen görüntüsel bir durumdur. Faiz ödemeleri gerçek düzeyine çıkıp, bütçe de 8.5 katrilyon civarında gerçekleşebilecek gerçek boyutlarına çekilince, yatırımların görece önemi 1996 düzeyine iniverecektir. Bu düzeydeki bir yatırım ise, kamunun ekonomik ve sosyal yönlü işlevlerinin asgari ölçüde dahi yerine getirilememesi demektir.

1997 bütçesini son zamanların en samimiyetsiz bütçesi kılan özelliği, "denk" bir bütçe olarak sunulmuş bulunmasıdır. Bu öyle bir gayriciddiliktir ki, bütçe tasarısının Bütçe ve Plan Komisyonu-

F *faizlerin bütçe içindeki payını büyük oranda düşürmeyi öngören, yani son yıllardaki eğilimi köklü hiçbir önleme başvurmadan tersine çevireceğini söyleyen bu bütçenin bir anlamda ciddiye alınması da pek güçtür.*

ğer bütçe ödeneklerinde (çünkü 4 kalemin toplamı bu dönemde en yüksek düzeye erişmektedir) ciddi bir tırpanlama gündeme gelmektedir. Tablo-da gösterilmeyen bir önemli gelişme ise, özellikle bu dönemde "ücretlilere vergi iadesi" uygulamasıyla transfer ödeneklerinin daha da büyümüş olmasıdır. Ancak izleyen dönemlerde bu transfer kalemi, kapsamın daraltılması ve aylık iadelerden vazgeçilmesi nedeniyle giderek önemsizleştirilecektir.

İzleyen dönemlerde en çok gerileyen kalemler arasında personel ödenekleri ile yatırım harcamaları bulunmaktadır. 1994-95 döneminde bu iki kalemden yapılan "tasarruf" tamı tamına faiz

Tablo-3: Bütçenin Önemli Harcama Kalemlerinde Ağırlık Kaymaları (Bütçe Harcamalarının Yüzdesi Olarak)

	1975-80	1981-83	1984-88	1989-93	1994-95	1996	1997
Personel/Bütçe	35.4	26.5	23.6	37.5	29.8	24.7	23.8
Yatırım/Bütçe	19.8	19.7	18.1	12.8	7.0	5.7	8.4
Faiz/Bütçe	2.7	6.2	16.4	20.6	33.4	38.2	29.8
KİT Trans./Bütçe	12.1	12.8	4.2	4.7	2.5	1.2	1.5
4 Kalem/Bütçe	70.0	65.2	62.3	75.6	72.7	69.8	63.5

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995) ve 1997 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi.
Not: 1996 yılı verileri gerçekleşme tahminleri, 1997'ninkiler başlangıç ödenekleridir.

na sunulmasından sadece bir hafta önce basına açıklanan bütçe büyüklükleri 1997 bütçesini 7.5 katrilyon ve bütçe açığını da 2.2 katrilyon TL olarak öngörmekteydi.

Eğer bir borç erteleme veya faiz yükü eritilmesi söz konusu değilse, bu arada özelleştirme de en gözükara politikalar benimsenmezse 1997 bütçesinin hedeflerinin tutturulması mümkün gözükmemektedir. Bütçenin harcama boyutunun 1996'ya kıyasla sadece yüzde 58.5 oranında, borç faizlerinin ise sadece yüzde 23.7 oranında artmasının öngörülmesi inandırıcı olmaktan uzaktır. 1997 yılı için öngörülen aşırı iyimser enflasyon tahmini bile yüzde 65 iken, 1996'dan 1997 yılına sarkan faiz ödemeleri toplamı bütçede konulan faiz ödeneği tutarını şimdiden götürmüşken, yıllık bileşik faizi yüzde 130 olan nominal yüklerle borçlanan Hazinesin nasıl olur da faiz ödeneği artışını yüzde 23.7'de sınırlayacağını anlamak kolay değildir. Bugünden şu kadarı söylenebilir ki, 1997 yılı içinde yapılacak ve ödemesi 1997 içine düşecek her yeni borçlanma, bu bütçenin açığı olarak birikecektir.

Fiyat artışı yüzde 65 olarak öngörülürken ve ekonominin yüzde 4 gibi düşük bir oranda büyüyeceği tahmin edilirken vergi gelirleri artışının yüzde 98.5 oranını yakalaması inandırıcı değildir. Daha da az güvenilir olanı, vergi dışı gelirlerin, özellikle de özelleştirmeden beklenen gelirler nedeniyle, yüzde 765 gibi bir oranda artışının öngörülmesidir. Özelleştirmede son 11 yılda elde edilen hasılatın 1 yıl içinde 3'e katlanmasının öngörülmesi eğer bir hayalciliğe işaret etmiyorsa, gözükara bir soygunculuğun kanıtı sayılabilir.

Tutarsızlığı kolayca gösterilebilecek hedeflerden biri de ithalde ve dahilde alınan KDV tahsilatına ilişkin olanlardır. İthalatın yüzde 11 artarak 50 milyar dolara yükseleceği öngörülmüşken, ithalattan alınan KDV'de dolar bazında yüzde 21'lik bir artış öngörülmesi -eğer KDV oranlarının ikiye katlanması gibi imkansız bir politika söz konusu değilse!- ciddi bir tutarsızlıktır. Dahilde alınan KDV'de yüzde 95'lik bir artış öngörülmesi de, eğer yüzde 65'lik enflasyon ve yüzde 4'lük büyüme tahminleri gerçekleşirse ve KDV oranla-

rında yüzde 50'ye varan bir artış tasarlanmıyorsa, olanaksızdır. Kuşkusuz burada tahsilat hedeflerinin tutarsızlığından ziyade, enflasyon hedefinin aldattıcılığı daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır denilebilir.

Tablo-4: Faiz ve Borç Ödemelerinin "Önlenemez" Yükselişi

	1983	1985	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Faiz/Bütçe Harca.	8.1	12.7	18.5	18.2	24.0	33.2	33.7	38.2
Faiz/Vergi Gelirleri	10.9	17.6	30.6	28.5	44.1	50.8	53.1	68.5
Anapara+Faiz Vergi	29.2	58.8	81.1	90.5	123.0	150.5	175.2	-

Kaynak: DPT, 1997 Yılı Programı; DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995); Maliye Bakanlığı, 1997 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi
* Gerçekleşme tahmini

Sonuç olarak, bütçe tasarısının henüz Komisyon'da tartışılması aşamasında 1997 yılında bir ek bütçe çıkarılması olasılığının en yetkili ağızdan açıklandığı bir ortamda, söz konusu belgeyi daha fazla ciddiye alarak üzerinde yorum yapmak anlamsızlaşmaktadır. Buna karşılık, kısa vadeyi kurtarma peşinde olan Refahiyol Hükümetinin hem vadesi 1998'e sarkacak borçlanmaları çeşitli parasal/vergisel önlemlerle özendirmek, hem haraç mezat özelleştirmelerle kaynak yaratmak, hem havuz sistemiyle KİT'leri bütünüyle kurutmak ve çokertmek gibi "benden sonrası tufan" tarzı politikalara olan eğilimini ve yatkinliğini ciddiye almak gerekmektedir.

Alternatif Bir Bütçe Politikası Önerisi(*)

Yrd. Doç.Dr. Hayri KOZANOĞLU
Dr. Aziz KONUKMAN

I- Neo-liberalizmin kamu maliyesi anlayışı ve Türkiye

Dünyada Neo-liberalizmin ideolojik hegemonyasını güçlendirmesi, 24 Ocak 1980 sonrasında Türkiye'de de IMF-DB ek-senli politikaların egemenliğini pekiştirmesiyle tüm mal ve hizmet üretiminin piyasanın yönlendirmelerine terkedilmesi anlayışı benimsendi. Sermayenin vergi yükünün hafifletilmesinin ekonomiye ivme kazandıracağını savunan "arz yön-lü" ekonomi yaklaşımı bütçe açıklarının artması-na neden oldu. Di-ğ er yandan özelli-le çalışanlara yö-nelik kamu hizmet-lerinin daraltılması uygulaması da "devletin küçültül-mesi" sloganıyla uygulamaya konul-du.

Sağlıksız, samimiyetsiz, güven vermeyen, temel ilkeleri ortadan kalkmış, "adı var kendisi yok" bütçelerle kamu maliyesini daha fazla götürebilmek, taşıyabilmek artık kolayca mümkün görülmemekte.

nin kârını en yükseğe çıkartma anlayışına terke-dilmesi. İkincisi, kamunun sosyal ve kolektif hiz-met üretiminin kısıtlanması, buralara gittikçe da-ha az kaynak ayrılarak sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinin niteliğinin gerilemesi; bu sektörlerin finansmanında tüketicilerden gittikçe

daha fazla "katkı" alınması. Üçüncüsü, kural ko-yan, düzenleyen, denetleyen kamunun ekonomik süreçlerdeki etkisinin gittikçe azaltılması; serma-ye hareketlerinin düzenlenmesinden, çalışma ya-şamının denetlenmesine kadar bu alanın ulusla-rarası ve yerel sermayenin isteklerine terkedilme-si.

Bütçe açıkları uzun bir süredir Türkiye'nin temel sorunlarından biri olarak varlığını sürdürmek-te. Ayrıca, sorunun boyutu her geçen yıl giderek büyümekte. Aslında, bütçe açıkları bir sonuç. Ka-mu maliyesi sisteminin tahrip edilmesi ve felçli hale getirilmesinin doğal bir sonucu. Sağlıksız, samimiyetsiz, güven vermeyen, temel ilkeleri or-tadan kalkmış, "adı var kendisi yok" bütçelerle kamu maliyesini daha fazla götürebilmek, taşıya-bilmek artık kolayca mümkün görülmemekte.

Ancak, açıklanan 1997 Yılı Bütçe Teklifi iktida-rın aynı kanıda olmadığını gösteriyor. Siyasal ikti-dar "denk bütçe" şeklinde formüle edilen kağıt üstü bir "reformla" mevcut sistemi götürebileceği inancını taşımakta. Kitleleri de böyle olduğuna inandırmaya çalışmakta. Böylece bir yandan kri-zin mevcut kaynak tahsis mekanizmalarında kök-lü bir değişiklik yapılmaksızın çözülebileceği ima-jı verilmekte, diğ er yandan bu "sahte çözüm" önerisiyle gerçek çözüm arayışlarının önü kesil-meye çalışılmakta. Zaten bu mekanizmaları ya-ratanların ve bu sürecin baş sorumlularının ikti-dar ortağı olduğu bir durumda, farklı bir bütçe po-litikası arayışı beklenemez, beklense bile inandı-rıcı ve gerçekçi olamaz.

Solcular ve sosyalistler, çalışan halk kesimle-rini çok yakından ilgilendiren bütçe politikalarına kayıtsız kalamazlar. Bu politikaların sürdürülme-si, kamu maliyesi sisteminin büyük ölçüde yükü-nü sırtlanmak durumunda bırakılmış olan halk kesimlerinin geleceğinin ipotek altına alınması anlamına gelmekte. Bütçe gelirlerinin hangi top-lum kesimlerinden "alındığı" ve "nasıl kullanıldığı"

bir sınıfsal bölüşüm olayıdır. Demokrasi tarihi, bir bakıma bu nedenle bütçe tartışmalarının da tarihidir. Dolayısıyla çalışan halk kesimlerinin sözcüsü ve onların yönlendiricisi konumundaki solcular ve sosyalistlerin bırakınız bu politikalara kayıtsız kalmaları, alternatif politikalar oluşturmaları gerekir.

Mevcut bütçe politikalarına alternatif olarak sunacağımız bütçe politikası önerisi, işte bu anlayışın bir gereği olarak gündeme getirilmiş ve tartışmaya açılmıştır. Bu öneri hiçbir zaman "nihai bir belge" olarak görülmemeli; tartışmalarla sürekli geliştirilmeli ve içeriği zenginleştirilmelidir.

Doğaldır ki, mevcut bütçe yapısı, alternatif bir bütçe politikasının mutlaka gündeme getirilmesi gereğinin genel gerekçesini oluşturmaktadır. Mevcut bütçe, 80'li yılların kamu maliyesi sisteminin idari, mali, hukuki yapısına uygun bir bütçedir. Dolayısıyla, geliştirilecek alternatif bütçe politikası önerisi kaçınılmaz olarak mevcut bütçe yapısının kapsamlı bir analizini gerekli kılmakta.

Metinde, önce bu mevcut yapıyı şekillendiren 80'li yılların kamu maliyesi sistemi analiz edilecek, daha sonra alternatif önerinin genel çerçevesi sunulacaktır.

II. 1980'li yılların kamu maliyesi politikaları

80'li yıllarda kamu maliyesi sistemi önemli değişimlere konu olmuştur. Bu değişim, dönemin iktisat politikaları ve kamu yönetimi anlayışındaki dönüşümlerden bağımsız gerçekleşmemiştir.

24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya konulan ve Eylül 1980 tarihli askeri darbenin yarattığı ortamda sürdürülebilen ekonomik istikrar ve yapısal uyum politikaları, mevcut hiyerarşik uluslararası iş bölümünü veri kabul eden bir "uluslararası ekonomik bütünleşme" arayışı olarak değerlendirilebilir. Böylesine bir yöneliş doğal olarak mevcut kaynak tahsis sisteminin bu bütünleşme programının gerekleri doğrultusunda şekillendirilmesini gündeme getirmiştir. Bu arayışlar sonucu, kamu maliyesi sisteminde ortaya çıkan yönelişleri üç alt başlık altında analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, her türlü kamu müdahalesini sınırlamak suretiyle "devletin küçültülmesi"ni hedefleyici yönelişlerdir. İkincisi, dışa açık bir ekonomik / mali yapılanmanın desteklenmesidir. Üçüncüsü ise, gelir bölüşümünde içsel dinamiklerin önemli rol oynadığı bir yapıdan, devletin gelir ve harcama politikalarının belirleyici olduğu bir bölüşüm yapısına geçiştir.

Alternatif bütçe önerisinin geliştirilmesi açısından özellikle bu üçüncü yönelişin çok iyi analiz edilmesi gerekir. Konuya ilişkin olarak yapılan çalışmalar, kamu gelirleri ve harcamaları politikalarının bölüşümde etkin bir rol üstlendiğini kanıtlamakta. Önce kamu gelirleri politikasının sonuçlarına bir bakalım:

Dolaylı vergi yükünün giderek artması. Bilindiği üzere bu tür vergilerin büyük kısmı çalışan halk kitlelerince ödenmektedir. Bu yönüyle bu tür vergiler "adil olmayan bir vergi türü" olarak değerlendirilir.

Dolayısız vergilerin adil yük dağıtma özelliklerinin tamamen budanması, ücretli kesimin ortalama gelir vergisi yükünün durmadan artışı, şirketlere tanınan kumru lar vergisi muafiyeti ve istisnaları sonucu vergi, yükümlülük tabanının daralması, hayat standardı esası, götürü vergi uygulaması genişletilerek gerçek usülden uzaklaşmış, çalışanlar lehine indirim ve enflasyondan koruma mekanizmaları bilinçli olarak aşındırılarak bu duruma gelinmiştir.

Kamu harcama politikalarında son dönemin genel görüntüsü şöyledir:

– Kamu yatırımları ağırlıkla sermayenin değerlendirdiği altyapı çalışmalarına yönlendirildi. Bütçe dışı oluşturulan fonlar; prim, kredi, muafiyet benzeri destekleme mekanizmaları aracılığıyla belli sermaye grupları kayırdı. Kamu borçlanması yoluyla, yüksek reel faizler ödenerek mali sisteme büyük rantlar aktarıldı.

– Artan ve kentleşen nüfusun yeni kamu hizmetleri talebini karşılayacak ölçüde sosyal harcamalara kaynak ayrılmadı. Eğitim ve sağlık harcamalarının gerek bütçe içindeki, gerek milli gelir içindeki payları geriledi.

Bu sonuçların tüm boyutlarını sadece bütçeyi inceleyerek, analiz ederek çıkarmak olanaklı değildir. Çünkü bütçe bu süreçte gündelik değiştirilebilen fon uygulamaları, döner sermayeli işletmeler ve "özel" mekanizmalar sonucu toplam kamu gelir ve harcamalarını temsil etmekten gide rek uzaklaşmış ve "marjinalleştirilmiş"tir. Bu yapılırken kamu maliyesi sistemine birbirleriyle çelişir gibi görünen iki süreç egemen olmuştur;

– Özellikle fon uygulamasının yaygınlaştırılmasıyla kamu tüzel kişiliğinin parçalanmasına ve yönetim hiyerarşisinde kaosa götüren dağınıklık süreci.

Sistemin özünde toplumsal denetim mekanizmaları da mevcut olmadığından, bütçe üzerinde söz ve karar sahibi olanlar merkezileşmiş olan güçlü kesimlerdir. Bu güçlü kesimler, bütçeyi "kamu hizmeti üretmekle" yükümlü görmemektedirler. Artık, bütçeler egemen sermaye kesimine borç faiz ödemeleri yoluyla adeta yeni bir "sermaye birikimi" sağlamayı amaçlayan belgelere dönüşmüştür.

– Kamu ekonomisiyle ilgili temel kararların giderek dar kurullarda ve hatta yürütmenin tepesinde kişisel olarak alınmasına götüren aşırı merkezileşme süreci.

Bu süreçlerin birlikte yaşanması, bir yandan

Bütün bunlar gösteriyor ki alternatif bir bütçenin gelir yapısı, kamu maliyesi ile ilgili olduğu kadar ülkenin tüm ekonomik sistemin sınıfsal politika tercihleriyle de ilgilidir.

karar sahibi olanlar merkezileşmiş olan güçlü kesimlerdir. Bu güçlü kesimler, bütçeyi "kamu hizmeti üretmekle" yükümlü görmemektedirler. Artık, bütçeler egemen sermaye kesimine borç faiz ödemeleri yoluyla adeta yeni bir "sermaye birikimi" sağlamayı amaçlayan belgelere dönüşmüştür.

İşte, bizlere dayatılmak istenen 1997 Bütçesi bu nitelikte bir bütçedir.

III. Alternatif bir bütçe politikasının genel Çerçevesi

Şimdiye kadar yapılan değerlendirmeler, alternatif bir bütçe politikasının mutlaka gündeme getirilmesi gereğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla, öncelikle mevcut kamu maliyesi sistemi köklü bir değişikliğe tabi tutulmalıdır. Bu amaçla ulaşılması gereken hedefler şöyle sıralanabilir:

1- Kamu kesiminin müdahale alanlarının genişletilmesi, kamu mülkiyetinin yaygınlaştırılması. Teknik deyişle, kamu harcamalarının milli gelirdeki payının yükseltilmesinin hedeflenmesi. Yani, ekonomik gelişmenin öncü gücünün kamu kesimi olması.

2- Ekonomik gelişmenin demokratik katılım süreçlerinin işletildiği bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi.

3- Bütçeler, planların yıllık programlarının parasal olarak ifade edildiği belgelerdir. Ve dolayısıyla bir planın uygulama araçlarıdır. Dolayısıyla, planın oluşturulmasına katkıda bulunanların uygulamada da katkıları sağlanacaktır. Böylece bütçe hazırlanması sürecinde yaşamı bu kararlardan etkilenenler, onları temsil eden sivil toplum kuruluşlarının karar mekanizmalarında aktif olarak yer alması.

4- Böylesine bir karar sürecine sahip bir bütçe yapısı oluşturulduğunda, doğal olarak sermayeye yönelik, sermaye egemen mevcut kaynak tahsis mekanizmaları yerine, bu tahsis kararlarından olumsuz bir şekilde etkilenen geniş halk yığınlarına yönelik, onların lehine olan bir tahsis mekanizması oluşturulması.

5- Kamuya ait iç ve dış borç yükünün sermaye kesiminin tepkisini göze alan bir anlayışla yeniden yapılandırılması.

Alternatif bütçe politikasının üzerine inşa edileceği çerçeve bu olacaktır. Bu çerçevede kamu harcama politikaları şu şekilde sıralanabilir:

1- Kamu harcamalarının bütününe egemen olunacak ve özel mekanizmaların ağırlıklı olduğu harcama yapısına son verilecek. Bu amaçla fonlarla ilgili tutarlı bir tasfiye planı oluşturulacaktır.

2- Rant aktaran değil, kamu hizmeti üreten bir bütçe yapısı oluşturulacaktır.

3- KİT'lere ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları'nın kendi reform programlarına göre yeniden yapılandırılmaları devam ederken, bunlara bütçeden kaynak aktarma politikası kesintisiz olarak sürdürülecektir.

4- Sosyal nitelikteki harcama kalemleri artan talebi karşılar hale getirilecektir.

5- Personel harcamalarını bir maliyet kalemi olarak değerlendiren ve onu kamu hizmeti üretiminin bir unsuru olarak görmeyen mevcut yaklaşıma son verilecek.

6- Bütçedeki katsayı artışlarıyla sınırlı tutulan kamu personel ücret politikasına son verilecek memurların grevli ve toplu sözleşmeli sendikalarla haklarla donatılması sonucu, kendi mücadeleleriyle hakları olan ücreti almaları sağlanacaktır.

Aynı çerçevede kamu gelirleri politikaları ise şu şekilde sıralanabilir:

1- Vergi yükü artırılacak. Yük artırılırken, yükün emek kesimi üzerindeki ağırlığı azaltılacak. Vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payı artırılabilecektir.

2- Vergilendirilmeyen alanlar vergi kapsamına alınacak. Bu çerçevede 80'li yılların ilk yarısında kaldırılan servet beyannamesi yeniden getirilerek servetlerin vergilendirilmesi sağlanacak. Ayrıca, gelir ve kurumlar vergisi kapsamı dışında tutulan alanların kapsam altına alınması öngörülebilecek. Böylece sermaye kazançları vergilendirilmiş olacaktır.

3- Kamuya gelir getirici yeni alanlar bulunacak. Üretken sektörlerde kamu öncülüğünde yatırım yapıldıkça, yeni yatırım alanları ile uzun dönemde yeni gelir kaynakları ve dolayısıyla vergi rezervleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

BÜTÜN NAKLİYE PROBLEMLERİNİZİN ÇÖZÜMÜNDE YANINIZDAYIZ

DAKO - ALBATRANS
NAKLİYAT ANONİM ŞİRKETİ

As agent of DACOTRANS
Abide-i Hürriyet Caddesi
Polat Celilağa İşhanı 7/30
80310 Mecidiyeköy-İSTAN
Tel. : 267 47 48 - 267 45
Telex : 26 375 iun tr
Fax : 275 04 00

4- Vergi istisna ve muafiyetlerinin sınırlandırılmasıyla verginin geniş tabana yayılması sağlanacaktır.

5- Artan oranlı sistem, yüksek gelirli kesimleri hedefleyecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

1997 bütçesi *gerçekten denk olmaya aday. Ama gelir kalemleriyle, gider kalemlerinin birbirini dengelemesi anlamında değil; halkın sırtına eskisinden de ağır bir "denk", bir balya yüklenmesi anlamında "denk" bir bütçeyle karşı karşıyayız.*

ama meşru olarak görülmemelidir. Vergi, kamu hizmeti için alınan bir paradır. Af bu tür hizmetlerin aksaması demektir. Dolayısıyla, bu tür aflara kesinlikle izin verilmeyecektir.

8- Finansal işlemler, sermaye akışları, faiz gelirleri üzerindeki vergi yükü arttırılacaktır.

9- Bütçe, işsizliği ortadan kaldırarak, yeni istihdam olanakları yaratacak bir perspektife, bu perspektifi sağlıklı bir büyümeyle birleştiren bir anlayışa kavuşturulacaktır.

10- Yaşlıları, çocukları, özürllüleri koruyan, destekleyen, eğitim ve sağlık hizmetlerini toplum tüm üyelerinin eşit kullanımına açan bir anlayışla hazırlanacaktır.

"Denk" bir bütçe

1997 bütçesi gerçekten denk olmaya aday. Ama gelir kalemleriyle, gider kalemlerinin birbirini dengelemesi anlamında değil; halkın sırtına eskisinden de ağır bir "denk", bir balya yüklenmesi anlamında "denk" bir bütçeyle karşı karşıyayız. Son yıllarda bütçe açıklarının hedeflenenin çok üzerinde gerçekleşmesi, iç borç faizleri ve savaş harcamalarının bütçe rakamlarını şiddetle aşması nedeniyle bütçelerin güvenilirlikleri iyice zedelenmişti. 1997 bütçesi ise ciddiyetin tamamen yitirilmesinin vesikası. Örneğin bir kalem darbesiyle faiz ödemeleri 3914 trilyondan, 1864 trilyona düşürülüyor; daha bütçe kabul edilmeden Erbakan Nisan'da ek bütçe hazırlamaktan bahsediyor.

1997 bütçesinin temel özelliği, kamu hizmeti üretme ve kamu yatırımlarıyla ekonomiyi canlandırma misyonunun tamamen terkedilmesi. Vergi dışı normal gelirler kalemi altında kamuya ait

arazilerin, lojmanların, dinlenme tesislerinin, enerji santrallerinin, Türk Telekom'un satışına bel bağlanması. Bütçe gelirlerinin ise kirli savaş ve faiz ödemeleri için savrulması.

Rakamlarla 1997 bütçesi

— 1997 bütçesinde 6255 trilyon ödenek öngörülüyor; GSMH ise 25630 trilyon olarak tahmin ediliyor. Bu milli gelirin %24.4'ü büyüklüğünde bir bütçe demektir. 1996'nın ilk 10 ayında bütçe gelirlerinin 2105 trilyon faiz giderlerinin ise 1053 trilyon olduğu hatırlanırsa, gelirlerin %50'sinin faiz ödemelerine ayrıldığı görülür. Bu da bütçenin reel harcamalarının milli gelirin %12'siyle sınırlanması anlamına gelir. Öykünülen batılı kapitalist ülkeler ise, milli gelirlerinin %35-40 büyüklüğünde, faiz giderlerinin sınırlı yer tuttuğu bütçelere sahiptir.

— 1996 yılına göre en büyük artış gösteren kalem %765 artışla 167 trilyondan, 1445 trilyona yükselen vergi dışı normal gelirler. Kamu mülkiyetindeki varlıkları haraç mezat satarak bu kaleme 10 milyar dolar gelir kaydetme hedefi gerçekçi görülmemektedir. Arzulanan, bu satışların toplumsal muhalefetin baskısıyla engellenmesi, bütçenin açık vermesi pahasına da olsa bu yağmanın durdurulmasıdır.

— Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçeleri toplamı 1005 trilyondur. Buna Savunma Sanayi fonunu da eklerseniz savaş ortamının ülkeye ağır maliyeti kaba taslak görülebilir.

Buna karşın Bayındırlık, Ulaştırma, Sanayi bakanlığı gibi yatırımcı bakanlıkların bütçeleri çok güdük kalmıştır. (Örneğin Bayındırlık Bakanlığının cari harcamalar dışı bütçe ödeneği sadece 22 trilyondur.)

— Sağlık ve Eğitim harcamalarının bütçenin %15'ini bile bulmaması ülkenin geleceğine yatırım yapılmadığını gösteriyor. Yatırımlar için ise 524 trilyon lira ile bütçenin %8'i civarında bir ödenek öngörülmüş; hızlı kalkınmayı amaçlayan bir ülkede bu oranın en az %20 olması gerektiği düşünülmürse, yatırımların komik bir düzeyde kalacağı anlaşılabılır.

— Bütçedeki faiz giderleri bir kalem darbesiyle 1864 trilyona indirildi. Bunun 1500 trilyonu iç borç faiz ödemeleri için ayrıldı. Halbuki daha kasım ortasında 1997'ye ilişkin faiz ödeme yükümlülüğü 1511 trilyona ulaştı. Bu da ne kadar ciddiyetsiz bir hükümetle karşı karşıya olduğumuzun diğer bir ispatı.

İç borç faizleri 1995'te 576, 1996'da 1507 trilyon olarak alınırsa, bu artış trendinin sürmesi halinde 1997'de iç borç faiz ödemeleri 4 katrilyona yaklaşacaktır. 1996'nın ilk 10 ayında faiz ödemelerinin vergi gelirlerinin %60'ını geçmesi de, bi-

linçli bir sermaye birikim modelinin parçası olarak kamu gelirlerinin sermaye kesimine aktarıldığının kanıtı.

– Vergi gelirleri toplam 4368 trilyon olarak öngörülmüştür. Bunun sadece 1812 trilyonunu, diğer bir deyişle %41.5'luk kısmını gelir ve servetten alınan vergiler oluşturuyor. Dolaylı vergilerin toplam vergilere oranı %60'a yaklaşmıştır. Bilindiği gibi dolaylı vergiler gelir dağılımını bozan, vergi yükünü çalışan kitlelerin sırtına bindiren vergilerdir. Kaldı ki, KDV'nin 410 trilyondan, %95 artışla 800 trilyona yükselmesi de, enflasyonun %65 olarak tahmin edildiği bir bütçede hiç gerçekçi değildir.

– Personel giderlerinde %71.8 artış öngörülmesi, %65 enflasyon tahminiyle ve reel gelir artışı vaadiyle uyumlu görünmektedir. Ama KDV artış tahmini bile enflasyonun %90'nın altında olmayacağına delildir. IMF direktifleri doğrultusunda 6 aylık maaş artışının geçmiş enflasyona değil, gelecekteki 6 ayın enflasyon tahminine bağlanmasından, 1997'de kamu çalışanlarının gelirlerinde %20 civarında bir erozyon planlandığı hissediliyor. Nitekim, ilk 6 ay için verilen %30 maaş zammı bu tezi doğruluyor.

Bütün bunlar gösteriyor ki alternatif bir bütçenin gelir yapısı, kamu maliyesi ile ilgili olduğu kadar ülkenin tüm ekonomik sistemin sınıfsal politika tercihleriyle de ilgilidir. Dolayısıyla, ekonominin tümü kavranılmadan, alternatif bir ekonomi programı geliştirilmeden bu gelir politikasını uygulamak mümkün değildir. Alternatif bütçe ancak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını temel alan demokratik bir plana tabi kılındığı ölçüde anlam kazanır.

Bu çerçevede ayrıca denetim mekanizmalarının da yeniden oluşturulması gerekmektedir. Ya-

sama, yürütme ve yargı denetimi yeniden işler hale getirilmelidir. Böylece, bütçenin hazırlama, izleme, muhasebe ve denetim temelleri yeniden işlevsellik kazancaktır. Ayrıca mevcut mekanizmaların iyileştirilmesinin yanı sıra, "çalışanların denetimi" adı verilen yeni bir toplumsal denetim sistemi getirilecektir. Bu yeni mekanizmayla, kamu kaynakları üzerinde çalışanların öneri geliştirme ve denetleme hakkı olacaktır.

Kısaca 1997 bütçesi denk olmak bir yana, en büyük açıklı bütçe sıfatıyla tarihe geçmeye adaydır. Gerçekçi tahminlerle, özelleştirme gelirlerini içeren, "devlet patrimonyalı gelirleri"nin 1170 değil 400 trilyon; faiz giderlerinin ise 1824 trilyon değil 4 katrilyon olduğunu varsayarsak sadece bu kalemlerdeki ayarlardan 3 katrilyonluk bir bütçe açığı tahmini yapılabilir.

(*) Bu çalışma İzmit'te Özgürlük ve Dayanışma Partisi tarafından 11-12 Ocak 1997 tarihinde düzenlenen "Çalışanların Cumhuriyeti İçin" adlı forumda sunulmuştur.

1997 Bütçesi; Sermayenin Kamuyu Yağmalama Bütçesi Özelleştirmeye Karşı Kamulaştırma

SOSYALİST İKTİDAR PARTİSİ

Bütçe ve kapitalist devlet

Bütçe dendiğinde burjuva iktisadı açısından akla genel olarak teknik sayılabilecek bir kategori geliyor. Ancak bu yazı, bütçeyi bu şekilde kavramıyor. Aksine kapitalist devlet çerçevesi içinde ait olduğu yere oturarak irdeleyecek.

Bir başlangıç çerçevesi olarak bütçe kavramını tanımlamakta fayda var.

Değindiğimiz gibi bu yine teknik bir tanımlamadan çok mevcut kullanım üzerinden bir tanımlama olacak.

Devlet ya da bir bütün olarak üstyapı kurumlarını altyapıdan, genel olarak toplumsal formasyondan bağımsız tanımlamak mümkün değil.

Bütçe, kapitalist devletin tasarruf etme olanlığına sahip olduğu toplumsal kaynakların yeniden dağıtımını yaptığı mekanizmadır. Dolayısıyla kuşkusuz sermaye lehine yeniden dağılımı gerçekleştirirken bir yandan da bunu meşrulaştırdığı bir mekanizma.

Yetkin ve gelişkin anlamıyla kapitalist devlet de kapitalist üretim biçiminin gereği ve sonucudur. Devlet aracılığıyla tanımlanmış, kurumsallaşmış her türden aygıt ve mekanizma dolaylı ya da dolaysız kapitalist üretim ilişkilerinin gerektirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Devlet bir yandan ideolojik aygıtları ve siyasi mekanizmaları aracılığıyla kapitalizmin yeni-

den üretimini gerçekleştirirken bunlarla iç içe geçmiş biçimde burjuva ideolojisinin ya da burjuva iktisadının vaaz ettiği aksine birebir kapitalist üretim ilişkilerini de düzenler ve yeniden üretimi ne katkıda bulunur.

Devletin iktisadi hayat denilen alana -biz buna birebir üretim ilişkileri diyebiliriz- ne ölçüde müdahale edip etmeyeceğini belirleyen temel unsur sı-

nıflar mücadelesinin verili düzeyidir. Emek - sermaye arasındaki dolaysız ilişki, üretim sürecini aksatacak bir karakter taşımaya başlamışsa ya da böylesi bir tehlike söz konusuysa, dolaylı mekanizmaların, devletin rolü mutlak biçimde artar. Burada kastedilen her zaman işçi sınıfı ve sermaye arasındaki mücadelenin sınıf karşıtlığı ekseninde sertleştiği dönemler değil. Aksine kriz nüvelerinin ortaya çıktığı ve sermaye sınıfı açısından anılan tehlikenin başgösterdiği her durumda, tam da bunu engellemek üzere devletin rolü artar.

Bütçe, kapitalist devletin tasarruf etme olanlığına sahip olduğu toplumsal kaynakların yeniden dağıtımını yaptığı mekanizmadır. Dolayısıyla kuşkusuz sermaye lehine yeniden dağılımı gerçekleştirirken bir yandan da bunu meşrulaştırdığı bir mekanizma. Kapitalizmde üretilen artı değer paylaşımının temel belirleyeni üretim sürecinde kurulan ilişkiler olmakla birlikte bunun tam boy gerçekleşmesinin üretim süreci dışındaki kimi mekanizmalarla sağlandığını biliyoruz. Bu mekanizmaların en önemlilerinden bir tanesi de devlet aygıtıdır. Kapitalist devlet, sermaye sınıfının çıkarlarını toplumun tümünün çıkarları olarak sunma işlevini üstlenirken aynı zamanda toplumsal değerlerin tasarrufu hakkını da elde eder. Kendini toplumun bütünü adına çalışan bir aygıt olarak sunarken başta vergi mekanizması aracılığıyla olmak üzere kimi mekanizmalarla da yaratılan değerlerin bir kısmına el koyma hakkına da sahip olur.

Bütçe kalemlerinin ne olacağının ve kalemlerin ağırlıklarının temel belirleyeni kapitalizmin içinde bulunduğu koşullar ve ihtiyaçlarıdır. Kapitalist devletin aldığı biçimle yakından ilgilidir. Örneğin sınıflar mücadelesinin gelişiminin ve esasen aynı şey olmakla birlikte sosyalist bir dünyanın güç kazanmasının sonucu olarak ortaya çıkan sosyal devlet uygulamalarındaki bütçe ağırlıkları ile kapitalizmin pervasızlaştığı, sömürü mekanizmalarını inceltme ve saklama ihtiyacını çok daha az hissettiği günümüz dünyasındaki bütçe

ağırlıkları arasında önemli sayılabilecek farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye kapitalizmi açısından da ortaya çıkı-
şından bu yana bakıldığında temel işlevi de-
ğişmemekle birlikte dönemsel olarak devletin rolün-
de kimi değişiklikler meydana geldi. Özellikle
dünya kapitalizminin yönelimleriyle de çakışan
biçimde 1930'lu yıllar sermaye birikiminin yaratıl-
dığı, devlet eliyle kapitalist yetiştirilen bir dönem
olurken daha sonra yer yer devletin liberalizasyo-
nu ile, yer yer de devletin ağırlığının daha tanınımı
ve daha sınırlı arttığı dönemlerle karşılaşırız.

Bugün, Türkiye kapitalizmine baktığımızda
tüm boyutlarıyla açığa çıkmış ve sermaye sınıfı
lehine çözüm üretilmeyen bir kriz yaşanmakta
olduğunu görüyoruz. Türkiye kapitalizminin tarihi
boyunca eşitsiz gelişimin ürünü olarak kapitaliz-
min işleyiş dinamikleri olağanın ötesinde, siyasi
ve ideolojik mekanizmalara endekslenmiştir. Bu
da beraberinde sermaye devletine ve sermaye-
nin siyasi temsilcilerine tanınan alanın çok geniş
olmasını getirmiştir. Sermaye sınıfı krizi yine aynı
mekanizmayla aşmaya çalışmakla birlikte üretim
yapısı karşılıklı beslenme sonucu buna izin ver-
memektedir.

Bütçe kimin bütçesi?

Bütçe dediğimizde iki temel kalem aklı gelir.
Bütçe harcamaları ve bütçe gelirleri. Bunlar esas
olarak kamu harcamaları ve kamu gelirleri olarak
da adlandırılır. Teknik bir tanımlamayla bütçeyi
kapitalist devletin gelir - gider tablosu olarak da
tanımlayabiliriz.

Tarihsel olarak baktığımızda burjuva iktisat
ekollerinin devlete yaklaşımı, tanımladıkları roller
değişmekle birlikte, bütçenin gelirler kaleminin te-
melini oluşturan vergiler konusunda zorlama kimi
yaklaşımlar dışında değişik yaklaşım ürettiğini
söylemek güç. En azından uygulama açısından
bakıldığında yaygın deyimle ücretlileri esas alan
bir vergi politikası söz konusu, bu da gelir kalemleri
denen bölümün esas olarak emekçilerden el
konan değerler olduğu anlamına geliyor. Oysa
harcamalar bölümü tamamıyla kapitalizmin dö-
nemsel ihtiyaçlarına paralel belirleniyor. Kimi dö-
nemlerde ihtiyaç üzere kamu yatırımlarına dönük
harcamalar, sosyal harcamalar gibi toplumsal
fayda çağrıştıran başlıklar öne çıkarken kimi dö-
nemlerde bunların neredeyse tasfiye edildiği ve
borçlanma yoluyla doğrudan kaynak aktarımının
ağır bastığı başlıklar görmek mümkün oluyor.

Türkiye kapitalizmi, daha önce yaşadığı kriz
süreçlerini aşmaya çalışırken hem yoğun olarak
siyasi mekanizmaları kullanmış, hem de dünya
kapitalizmiyle de uyumlu -kimi zaman gecikerek
de olsa kimi değişiklikler yoluyla krizi erteleme ya
da kısmi olarak hafifletme olanağına sahip ol-
muştu. Oysa bugün ne dünya konjonktürü ne de
Türkiye kapitalizminin sunduğu olanaklar krizi erte-
lemeye ya da kısmi olarak çözmeye izin veri-

yor. Bugün sermaye sınıfı, uluslararası kapitalizm
ve onun dayattığı işbölümü ile uyumlu, gereksin-
diği yapısal değişimi sağlayacak herhangi bir mo-
dele sahip bulunmuyor. Çok uzun süredir krizi
yöneterek ayakta kalmaya çalışıyor. Özellikle
1994'den bu yana krizin iktisadi boyutunun yöne-
timinin merkezi de olağandan fazla devlet aygıtı
haline gelmiş durumda.

Son üç yıldır, kaynak aktarımı olağanın öte-
sinde devlet dolayımı ile gerçekleşiyor. Bunun

Son üç yıldır, kaynak aktarımı olağanın ötesinde devlet dolayımı ile gerçekleşiyor. Bunun yolu da borç mekanizması oldu. Daha önceki yıllarda da mevcut ilişkiyi yansıtan bir tablo vermekle birlikte bütçe, son üç yıldır özellikle kaynak transferini fazlasıyla belgeleyen bir mekanizma haline geldi.

yolu da borç meka-
nizması oldu. Daha
önceki yıllarda da
mevcut ilişkiyi yansı-
tan bir tablo vermek-
le birlikte bütçe, son
üç yıldır özellikle
kaynak transferini
fazlasıyla belgeleyen
bir mekanizma haline
geldi. Devletin küçül-
tülmesi, kamu harca-
malarının azaltılma-
sı, gereksiz yükler-
den kurtulma argü-
manları altında yo-
ğunlaşan kaynak
problemine, "özelleş-
tirme" başlığı altında toplanması yetersiz kalacak
bir kamu yağmalaması süreci başlatıldı. Daha
önce olmadığı için başlatıldı denmiyor, ancak sis-
temli olması anlamında başlatıldı. Bir yandan
mevcut kaynakların kamudan sermaye kesimine
dolaysız transferi anlamına gelen özelleştirmeler
gündemde tutulurken, diğer yandan da her tür-
den kamu kaynağı ve olanağı sermaye sınıfının
doğrudan hizmetine sokuluyor.

Burada bir noktaya dikkat çekmek zorunlu.
Daha önce kamu kaynakları olarak adlandırılan
kaynaklar, toplumun bütünü yararına kullanılırken
ani bir değişiklikte sermaye sınıfına aktarılıyor
değil elbette. Bir dönem kamu kaynakları olarak
adlandırılan kaynaklar, dolaylı biçimde sömürüyü
artırmanın ya da kapitalist işleyişin bir gereği
yken bir dönem sonra bu kaynaklara el koyma ihtiyacı
bu kaynaklardan dolaylı olarak yararlanma ihtiya-
cından daha ağır basar hale gelmiştir. Tasarrufu
kapitalist devlet eliyle gerçekleştirdiği ölçüde kapita-
lizmin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan bu kay-
naklar için tartışılmaz olan aidiyettir. Her şeye
rağmen bu kaynakların, daha doğrusu değerlerin
yaratıcısı demektir. Kapitalizmin aidiyeti gölgele-
yen tüm mekanizmalarından bağımsız olarak ka-
mu kaynaklarının mülkiyeti tartışmasız toplumsal
bir nitelik taşımaktadır. Ve işçi sınıfı, sosyalistler,
onurlu insanlar açısından kamuculuk ile sahip
çıkılan kapitalist devlet değil, kapitalizmin üstünü
örtemediği "toplumsal mülkiyet"tir.

1997 bütçesi ne anlatıyor?

1997 bütçesi yıllardır hemen tüm bütçelerde
planlanan kamu değerlerinin tasfiyesi sürecini

sonlandırma hedefini çok daha somut biçimde taşıyor. 1996'yı kaynak paketleri gibi yapay yöntemlerle kaynak yaratmaya çalışarak geçiren sermaye iktidarının en azından bir süre için kaynak problemini kesin olarak çözmek gibi bir irade taşıdığını fazlasıyla yansıtıyor. Bunun en temel göstergelerinden biri de "Vergi dışı normal gelirler" adı taşıyan kalemin inanılmaz ölçüde şişirilmiş olmasıdır. Bir önceki yıla ait konsolide bütçede 82 trilyon TL olan bu kalem, 1997 bütçesinde 1.170 trilyon TL'ye çıkmıştır. Aynı zamanda muazzam bir vergi artışı hedeflenmişti. "Vergi dışı normal gelirler" başlığının ana kalemi özelleştirmelerdir.

Özelleştirmeyi, kamu kaynaklarının yağmasını merkezine koymuş bir bütçeye sosyalistler ve emekten yana olan diğer kesimler rakamlar toplamı olarak bakamaz. Gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini siyasal mücadelenin göstereceği bir irade beyanı olarak değerlendirirler. Sermayenin emeğe saldırma iradesinin beyanı..

Harcamaların ana kalemi ise başka türlü tanımlamaların hepsi bir yana dolaysız kaynak aktarımından başka anlamı olmayan "faiz ödemeleri"dir. Hesaba katılır bir yekun tutan personel harcamaları dışında, kamu yatırım harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları, KİT transferleri gibi başlıklar "faiz ödemeleri"nin yanında gayriciddi rakamlar olarak kalmaktadır. Devletin sırtında yük olduk-

ları iddia edilerek özelleştirilmeye çalışılan kurumların ne kadar yük olduğu da böylece görülmektedir. Gerçek niyet, kaynak aktarımını aksatmaktır.

Devletin asli işlevleri olarak tarif edilen ve ideolojik olarak üzerinden devletin meşrulaştırıldığı eğitim, sağlık gibi başlıklar ise bir yandan bu temel argüman unutturulmaya çalışılarak devletin dışında tarif edilmeye çalışılmakta, diğer yandan da somut adımlarla sermaye sınıfına açılmakta insanların yaşamından ve geleceğinden kâr etmenin tadını alan sermaye sınıfı, bu alanları bir yandan doldurmayı hesaplarken, bir yandan da artık bu alanlara aktarılmayan kaynaklara el koymakta.

1991 yılından 1997 yılına dek bütçede temel kalemlere ayrılan paylara baktığımızda çarpıcı sonuçlarla karşılaşırız. 1992 yılında eğitimin GSMH içindeki payı yüzde 4 iken 1997 için öngörülen pay yüzde 2. Aynı şekilde sağlığın GSMH içindeki payı yine 1992 yılında yüzde 0.9 iken 1997 'de artması gerekirken yüzde 0.8 olmuş. Bu arada savunma harcamaları ise 1992 yılında yüzde 1.4 iken 1997 yılında yüzde 2.6'ya çıkmış. Yine aynı dönemde vergi gelirlerinin GSMH için-

deki payı yüzde 12.8'den yüzde 17.2'ye çıkmış. Faiz harcamalarının da 1997 yılı itibarıyla GSMH içindeki payının yüzde 7.5 olarak öngörüldüğü düşünüldüğünde, savunma harcamaları ile birlikte savunma harcamaları birebir sermaye düzenini korumak için yapılmaktadır-esas olarak emekçilerden toplanan vergilerin yüzde 10'nu aşan bölümünün doğrudan sermaye sınıfına aktarıldığı görülür. Sosyalistler açısından sermaye devletin bütçesine dair kapitalizmin işleyişi üzerinden çok daha fazla söz söylemek mümkün, ancak bütçeye dair ya da bütün olarak kapitalizme dair söz söylemenin temel beliryeni kapitalizme karşı mücadele etmek. Kapitalizme karşı mücadele de sınıf mücadelesinin tarihsel kazanımlarına, kapitalizme rağmen ortaya çıkmış kimi pozitif değerlere sahip çıkılması gerekmektedir birlikte, sosyalistlerin yükümlülüğü elbette alternatif bir bütçe yapmak değil. Bütçede somutlaşan sömürü politikalarına, saldırı politikalarına, bu politikaların dayandığı sistemin alternatifini koyarak yanıt vermek. Bu alternatifin de henüz sosyalizm dışında adı yok.

Özelleştirmeyi, kamu kaynaklarının yağmasını merkezine koymuş bir bütçeye sosyalistler ve emekten yana olan diğer kesimler rakamlar toplamı olarak bakamaz. Gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini siyasal mücadelenin göstereceği bir irade beyanı olarak değerlendirirler. Sermayenin emeğe saldırma iradesinin beyanı..

Kapitalist devletin kendini uzaklaştırmaya çalıştığı kamusal yatırımlar emeğin mücadelesinin birer kazanımı olduğuna göre, özelleştirme planından başka birşey olmayan 1997 bütçesi de ancak böyle değerlendirilebilir.

Bütün bunların ışığında, yeni bütçe önümüzdeki dönemde ülkemiz siyasal atmosferinin somut gündem maddesini de ortaya kaymak-tadır.

Somut gündem, özelleştirmedir.

Emek cephesinin somut yanıtı "Özelleştirmeye karşı kamuculuk" olmalıdır.

Kamuculuk, çünkü yağmalanan ya da yağmalanması planlanan değerler sahihsiz değil. Bu memleketin emekçilerinin yarattığı değerler. Ve bu ülkedeki onurlu insanların kendi geleceklerine, yarattıkları değerlere sahip çıkmak konusunda utangaç değil, kararlı davranması gerekiyor. Kamuculuk, çünkü kapitalist devletin kendini her türlü kamusal çıkardan uzaklaştırıp, sermayenin özel çıkarlarına vakfetmesi emeğe yönelik bir saldırdır.

'97 Bütçesi Emeğe Saldırı ve Satış Bütçesidir

EMEĞİN PARTİSİ

'97 Bütçesi, hemen tüm çevrelerde, Erbakan tarafından ortaya konulan "kaynak paketleri" ile bağlantısı içinde "denk bütçe" tezi odağında tartışıldı.

Hükümet yetkilileri, "muhalafet" in ciddi olmayan eleştirilerini tahrik eden bir dizi kağıt üzerinde kalmaya mahkum rakam sıralayarak "denklik" iddiasında bulunurken; sermayenin ikirciksiz karşısında yer alan emeğin platformu dışında kalan ara tabakalar da içinde olmak üzere küçüklü büyüklü muhalif sermaye sözcüleri, '97 Bütçesi'ni denk olmayışı ekseninde sorguladılar. Tartışma, "yeni kaynaklar" ile bütçenin hayali olup olmadığı tartışması olarak gelişti.

Bu tartışmanın bizzatı kendisi, sermayenin işçi ve emekçileri aldatmaya yönelik platformunu oluşturdu. Ortalığı toza dumana boğan ve soruna ilişkin ileri sürülmüş bütün görüşlerin çıkış noktasını oluşturan denge ve hayalet tartışmasıyla, bütçenin asıl içeriği tartışma dışı bırakıldı. Sermayenin asıl platformu olan emeğin kazanılmış tüm haklarına ve üstelik işine ve ekmeğine saldırının şekillendirdiği '97 bütçesinin, bu yolla, nisbeten zararsız bir "hayalet" olarak sunulması başarılıdır. Dikkatleri "hayalet" e çekilmeye çalışılan işçi ve emekçilerin, bütçenin kendileri için ifade ettiği anlamı kavramalarının önemi alınmış oldu.

'97 Bütçesi'nin denkliği ya da kaynaklarının hayali olup olmadığı dolayısıyla somut gerçekleştirimi bir yana, saptırcılığın, sermayenin temel bir yöntemi olduğu bilinmez değildir. Ve örneğin Refahiyol hükümetinden bir ve iki önce hükümet olmuş partilerin ya da DSP gibi eski hükümet dönemlerinde aynı taktiğe bizzat kendileri başvurmuş olanların, burjuva muhalafeti olarak, bu tür aldatmaya dayalı muhaliflik gösterilerinden medet ummalarında anlaşılabilir bir şey yoktur. İlginç olanı, "sol" adına yeni bir "alternatif" sunmaya çalışanların da, örneğin kamu emekçilerinin ya da KİT işçilerinin maaş ve ücretlerinin artırılması sorununu, "hani kaynağı" yaklaşımıyla sorgulamaya yönelmeleri ve hayalet oyununa ortak olmalarıdır.

Erbakan tarafından açıklanan paketlerdeki kaynakların ve bütçenin denkliğinin kağıt üzeri iddialar olduğunda kuşku yoktur. Çoğunun gerçekleşme şansı hemen hiç yoktur. Bu işin bir yanısırdır ve Erbakan ya da ortağının hayalperestliğinin de-

ğil, genel olarak sermayenin tükenmişliğinin ve konjonktürel olarak ciddi bir çıkmaz içinde bulunduğu işaretidir. Hayalet tartışması açısından şu söylenebilir ki, hangi sermaye fraksiyonu hükümet olursa olsun, sosyalizmden başka her çözümün olanaksızlaştığı, sermayenin genelleşmiş asalaklığı ve çürümüşlüğü koşullarında, hele konjonktür de oldukça elverişsizken, yapacağı farklı bir şey yoktur. Erbakan'ın farkı gündeme zekice "hayalet" tartışmasını sokmuş olmasıdır.

Hayali olup olmayışı ve açık verip vermeyeceği bir yana bırakılmadan bütçenin asıl içeriğine gelinirse..

Faktörler bellidir. Önemli olan, yalnızca öncelikler değil, bununla birlikte temel tercih ve yaklaşımlardır.

Ya sermaye ya da emek ve çıkarları tercih edilecek ve bütçenin hareket noktası kılınacaktır. Olağan dönemlerde ve İsveç ya da Almanya gibi "sosyal devlet" ilkesinin uygulanmasına yaslanan ve özellikle yurtdışı gelirlerinden emeğe yatıştırma ve sus payı olarak kırıntılar sağlayan sermaye eğilimi özellikle bugünkü uluslararası ve iç koşullarda hiç olanaklı değildir. Uyum, konsensüs, iç barış, çalışma barışı, huzur kategorilerine ilişkin veriler, olumsuzdur ve bu kavramlar, tatlı sözler olarak bile kullanılamaz duruma gelmiştir. Ortaya atıldığında da, hemen sermaye katman ve grupları arasındaki ilişkilerle sınırlı kullanılmakta; emek açısından, artık aldatıcı bile olamamaktadır. Bu nedenle, sosyal demokrasi çökmüştür ve kendi geleneksel tezlerini bile ileri sürememekte-

Erbakan tarafından açıklanan paketlerdeki kaynakların ve bütçenin denkliğinin kağıt üzeri iddialar olduğunda kuşku yoktur. Çoğunun gerçekleşme şansı hemen hiç yoktur. Bu işin bir yanısırdır ve Erbakan ya da ortağının hayalperestliğinin değil, genel olarak sermayenin tükenmişliğinin ve konjonktürel olarak ciddi bir çıkmaz içinde bulunduğu işaretidir.

dir. Yine bu nedenle, hala en geri ve köklü önyargılardan güç alan ve maddi dünyanın sınıflara bölünmüş gerçeğiyle bu sınıflar arasındaki "uyum" a dair aldatıcı kategorileri değil uhrevi kategorileri kullanan Refah Partisi, konjonktürel olarak, sermayenin tercihi olmaktadır. Bu partinin bu yöntemle topladığı güç, bürokratik militarist aygıtın yanı sıra sermayenin en ciddi örgütlü gücüdür. Ve şimdilik, başka şeylerin yanı sıra, bütçe sorununda da görüldüğü gibi, RP, bu durumun hakkını vermektedir.

Asalaklaşma ve çürümenin, rant ekonomisinin bu denli güçlü olduğu, yatırım ve üretim yerine spekülasyonun bu derece gelişkin olduğu, bütün tercihlerin sermayenin en kolay ve en tatlı karları gerçekleştirmesi yönünde kullanıldığı koşullarda

Asalaklaşma ve çürümenin, rant ekonomisinin bu denli güçlü olduğu, yatırım ve üretim yerine spekülasyonun bu derece gelişkin olduğu, bütün tercihlerin sermayenin en kolay ve en tatlı karları gerçekleştirmesi yönünde kullanıldığı koşullarda "denk bütçe" yi kim kaybetmiş de Erbakan bulsun?

"denk bütçe" yi kim kaybetmiş de Erbakan bulsun? Bu nedenle, hayali "denklik" i eleştirmek beyhudedir de. Dengenin tutturulması olanaklıdır ve emeğin platformunda görüş ileri süren hiç kimse, bu denk olmayışın hesabını tutmak ve verili koşullarda denkliğin nasıl sağlanacağına ilişkin hayallerle kendisini ve emekçileri oyalayıp aldatmak durumunda olamaz.

Gerekli olan, bütçenin temel tercihlerinin değiştirilmesidir. Emek açısından önemli olan, bu denklik iddiasının işçi ve emeklilere yönelik saldırganlığın örgütlenme çabasından ibaret olmasıdır. Paketlerde açıklanan kaynakların ne kadarıyla hayali olduğu değil, bu kaynakların gerçekleştirilmesinin doğrudan emeğe saldırıyı ve onun kazanılmış haklarının elinden alınmasını öngörmesidir, emek açısından önemli olan.

Doğal olanları dışında, doğrudan canlı ya da birikmiş emekten ibaret olan kaynakların, hangi önceliklerle ve ne tür ekonomik ve mali politikalarla kullanıldığı ve kullanılacağı tayin edicidir. Bu açıdan, emek, bütçe ya da kaynakların kullanılması karşısında kayıtsız kalamaz. Asıl olan, mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesine dayalı çözüm olmakla birlikte, gelişmesi içinde buraya götürmek üzere, kapitalist mülkiyet ilişkileri içerisinde de emeğin söyleyecek sözü ve yapılabilecek olanlar, kuşkusuz vardır. Emeğin bugün henüz somut bir iktidar alternatifi olmaması, bu yönüyle önemli de-

ğildir. Muhalefette kendisini savunamayan, iktidara hazırlanamaz ve gelemez.

Son yıllarda, en düşüğü % 16.5 olarak 1994'de olmak üzere büyük açıklar veren, 1996'daysa %32.9 gibi korkunç bir açığı bulunan bütçenin, 97'de denk kılınması nasıl olacak?

Yıllardır açığı kapatmak için iç ve dış borçlanmadan başka bir yol bulamayan sermaye, bu yıl bulabilir mi? Kimse Erbakan'ın hayalciliğinden söz açmasın; bu sermayenin sorunudur. Sözcüler, özellikle zaman zaman büyük önem kazansalar da, önünde sonunda, işlevleri tükendiğinde "kaldırıp atılan" birer alettir.

Temel bir denklik faktörü olarak, -sermaye egemenliğine son verme ve mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeyi tartışma dışı tutarsak- sermayenin aşırı kârını, yalnızca hemen hiç vergilendirilmesini değil, spekülasyonu, arsa, para, kara para vb. rantlarını ve asıl olarak tekel kârını önlemek, olağanüstü bir kaynak yaratmak anlamındadır. Ve bunu tartışan, sağcı ya da "solcu" kimse yoktur. Bu olmayınca, geriye kaşıkçı doğuşu kalmaktadır. Sermaye partisi fraksiyonlarının yaptıkları, kendi aralarındaki ilişkilere ilişkin budur, hep birlikteyse, emeğe ve kazanılmış haklarına saldırıyorlar. 97 Bütçesi, sermayenin aşırı kazançlarını engelleyici hiçbir önlem içermiyor. Faiz stopajı olarak öngörülen % 10'luk kesinti, Erbakan'ın faiz karşıtlığı görüntüsünü kurtarmaya yönelik olarak gündeme getirildi; ancak bankalardaki parayla ve tahvil ve hazine bonolarının neredeyse yüzde yüzünü elinde tutan birkaç onbin kişiden oluşan rantiyenin, faiz oranlarını anında fırlatan tepkisi, kendilerine yönelecek bu kesintiyi anlamsızlaştırmakla kalmadı; tekrar gönülleri kazanılmak için kırk takla atıldı. Başka? Bütçe, sermayeden başka herhangi bir "fedakarlık" talep etmiş ve böyle talepler üzerine mi kurulmuştur? Emekten talep edilenlerle sermayeden talep edilenler arasında bir denge bile olmadığı koşullarda, "denge" ve hayalet tartışması, pek süflü kalıyor.

Vergi kaçakları ve önlenmesine dair, her bütçe dönemi mutlaka bir tartışma yürütülür.

Aslında, kapitalizm için de doğal olanı, tek tek sermayedarların gelir, emlak, kurum vb. vergilerini ödemeleridir. Kuşkusuz, kapitalizmde daima asıl vergilendirilen, işçi ve emekçiler olur; ancak kapitalistler de kendilerine sağlanan "kolaylıklar"ın karşılığı olarak belirli bir vergi öderler. Başka türlü, kolektif kapitalist olarak devletin toplumun kapitalist örgütlenmesinin selametini sağlayabilmesi imkansızlaşır. Söylenmek istenen, kapitalizm koşullarında da sermayenin - kuşkusuz bir ölçüde - vergilendirilmesinin olağandışı olmadığıdır.

Ancak, sık sık vergi kaçığı tartışılmasına karşın, Türkiye'de sermayeye yönelik bir vergi yükseltimi hiç görülmediği gibi, kaçakların önlenmesi-

ne ilişkin uygulanabilir hiçbir önlem de alınmamıştır. Bunun '97 Bütçesi'nde de görülmemesi, ayırt edici bir özellik oluşturmuyor. Türkiye kapitalizmi, bunu olağan dışı kılacak kadar vurguncu ve asalak; devlet arpalıklarında büyümüştür. Devletin ekonomiye müdahalesinin son yıllarda "şamar oğlanı"na döndürülmesine ve "serbest piyasa" masalına inanmak için hiçbir neden yoktur. Son yılların özelleştirme vb. uygulamaları, diğer neden ve sonuçları bir yana, devletin elini ekonomiden çekmesi adına, yalnızca, devletin ekonomiye sermayenin lehine müdahalesinin artması anlamına geliyor.

Gelir, kurumlar ve emlak vergileri gibi vergilerin oranlarının Türkiye ölçeğinde düşük tutulduğu bir başka ülke yoktur.

Vergi kaçaklarının binbir yolu ve devasa "vergi dışı ekonomi"nin varlığı bir yana, vakıflar, kooperatifler vb. aracılığıyla vergi kaçağı desteklenmekte ve resmen teşvik edilmektedir.

Yeni bütçede vergi gelirlerinin iki kat artırılması öngörülmektedir.

Öngörülen bu rakkam, 4 katrilyon 368 trilyon tutarındadır ve 1995'te gerçekleşen vergi gelirlerinin tam dört katıdır.

Bu, "majestelerinin solcuları ya da devlet veya sermaye "solcuları" da içinde olmak üzere hemen tüm "muhalafet" tarafından hemen bir "av alanı" olarak değerlendirilmiş ve Erbakan hayalciliğinin nişanesi olarak topa tutulmuştur. Bir zamanlar Ecevit'in şairliği dolayısıyla hayalciliğine vurgu yapanlar, şimdi aynı şeyi, ona yönelik yapıyor ve yasadık savıyorlar. Kimse Ecevit'in "toplumsal barış" projesiyle ne yapmak istediğiyle ilgilenmediği gibi, Erbakan'ın da vergi gelirlerini şimdiden artırmaya başladığını görmüyor ve bununla ilgilenmiyor.

Ne Ecevit'in ne de Erbakan'ın derdi hiçbir zaman sermayeye ilişmek, örneğin onu vergilendirmek ya da onlardan kaynaklanan vergi kaçağını önlemek olmadı. 97 Bütçesi'nde, aralarında gelirlerini repo yapıp devlete sözde kaynak yaratan çok sayıda devlet işletmesi de yer alan "vergi yüzüstüleri"ne, eski vergi kaçakları dolayısıyla, altın kaçakçılarına getirilen af benzeri, vergi affı mahiyetinde ciddi bir indirim getirilerek, bu eski borçların tasfiyesi yoluna gidiliyor. Bu, Erbakan

tarafından vergi gelirlerini artırıcı bir yöntem olarak propaganda edilirken, asıl vergi geliri artırmasının hedef kitlesi gizleniyor.

1991'de % 39, 1995'de % 57.5, geçen yıl ise % 60 olan toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı vergi gelirleri payı, '97 Bütçesi'nde % 69.8 olarak öngörülmüştür. İşçi ve emekçiler, zaten gelir vb. vergisi olarak dolaysız vergi ödemelerinden yakalarını kurtaramıyorlar. Refahiyol, şimdi, hiç de hayalci olmayan bir biçimde, dolaylı vergi oranı ve gelirini ciddi biçimde yükselterek emeğe saldırmaktadır. Getirilen "yıl sonu ödeme" "çözümü" ile KDV oranları fiilen artırılmışken, tekel ürünlerine, akaryakıtta vb. yapılan zamlarla, bu ürünler dolayısıyla tüketici emekçiden alınan vergi hem oran hem de miktar olarak yükseltilmiştir. Zımcı ve vergici hükümet olma-yacağını söyleyen yeni hükümetin, işbaşına gelir gelmez başlattığı bu uygulamayı sürdüreceğini ve bunu bütçe denkleğinin en temel kalemlerinden biri yapacağını söylemek için kahin olmaya gerek yok.

Bu arada, Çalışma Bakanı Necati Çelik'le Erbakan'ın söz verdikleri asgari ücretin vergi dışı bırakılmasından çoktan vazgeçtiklerini not etmekte fayda var. Ederi 250 trilyon olan bu sözle, yine ederi 850 trilyon tutan hayat standardı ve peşin vergiyi kaldırma sözünden çoktan rücu edildiği bellidir.

Burada da hiç hayalperestlik yoktur.

Devlet işletmelerinin ürünlerine sürekli yapılan zamların, bir başka denklik faktörü oluşturduğu söylenebilir. Zımcılık konusunda kimseyi aratmayan Erbakan'ın hayalci olduğunu iddia etmek haksızlıktır. Zamların sermayeyi de vurduğunu ve "tarafsız bir vurucu güç" olduğunu, sanırım kimse iddia etmeyecektir.

Emeğin ekmeğini küçültmek, hem kelimenin gerçek anlamıyla hem de bütün zamlar, yükselişi durdurulmaya eğilim gösterilmeyen enflasyon, düşük ücret ve maaşlar vb. dolayısıyla geniş anlamda, bütçenin denklik iddiasının dayandığı sermaye saldırganlığının başlıca faktörü durumundadır. Bu faktörün içerdiği unsurlar olarak, sosyal güvenlik hizmetleri giderlerinin bütçede çok küçük bir kalem olarak geçmesi, eğitime ancak 59.6 trilyon, sağlığa ise sadece 20 trilyon ayrılması sayılabilir. İşçinin kazanılmış hakkı durumundaki SSK hizmetleri giderleri sıfıra indirilme eğilimindeyken,

hükümet SSK gayrimenkullerinin satışından, tersi bir denklik faktörü olarak, bütçe gelirlerinin artırılmasını öngörmektedir.

Devlet harcamalarının kısılması, bir denklik alt faktörü olarak, dolaysızca emeğin ekmeğinin küçültülmesi faktörü kapsamında değerlendirilmelidir. Bütçede personel giderlerinin 96'ya göre %52.8 artması öngörülmüştür. Bu, geçen yılın istatistik oyunları ile resmen % 85 olarak açıklanan, aslında üç rakamlı olan enflasyon oranı göz önüne alındığında, emeğin ekmeğinin 97'de en az yarı yarıya küçüleceği anlamına gelmektedir. Burada da hiç hayalcilik olmadığı kesindir.

Özelleştirmenin hızlandırılması yanında, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla doğrudan bir emperyalist yönlendirme ve direktif olan devlet harcamalarının kısılması, öte yandan yatırımların düşük tutulacağı anlamındadır. Bu, 97 Bütçesi'nin Refah Partisi ve Erbakan'ın bütün demogojisine rağmen, yine bir rantıye bütçesi olduğunu ve rant ekonomisini düzenlemeye yöneldiğini göstermektedir.

Buradan, kısılacak devlet harcamalarının doğrudan sonucu ve aslında gerekçesi olarak işçi ve kamu emekçilerinin kitlesel olarak işten çıkarılacaklarını anlamak ve bunun, emeğin ekmeğini küçültmek olarak özetlenebilecek bütçenin temel yönelimi ve denklik faktörüne işaret ettiğini bir kez daha vurgulamak gerekiyor. Üstelik yeni yatırımlara yönelmemek, işsizliği kangrenleştirecektir. Öte yandan, yine burada, bütçenin temel bir zaafı yatmaktadır. Denkliğin önemli bir faktörü olan üretim verimliliği, tekellerin zaten rant ekonomisi çerçevesinde borsa dalaveralarına, repoculuğa vb. yöneldiği ve bunun teşvik edildiği koşullarda, devlet harcamalarının kısılmasıyla gözden çıkarılmaktadır. Verimliliğin, işin verimli örgütlenmesi yanında, en başta gelen etkeni emek üretkenliğidir. Bunun dolaysız gereği ise, yüksek teknik ve büyük ölçekler. Ama bütçe, yatırım ve dolayısıyla yeni teknoloji öngörmediği gibi, taşeronlaştırmayla paralel moda haline getirilen esnek çalışmanın yaygınlaştırılmasını teşvik ederek büyük ölçekten de vazgeçme eğilimindedir. Ekmeğin küçülüp işsizliğin yaygınlaşacak olmasının ötesinde, kısılan devlet harcamaları, aslında, sermaye ve iktisatçı-

larının propaganda ettiği gibi, denklik değil denk olmayış faktörü olarak rolünü oynayacaktır.

Kısılmayan tek devlet harcamasının savaş giderleri olduğu düşünüldüğünde, '97'nin oldukça karanlık bir yıl olacağı söylenmelidir. Yüzde 4 büyümenin öngörüldüğü '97 Bütçesi'nde giderlerin bundan daha fazla kısılacak olması, geçen yılki kadar bile yatırım yapılmayacağını göstermektedir. Durgunluğun ciddileşmesi, olağan gelişme olacaktır.

Bütçede vergi dışı gelirler kalemi, 13.9 milyar dolar olarak verilmiştir. Bu, IMF direktifinin uygulanmasında ısrarlı ve kararlı olunacağı ve özelleştirmeye hız verileceği anlamına geliyor. Verilen rakam, yeterince büyüktür. Ve çok sayıda işçinin işinden olacağı ve sendikası kalacağını gösteriyor.

Özelleştirme ve anasını bile satma saldırganlığı, sermayenin temel yönelimi olarak, bütçeye de damgasını vurmaktadır.

Bu açıdan tartışılması gereken, hayalcilik yapıp yapılmadığı değil, işçi ve emekçilerin bu saldırıyı nasıl püskürterek bu saldırı bütçesini geçersizleştireceği olmalıdır.

Bütçenin denkliğinin tek şansı da bu noktadadır. Tasarlanan ve bütçeye sokulmuş bütün özelleştirme gerçekleştirilir, işçi ve emekçiler buna ses çıkarmadan katlanırsa, sorun yoktur. Ücretler ve maaşların düşük tutulması dayatılır, buna da ses çıkarılmazsa sorun yoktur. İşten kitlesel çıkarılmalara tepki gösterilip saldırı püskürtülmezse, evet sorun yoktur.

Emeğe düşen, bu saldırı bütçesinde öngörülen emek düşmanı uygulamaları geçersizleştirmektedir.

Bütün bunlardan sonra, söylemeliyiz ki, Erbakan ve Refah Partisi'nin hayalcılığı değil, ama aldatıcılığı, borç ödemeleri ve faiz giderlerinin '96'daki 22.5 milyar dolardan 97'de 13.8 milyar dolara çekileceği iddiasını ortaya koyan rakamlarda görülmektedir.

Bütçenin ne içeriğinde ne de mantığında borçlanmayı önleyecek bir tedbir bulunmuyor.

Ancak bu noktada da hayalet tartışmasına takılıp kalmak gerekmiyor.

Borçlanma, hem de artarak sürecek; iç ve dış borç faizlerini, yeni borçlanmalarla ödemeye çalışmaktan başka bir yol bulunamayacaktır. Bu, yine emeğin ekmeğine saldırıdan başka bir yönelimle sağlanamaz. Üstelik, borçlanma ve faize teslim olma, yalnız bugünün işçi sınıfı ve emekçilerinin değil, yeni nesillerinin de yerli ve yabancı sermayeye peşkeş çekilmesi demektir.

Emperyalizm önünde diz çökerek emeğe düşmanlık, yeraltı ve yerüstü kaynakları ve kurulu tesisleriyle alinteri ve vatan satıcılığı, '97 Bütçesi'nin temel karakteristikleridir.

1997 Bütçesi: Neo-Liberalizme tam gaz...

Mehmet Bedri GÜLTEKİN

İŞÇİ PARTİSİ GENEL SEKRETERİ

“**A**dil düzen” sloganıyla halktan oy toplayan Refah Partisi, 1997 Bütçe Tasarısı'yla gerçek yüzünü bir kez daha ortaya koydu. Refahiyol iktidarının büyük ortağı, neo-liberal ekonomi politikalarından en küçük bir sapma eğilimi göstermedi. Büyük sermayenin takdirini toplayan Bütçe tasarısı, bütün emekçi kesimlere savaş ilan ediyor. Daha da önemlisi, bu bütçe emperyalizm-kontrgerilla-tarikat devletinin ekonomik temellerini sağlamlaştırma yönünde önemli bir adım niteliğindedir.

Özelleştirme hamlesi

Refahiyol iktidarı, büyük sermayeye aktarılabilecek borç faizlerine kaynak olarak, özelleştirmeyi seçti.

1997 bütçesinde, vergi dışı normal gelirin, yüzde 65 oranında artırılarak yaklaşık borç faizleri seviyesine getirilmesi programlanıyor. RP'li Maliye Bakanı Abdüllatif Şener, bu kalemde öngörülen artışın “kamu gayrimenkullerinin satışı ve özelleştirme hamlesiyle” gerçekleştirileceğini açıkladı. Refahiyol, “özelleştirme hamlesiyle”, Türkiye'nin bugüne kadar yaptığı özelleştirmenin 3 katından fazla; 10 milyar dolar gelir öngörüyor.

Neo-liberal programın devletin küçültülmesi hedefiyle son 12 yılda katettiği yolun 3 katını, Refahiyol, bir yılda hedefliyor.

Bu karar, sermaye kesimi tarafından, devletin küçültülmesi ve piyasa ekonomisine müdahalesinin önlenmesi için “tarihi bir fırsat” olarak değerlendiriliyor.

Bütçe tasarısı, neo-liberal programa uygun olarak hazırlandı. 1997 Bütçesine bir ad vermek gerekirse, bu bir özelleştirme bütçesidir.

Geniş emekçi halk yığınları açısından özelleştirme, gelir dağılımının daha da bozulması, yoksulluğun ve işsizliğin artması demektir.

Özelleştirme ve neo-liberalizm

1980'li yıllardan beri bütün dünyada uygulamaya konulan neo-liberal programın temel hedef-

lerinden biri “devletin küçültülmesi”dir. Amaç, devletin ekonomi alanında etkinliğini azaltarak, özel sektöre müdahalesini önlemektir. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin yanı sıra devletin sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri gibi sosyal harcamalarının kısıtlanması da “devletin küçültülmesi” programının bir parçasıdır. Böylece, bir yandan toplumsal tüketim kısıtlanıp sermaye üzerindeki vergi yükü düşürülecek, sermayeye daha fazla kaynak aktarılacak; bir yandan da devletin çekildiği alanlar, yeni kâr alanları olarak özel sektöre devredilecektir.

Nihai amaç devlet çökertmek ve Yeni Dünya Düzeni'nin bir parçası haline getirmektir.

Sermayeye kaynak aktarma

mekanizması

Türkiye'de de neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başladığı 1980'li yılların ortalarından beri, sermayenin üzerindeki vergi yükü yıldan yıla azaltıldı. Özelleştirme ve kamu harcamalarının daraltılması programı aynı hızla hayata geçirilemediği için; bütçe açıkları, buna bağlı olarak iç ve dış borçlar çığ gibi büyüdü.

12 yılın sonunda, devletin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. sosyal harcamalarla kamu kuruluşlarına ayırdığı kaynağın toplamını aşan bir faiz ödemesi yükü ortaya çıktı. 1997 Bütçesinin büyüklüğü, milli gelirinin yalnızca 22.8 oranında. Bunun yüzde 7.5'i ise faiz ödemelerine ayrılmış. Reel harcamalar, milli gelirin yalnızca yüzde 15'i düzeyinde.

Bütçe tasarısı, neo-liberal programa uygun olarak hazırlandı. 1997 Bütçesine bir ad vermek gerekirse, bu bir özelleştirme bütçesidir.

Geniş emekçi halk yığınları açısından özelleştirme, gelir dağılımının daha da bozulması, yoksulluğun ve işsizliğin artması demektir.

Bugün artık devlet bütçesi, ücretlilerden topladığı vergilerin ve bütçenin giderek büyüyen bir oranını, iç ve dış borç faizi olarak, sermayeye aktarma aracı haline getirilmiştir.

Transfer harcamaları artarken, transferler içinde KİT'lerinve diğer sosyal transferlerin payı azalıyor. Transfer harcamalarındaki artışın kaynağı, faiz transferleridir.

Faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı, 1991'deki yüzde 30.7 düzeyinden, 1996'nın ilk sekiz ayında yüzde 72'ye yükseldi. Yine, faiz ödemelerinin bütçeye oranı, 1991'de yüzde 18.2 iken, 1996'nın ilk sekiz ayında yüzde 41.8'e çıktı.

Bugün artık devlet bütçesi, ücretlilerden topladığı vergilerin ve bütçenin giderek büyüyen bir oranını, iç ve dış borç faizi olarak, sermayeye aktarma aracı haline getirilmiştir.

Bütçenin boyutları da giderek büyüyor. Ancak, bunun kaynağı da faiz ödemeleridir. Faizler hariç tutulduğunda, bütçenin boyutu küçülüyor. Bütçenin yüzde 60'ı transfer harcamalarına gidiyor.

Gelir dağılımı

Faiz ödemelerine yer açmak için yatırımdan kısıyor, sosyal harcamalardan kısıyor, ücretlerden kısıyor. İşsizlik, devlet yatırımlarının küçülmesine paralel olarak, çığ gibi büyüyor. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de gelir dağılımı hızla bozuluyor.

İşgücü ödemelerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı, 1991 yılındaki yüzde 31.9 düzeyinden, 1995'te yüzde 22.2'ye geriledi. Kira, faiz ve kâr gelirlerinin toplamından oluşan sermaye gelirlerinin GSYH içindeki payı, aynı yıllarda, işgücü ödemelerinin tersine, yüzde 53.3 düzeyinden yüzde 61.4'e yükseldi.

Ücretlilerin istihdam içindeki payının yüzde 40 dolayında olduğu da gözönüne alınınca, gelir dağılımının çarpıklığı daha net olarak görülecektir.

Öte yandan, DİE'nin "1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi" sonuçlarına göre, en düşük gelirli yüzde 20'nin milli gelirden aldığı pay yüzde 4.9, en yüksek yüzde 20'nin aldığı pay yüzde 54.9 düzeyindedir.

Vergide adalet ilkesi terkediliyor

"Adil düzen" sloganıyla gelen bir iktidardan ne yapması beklenirdi? Emekçi kesimlerin çıkarlarını korumak yönünde, hiç olmazsa küçük bir girişim. Ne 1997 Bütçesi'nde bu yönde bir işaret vardır, ne de Refahyol iktidarının açıkladığı "kaynak" paketlerinde.

Refahyol iktidarı, gelir dağılımını düzeltmeyi değil, daha da bozmayı önüne koymuştur. Bütçe,

harcamalar bastırılıp, gelir şişirilerek denkleştirilmiştir. Enflasyon yüzde 85'ler düzeyindeyken deflatörü yüzde 65 olarak saptamak ve kamu personeli maaşlarını ve tüm kamu harcamalarını buna göre belirlemek, bu harcama kalemlerini enflasyon karşısında eritmek anlamına gelmektedir.

1997 Bütçesinde vergi gelirlerinin bir önceki yıla göre yüzde 98.5 oranında artacağı öngörülmüştür. Enflasyon tahmini gerçekçi yapılsaydı, vergi gelirlerindeki bu artış normal sayılabilirdi. Peki bu artış nasıl sağlanacak? Gelir dağılımında adalet sağlamak için sermayenin üzerindeki vergi yükü mü artırılabilecek?

Bütçe gerekçesinde bu konuya açıklık getirilmemekle birlikte, Refahyol iktidarı gelir vergisinin artan oranlı tarifesinin daraltılmasını bir hedef olarak ilan etmiştir.

Az kazanan az, çok kazanan çok vergi ilkesi terkedilecektir!

Sermaye kesimi, uzun zamandır, bu politikanın teorisini yapıyordu: "Vergiler, sadece zaruret olması halinde, yani piyasanın başarısızlığa uğraması durumunda ve salt sosyal malların finansmanı için başvurulması gereken zaruri bir fermaliktir. Vergi sistemimizin ağırlığını artık ödeme gücü ilkesinden yarar ilkesine kaydıralım! İstihdamı cezalandırmayalım. Esnaf ve çiftçi üzerindeki vergi yükünü artırıp vergi yükünü tabana yayalım. Vergi yükünü yüzde 20'ye düşürelim ve herkese aynı oranı uygulayalım."

Esnaf ve çiftçi sermaye partilerinin oy tabanı. Vergi yükünü tabana yaymak, kısa vadede gerçekleştirilebilecek bir iş değil. Büyük sermaye üzerindeki vergi yükünü de artırmayacaksınız; tersine, azaltma hedefini önüne koyacaksınız. Bu durumda yapılacak tek şey kalıyor, ücretli kesime yüklenmek.

Reel ücreti düşürme hedefi

Bütçe tasarısında ücretliye yönelik önlemler, sermaye kesimini bile kaygılandırarak niteliktedir. Sermaye kesimi, tedirgin, ücretli kesimin ayağa kalkmasından korkuyorlar.

Borç faizleri için GSMH'nin yüzde 7.5'unu ayıran Refahyol iktidarının, 1997'de personel harcamalarına ayırdığı pay 1996'nın da gerisinde; GSMH'nin yüzde 6.6'sı düzeyindedir. Vergi gelirlerinin bütçe içindeki payı ise, 1996'daki yüzde 83.1 düzeyinden, 1997'de yüzde 69.8'e düşürülmektedir.

1997'de, memura yüzde 30'luk maaş artışı öngörülmüştür. Refahyol iktidarı işçi ücretlerini de aynı oranda artırma niyetindedir.

Özelleştirme: ücretliye vergi

Vergi gelirlerinin bütçe içindeki payındaki düşüş, vergi dışı normal gelirlerde öngörülen olağanüstü artıştan kaynaklanmaktadır. Vergi dışı

normal gelirleri artıracak olan özelleştirme ve kamu mallarının satılması ise, özellikle ücretli kesimin gelirlerini geriletecek bir dolaylı vergi niteliğindedir. Bu olgu, Refahiyol iktidarının gelir bölüşümündeki tercihinin ortaya koyuyor: Sermayeden vergi almak yerine ücretli kesimin gelirlerini kırmak.

KİT'lerin özelleştirilmesi, yalnızca orada çalışan işçileri değil, ülke genelinde fiyat artışlarına yol açarak bütün emekçi halkı etkileyecektir. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, konut, belediye hizmetleri gibi harcamaların kısıtlanması da, öncelikle, bunlardan yararlanan ücretli kesimi etkiler. Örneğin, satılması düşünülen lojmanlardan kamu çalışanları yararlanmaktadır ve bunlar, ücretin eki olan sosyal yardımlar gibidir.

Böylece, kamu finansmanına en büyük desteği veren ücretli kesim, sosyal harcamalar kısılarak, kamu hizmetlerinden en az yararlanan kesim durumuna düşürülmektedir.

Devletin sürekli olarak kaynak aktardığı rant-ye kesimi ise, kamu finansmanına katkıda bulunmamaktadır.

Yatırımlara yüzde 2!

Tasarıda yatırımların oranı genel bütçe içinde yalnızca yüzde 3.2 düzeyindedir. Neo-liberal politikaya uygun olarak, toplam yatırımın ancak yüzde 21.5'i kamuca üstleniliyor ve yine toplam yatırımların yüzde 4'ü KİT'lerce üstleniliyor. Bunun anlamı, kamu yatırımlarının altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalması, kamunun imalat sanayiine yönelmemesidir. Toplam yatırımlar içinde kamu payının bu kadar düşük tutulması, satışla gerçekleştirilemeyen özelleştirmenin, yatırım politikası ile hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir. Kaldı ki, altyapı yatırımları da özel sektöre ihale ediliyor.

Öte yandan GSMH'nin yüzde 2'si düzeyinde tutulan yatırım oranı, altyapı yatırımları için bile yetersizdir. İstihdamdaki gerileme ve gelir dağılımındaki bozulma, yatırımlardaki düşüşe bağlı olarak, 1997 yılında devam edecektir.

Ülkeyi rant-ye yönetiyor

Siyasi iktidar, 12 yıldır uygulanan neo liberal politikalarla, rant-yelerin esiri olmuştur. Devletin borçlarına uygulayacağı faiz oranı, artık alacaklılar tarafından belirleniyor. Bankalar, faiz oranını yeterli görmediklerinde, açıkça direniş gösteriyorlar. Gümrük Birliği'yle birlikte, faiz, döviz kuru ve dış ticaret vergilerinin belirlenmesi konusunda da, siyasi iktidar etkinliğini ve bağımsızlığını yitirmiştir.

Bu gidışı tersine çevirmeye, Refahiyol iktidarının ne niyeti vardır, ne de gücü. İşte, 1997 Bütçe Tasarısı, bu niyeti ortaya koymak bakımından önemli "Adil Düzen" lafazanları, ücretleri aşağı çekmek dışında bir seçenek öngörmediler; mev-

cut düzen içinde yapılabilecek reformları bile gündeme getirmediler.

Yalnızca gücünü halktan alan bir iktidar rant ekonomisine son verip gelir dağılımını düzeltebilir. Refahiyol iktidarı ise, gücünü mafyadan, aşiretlerden ve tarikatlardan alıyor.

Bütçe denetim dışı

Son yıllarda, bütün devlet gelirleri ile bütün devlet giderlerinin tek bütçe içerisinde toplanması ilkesi terk edilmiş; böylece kamu harcamalarının bir bölümü Meclis denetimi dışına çıkarılmıştı.

Refahiyol İktidarı, Cumhuriyet tarihinde örneği görülmemiş hayali Bütçe Tasarısıyla bütçeyi Meclis denetimi dışına çıkarmanın şampiyonu oldu.

1997 Bütçesinde, önceki yıllarda bütçe kanunlarında yer alan "Gelir ve gider arasındaki denge borçlanmak suretiyle karşılanacaktır" ibaresi yok. Kısacası Refahiyol, "denk bütçe" iddiasında. Ancak denklik; yani ortaya çıkacak açığın borçlanmaksızın denkleştirileceği iddiası, inandırıcı olmaktan çok uzaktır.

Siyasi iktidar, 12 yıldır uygulanan neo liberal politikalarla, rant-yelerin esiri olmuştur. Devletin borçlarına uygulayacağı faiz oranı, artık alacaklılar tarafından belirleniyor. Bankalar, faiz oranını yeterli görmediklerinde, açıkça direniş gösteriyorlar.

Bütçe büyüklükleri gerçekçi değil. 1997 Bütçe tasarısı Bütçe ve Plan Komisyonu'na sunulmadan bir hafta önce, bütçe büyüklükleri konusunda basına bir açıklama yapılmıştı. Bu bütçeye göre faiz ödenekleri 3.4 katrilyon lirayken, Bütçe ve Plan Komisyonu'na sunulan resmi taslaktaki ödeme miktarı 1.8 katrilyon lira.

Öte yandan, gelir tahminlerinin, enflasyon ve büyüme tahminlerinin gerçekleşmesine bağlı olarak değişmesi beklenir. Bütçe tasarısında ne enflasyon, ne de büyüme tahminleri gerçekçi. Yine, döviz kuru tahmini düşük tutulduğu için net dış borç ödemeleri ve gider bütçesi artacaktır. Borç yükü altındaki bir bütçede gider bütçesine ait ödeneklerin sabit kalmasının mümkün olmadığı, basit bir ekonomi kuralıdır. Bütçe açıkları daima öngörülen miktarın üzerinde gerçekleşmiştir.

Bu şartlarda Refahiyol iktidarı bütçe denkliliğini nasıl sağlayacaktır?

Özelleştirme bir hayaldir! Ücretleri daha fazla bastırmak ise pek kolay olamayacaktır.

Bu bütçe, "samimiyetsizliğin"de ötesinde, devlet bütçesinin daha büyük bir bölümünü Meclis denetimi dışına harcama hazırlığıdır.

Kontrgerilla cumhuriyeti yolunda

Savunma ve iç güvenlik için ayrılan kaynaklar için, olağanüstü hal bölge tazminatları ve savunma sanayi destekleme fonu gibi bütçe dışı uygulamaların ağırlığı giderek artmaktadır. Meclis denetimi dışında tutulan söz konusu ödeneklerin ne şekilde kullanıldığı, Susurluk olayıyla, tartışma götürmez bir biçimde gözler önüne serildi.

Neo-liberal ekonomi politikalarının uygulamaya konulduğu 1989 yılından beri Türkiye, emperyalizmin güdümünde bir kontrgerilla ve tarikat cumhuriyeti olma yolundadır. 1997 Bütçesi, bu yönelişe uygun olarak hazırlanmıştır.

Siyasi iktidar ve büyük sermaye, soyut bir "kayıt dışı ekonomi" söylemiyle, bütün günahları vergi kaçırın küçük sanayici ve esnafın üzerine yıkıyor. Oysa, bu ifadeyle kastedilen "beyan dışı ekonomi", kayıt dışı ekonominin küçük bir parçasıdır. Beyan dışı ekonomiyi vergilendirmek için somut bir adım atmayan siyasi iktidar, illegal sektörlerden hiç söz etmiyor.

Türkiye ekonomisi illegal sektöre bağımlı hale getirilmiştir.

Refahiyol iktidarı, "kara parayı kayıt altına alıyoruz" söylemiyle halkı aldatıyor. Bu konuda yapılan hazırlıklar, kaynak oluşturmaya yönelik af kanunu niteliğindedir.

Gücünü mafyadan, kontrgerilladan, aşiretlerden ve tarikatlardan alan Refahiyol iktidarının, tamamen yasa dışı olan bu sektörle mücadele etmesi beklenmemelidir.

Çözüm: Özelleştirme değil, kamulaştırma

Sorun, bir bölüşüm sorunudur. Kaynaklar, uluslararası tekellerin ihtiyaçlarına göre mi, yoksa emekçi halkın ihtiyaçlarına göre mi dağıtılacaktır.

Ulusal devleti ve ulusal ekonomiyi yıkıma uğratarak, Türkiye'yi, kendi güdümünde bir kontrgerilla ve tarikat cumhuriyeti haline getirmek, emperyalizmin Yeni Dünya Düzeni programının bir parçasıdır.

Ancak halkın ezici çoğunluğunu oluşturan emekçilerin ağırlıkta olduğu bir iktidar bu gidişi tersine çevrilebilir. Emekçi halkın ihtiyaçlarını karşılamayı esas alan, planlı bir ekonomi çerçevesinde kaynakların yeniden bölüşümü. İşte, Türkiye'nin bütün sorunlarını çözecek formül budur.

Özelleştirme, tek seçenek değildir. Emekçi halkın seçeneği, kamulaştırma.

Kamulaştırma programı

İşçi Partisi Kamulaştırma Programı'nı 1995 Mayıs'ında ilan etmiştir:

1. KİT'leri özel sermayeye ikram etmek yerine, tekelleri büyük sermaye kamulaştırılmalıdır. Böylece halkın ihtiyaçlarına öncelik vermek, bununla bağlantılı olarak KİT'leri verimli kılmak ve bölgeler arasında eşitsizlikleri gidermek için, gerekli kaynak sağlanmalı ve denetim altına alınmalıdır.

2. Devletin büyük sermayeye ve toprak ağalarına kredi akışı ve destekleri durdurulmalıdır. Özellikle devletin otomotiv sanayisini destek politikasına son verilmeli; kamu kaynakları zenginleri beslemek için değil, halkın ihtiyaçları ve KİT'lerin verimli kılınması için değerlendirilmelidir. "Nereden buldun" kanunu çıkarılarak, devletin kaynaklarını yolsuzluk ve rüşvet yoluyla yağma edenlerin veya yasadışı yollardan servet yığanların mallarına el konmalıdır.

3. Vergi yükünü zengine bindiren ve servetten vergi alan köktenci bir vergi reformuyla yeni kaynaklar sağlanmalıdır.

4. Devlet, inşaat ve hizmetleri kendi eliyle yapmalı, böylece büyük müteahhit vurgunlarına, israfa ve rüşvete giden kaynaklar, kamu kaynağı olarak kalmalıdır.

5. Lüks tüketim ve ithalata son verilmeli; ithalat, emekçi halkın ihtiyaçlarına, ulusal ekonominin gelişmesine ve üretimin büyümesine bağımlı kılınmalıdır.

6. Kürt sorununa, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve gönüllü birlik ilkeleriyle barışçı çözüm getirilerek, her yıl milyarlarca dolar kaynağın kardeş kani akıtılması için harcanmasına son verilmelidir.

7. Türkiye ABD çıkarları uğruna Irak'a uygulanan ambargoya katılarak (1995 yılına kadar) 40 milyar doların üzerinde kayba uğradı. Ambargo ya derhal son verilmeli, Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri karşılıklı yarar esasına göre yeniden canlandırılmalıdır.

8. Türkiye dış borçlarını ödemeyi reddetmelidir. Dış borçlar fazlasıyla ödenmiştir. Bu uygulamanın dünyada örnekleri vardır.

9. Türkiye ABD'nin "kriz bölgelerine müdahale" stratejisi uğruna silahlanmaya son vermeli, savunma giderlerini bağımsızlığını koruma amacıyla sınırlamalı, böylece tasarruf ettiği kaynakları halkın ihtiyacına tahsis etmelidir.

10. Köklü bir toprak reformuyla tarımda özgürleşmenin ve gelişmenin önü açılmalı, toprak ağalığına ve tefeciliğe akan kaynak, köy emekçilerinin kaynaklarına dönüştürülmelidir.

Eğitim Sistemi ve Bütçe

Cemal ÜNLÜ

EĞİTİM - SEN EĞİTİM SEKRETERİ

Milli Eğitim Sisteminin temeli 14.06.1973 tarihinde kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile belirlenmiştir. Sistem örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir.

Örgün Eğitim, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim kurumlarını kapsamaktadır.

Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar.

Bu çerçevede eğitim sistemimizi değerlendiresek:

Eğitim, yaşama hakkı gibi bireyin en temel haklarından biridir. Eğitim, bireyin tüm niteliklerini geliştirerek, onun üretim süreci içinde daha verimli ve üretken olmasını olanaklı kılarken, yaşamı ve içinde bulunduğu süreci sorgulayan bilgi ve beceri kazandırma süreci olarak tanımlanabilir.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere "eğitimin, birey ve toplum yaşamında çok yönlü fonksiyonları söz konusudur. Biz konumuz itibarıyla kalkınma ve eğitim ilişkisi üzerinde duracağız.

Eğitim ile kalkınma arasındaki bire bir ilişki özellikle ikinci paylaşım savaşından sonraki dönemde önemini hissettirmiş ve bu dönemde eğitimi insan sermayesine yapılan bir yatırım olarak görme fikri yaygınlaşmıştır. Ekonomik alanda uluslararası rekabetin kıyasıya yaşandığı günümüzde, iyi eğitilmiş insan gücü "rekabetin" anahtarı haline gelmiştir. Bu çerçevede okullaşma oranının yükseltilmesi, zorunlu eğitim sürelerinin uzatılması, yaşam boyu öğrenmenin sürekli hale getirilmesi, eğitim programlarının çağa uygun geliştirilmesi ülkelerin önemle üzerinde durduğu konular olmuştur.

Bu anlayışın bir sonucu olarak Gayri Safi Milli Hasıla'dan eğitime ayrılan paylarını artıran; eği-

timde nitelik ve nicelik olarak büyüyen ülkeler, ekonomik olarak da önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Özellikle Japonya, Güney Kore, Tayvan, O.E.C.D. ülkeleri ve tabii ki Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik başarılarında, eğitime ağırlık veren politikaların önemli rol oynadığı söylenebilir.

Ülkemizde eğitim konusunda tutarlı uzun vadeli politikalar yerine günü birlik politikalarla sorunların geçiştirildiği sanılmaktadır.

Eğitim sorunlarına günlük yaklaşımın sonucu sorunlar hem nicelik hem nitelik yönünden artarak sürmektedir.

***E*konomik alanda uluslararası rekabetin kıyasıya yaşandığı günümüzde, iyi eğitilmiş insan gücü "rekabetin" anahtarı haline gelmiştir. Bu çerçevede okullaşma oranının yükseltilmesi, zorunlu eğitim sürelerinin uzatılması, yaşam boyu öğrenmenin sürekli hale getirilmesi, eğitim programlarının çağa uygun geliştirilmesi ülkelerin önemle üzerinde durduğu konular olmuştur.**

Eğitimimizin nicelik sorunları

Ülkemizin nüfusunun yarısı öğrenim çağında. Nüfus olarak hızla çoğalan bir ülkeyiz. Bu kadar genç nüfusa çağın gereklerine göre eğitim vermek büyük yatırımları gerekli kılıyor.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile 9 Mart 1990 tarihinde yayımlanan Dünya Eğitim Beyanamesinde Temel Eğitimin herkesin hakkı olduğu, bu eğitimi sağlamanın bir devlet görevi olduğu ve parasız verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ülkemizde de 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre temel eğitimin zorunlu ve 8 yıl

olması hükme bağlanmışken 23 yıldır zorunlu eğitim politik kaygılarla 8 yıla çıkartılamamıştır. Toplumun ortalama öğrenim düzeyi 3.5 yıldır. Bu rakam nüfusumuzun önemlice bir kısmının Temel Eğitim'den yoksun olduğunu göstermektedir. Nitekim okuma yazma bilmeyenler 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfusun % 20'sini bulmaktadır. Diplomasız olan okur yazarlar % 16, ilkökul mezunları % 46, ortaokul mezunları % 7.5 ve yüksek öğrenim görmüş olanlarda % 3 kadardır. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi nüfusumuzun eğitim seviyesi düşüktür. Nüfusumuzun eğitimdeki bu durumu kendini, ülkenin demokratikleşme ve kalkınma problemlerinde engel olarak göstermektedir.

Bazı ülkelerde zorunlu eğitim süreleri ve okullaşma oranları

Ülkeler	Zor. Eğt.	Okullaşma oranı	
	Sür. (Yıl)	Ortaöğ.	Yük.Öğ.
Almanya	12	104	33
Hollanda	12	103	34
Belçika	12	104	37
İngiltere	11	84	64
Fransa	10	85	40
İtalya	10	79	31
İspanya	10	94	32
Yunanistan	9	99	29
Danimarka	9	109	32
A.B.D	11	92	75
Kanada	9	106	70
Japonya	9	94	39
İsrail	11	83	33
Hindistan	5	44	7
Pakistan	5	22	3
Türkiye	5	48.2	17.3
Yunanistan	9	99	29

Kişilik oluşumunda belirleyici bir rolü olan okul öncesi eğitimin önemi daha yeni kavranmaktadır. Okul öncesi eğitimde gelişmiş ülkelerde okullaşma oranları % 50- % 100 arasında değişirken bu oran ülkemizde % 7.6 dır.

Ülkemizin eğitimdeki sayısal durumunu anlayabilmek için diğer ülkelerle karşılaştırmak doğru olacaktır.

Eğitim öğretim dönemleri itibariyle okullaşma oranları ve zorunlu eğitim süresi bakımından ülkemiz dünya ortalamasının çok altındadır. Tablo-

dan görüldüğü gibi zorunlu eğitim süresi beş yıl olan gelişmiş sanayi ülkesi yoktur.

Sanayileşmiş ülkelerin ortaöğretimdeki okullaşma oranı % 95, yüksek öğrenimde % 40'tır.

İlköğretimden ortaöğretim ve yüksek öğretime geçişlerde önemli ölçüde eleme olmaktadır. Nitekim ilkökula başlayan her 100 öğrencimizden 48'i ortaöğretime, 17'si yüksek öğrenime (örgün) devam edebilmektedir.

Ortaöğretimde durum yürekler acısı

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanuna göre ortaöğretim "temel eğitime dayalı, en az üç yıllık öğretim veren kurumlar" olarak tanımlanmıştır. Yasa bu öğretim hizmetlerinin yürütülmesinden Milli Eğitim Bakanlığını sorumlu tutmaktadır.

Ortaöğretim kurumlarımızı topluca irdelersek ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. MEB içinde 10 değişik birime ve bakanlık dışında da 10 ayrı kuruma bağlı olan 50'ye yakın lise türü vardır (Bu kimilerine göre 70 dir) Böyle bir çeşitlilik dünyanın hiç bir ülkesinde yoktur. Sistemde sıkışıldıkça yeni bir lise türü icat edilmiştir (Çok programlı lise, süper lise gibi).

Yıllardır mesleki ve teknik eğitime önem verildiği söylenir. Bu önem verme, dünyadaki gelişmelerden ve ülkenin bugünkü durumundan kaynaklanmaktadır. Ülkenin eğitilmiş iş gücüne ihtiyacı vardır. Ancak mesleki ve teknik eğitim okullarımızda verilen eğitim bu ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Genel liseler gibi bu okullarımız da üniversiteye geçişte bir basamak olarak görülmektedir. 1993-1994 öğretim yılında genel liselerden üniversiteye giriş % 29.5 iken meslek liselerinde bu oran % 25 dir.

Ortaöğretim kurumlarımızın bu işlevsizliği üniversite talebini artırmıştır.

Sınıflarımız çok kalabalık

Okullaşma oranlarında durum bu iken, okula gönderebildiklerimizi de ikili öğretim yapan okullarda ve kalabalık sınıflarda eğitim öğretim yaptırılmaktayız.

Tablodan da anlaşılabacağı gibi özellikle kentlerde sınıf mevcutları ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Dünya ortalamasının çok üzerindedir.

Ekonomik sıkıntı içindeki halkın yaşadığı semtlerdeki okullarda sınıf mevcutları 80-100 kişiye çıkmaktadır. Bu öğrenci ve öğretmen sağlığı ile eğitim öğretimde elverişsiz koşullar oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalar kapalı bir mekanda 1 saat kalan bir insanın 4 m³ temiz havaya ihtiyacı olduğunu ortaya koymakta iken bu oran kalabalık sınıflarımızda 1 m³ ün altına düşmektedir. Kalabalık sınıflarda öğretim görmek zorunda ka-

lan öğrenciler öğretmenden de yeteri kadar yararlanamamaktadır. Zira öğretmenin 40 dakikalık ders saatinde 1 öğrenciye ayırabildiği zaman 30 saniyedir.

Bazı ülkelerde bir dersliğe ve bir öğretmene düşen öğrenci (1990)

Ülkeler	Derslik Başına Öğrenci	Öğretmen Başına Öğrenci
A.B.D		
İlköğretim	20-25	18.0
Ortaöğretim	20-25	15.7
Almanya		
İlköğretim	18-26	17.7
Ortaöğretim	16-26	13.6
Fransa		
İlköğretim	25	15.7
Ortaöğretim	30	12.4
İngiltere		
İlköğretim	20	19.7
Ortaöğretim	25	-
Türkiye		
İlköğretim	Kır: 28.2 Kent: 90.3	30.4
Ortaöğretim	Kır: 21.2 Kent: 45.6	23.9

Çoğunluğu kentlerde olmak üzere 12.000 okulumuzda ikili öğretim yapılmaktadır. Sınıfların kalabalığı da düşünülürse bir öğrencinin okulda geçirdiği zaman, öğretmen ve arkadaşlarıyla olan ilişkisi son derece kısıtlayıcıdır. Halbuki okullar, öğrencilerin kişilik kazandıkları (!), birlikte yaşamayı, paylaşmayı yani toplumsal yaşamın gereklerini yaşayarak öğrendikleri yerlerdir. Olması gerekir.

Okul binalarımız donanımsız

Okulları sadece derslik boyutuyla değerlendirmek yanlış olacaktır. Öğrencinin kişilik gelişmesinde ders dışı faaliyetler de belirleyicidir (Oyun oynama, kültürel faaliyetlerde bulunma, spor yapma gibi). Okullarımızın fizik durumları buna uygun değildir. Okullarımız parmaklıklarla çevrili, toplumun (çevrenin) gereksinimlerinden uzak bir görüntü vermektedir. Buna okul yönetimlerinin bağımsız karar verebilme ehliyetleri de eklenin-

ce, okul binalarımız içindekilerle birlikte çevreden soyutlanmaktadır.

Dersliklerin çağın gereklerine uygun araç gereç eksiklikleri de önemli bir sorun olarak çözüm beklemektedir.

Eğitimde nitelik sorunu

Her düzeyde uygulanan eğitim programlarına bakıldığında ezberletme ve yarışın esas alındığı görülür. Öğrencilerimiz başarılı olabilmek için öteki arkadaşlarını yenmek ya da onları geçmek zorundadır. Bu yaklaşım barış, çoğulculuk ve demokratik değerlerin kazanılması kadar "insan kişiliğini koruma ve yetiştirme" açısından da vahim sonuçlar doğurmaktadır.

Uygulanan eğitim programları ve öğretim yöntemleri, öğrencilerimize yaşlarına ve gelişim templerine uygun bilimsel ve yaşamsal bilgi ve beceriler yanında, insan hakları ve demokrasi kültürü kazandırmaktan uzaktır. Okullarımızda uygulanan öğretim yöntemleri, katılım, araştırma, tartışma ve uygulamalara yer vermekten uzaktır. Bunların olmaması bir ölçüde sistemin nicelik boyutuyla ilişkili olsa da daha çok öğretmen ve yönetici boyutuyla ilgilidir.

Eğitimde, başarı sağlamada en önemli faktör öğretmendir. Öğretmen yetiştirme, mesleğe alınma ve hizmet içi eğitimlerinde ciddi sorunlar vardır. Nitelikli öğretmen yetiştirmemesinin pek çok nedeni sayılabilir, ancak en önemli neden, hiç bir yüksek öğrenime giremeyenlerin bu alanı seçmesidir.

Hızlı nüfus artışı ve emeklilik furyası öğretmen açığını büyüttüştür. Gelişmiş ülke standartlarında bir eğitim düşündüğümüzde ülkenin şu anki öğretmen gereksinimi bir milyon civarındadır. Sistem şu anki mevcut yapısıyla bile öğretmen ihtiyacını işsiz üniversite mezunlarıyla karşılamaya çalışmaktadır. Bu son derece tehlikeli bir gelişmedir. Çünkü öğretmenlik bir ihtisas mesleği olup hammaddesi insandır.

Ülkeler	Yıllar			
	1970	1980	1985	1990
Dünya Ortalaması	5.2	5.1	5.0	5.0
Avrupa Ortalaması	5.2	5.1	5.1	5.1
Afrika Ortalaması (Arap ülkeleri hariç)	5.2	5.3	4.5	4.9
TÜRKİYE	2.5	2.7	2.2	3.8
Meksika	2.4	4.7	3.9	4.1
Şili	5.1	4.6	5.8	5.5
Nijerya (1975)	4.3	-	1.2	-
Tayland	3.5	3.4	3.8	3.8
Macaristan	4.4	4.7	5.5	6.1
Fransa	4.9	5.0	5.8	5.5
Japonya	3.9	5.8	5.0	-
Sovyetler Birliği (eski)	6.8	7.3	7.2	-
ABD	5.9	5.8	5.6	5.8
İsveç	7.7	9.0	7.7	7.8

Kaynak: Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektifi D. Vakfı Yayını

Eğitimi ne kadar önemsiyoruz?

Eğitim sorunlarının aşılmasında öncelikli sorun "kaynak" sorunudur. Cumhuriyetin başında beri "devletin başta gelen ödevi" olan eğitim, 12

Eylül 1980 darbesinden sonra "kamu görevi" olma özelliğini yitirmeye başlamıştır.

Bundan 1980 sonrası küreselleşme politikalarının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Esas itibarıyla Türkiye eğitime, büyümesine paralel payı hiç bir zaman ayırmamıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi eğitime GSMH'den en az kaynak ayıran ülke Türkiye'dir.

Türkiye gibi gelir dağılımının adaletsiz olduğu, yüksek bir işsizlik oranının yaşandığı, ülke nüfusunun yarısının yoksulluk sınırı altında olduğu bir ülkede eğitimi "seçkinlerin" yaralanacağı bir hizmet haline getirmenin 18. yüzyıldaki "seçkin" eğitim anlayışından farkı yoktur.

GSMH'dan ayrılan pay 1990 sonrası artacağına azalmıştır. Bu oranlar 1990'dan sonra ortalama % 3.5 seviyesini korumuştur.

Ülkemizdeki eğitim talebi, teknolojik gelişmeler, eğitimdeki nitelik değişiklikleri ve mevcut durumun düzeltilmesi için eğitime ayrılan kaynakların artırılması zorunludur. Özellikle genç nüfusa sahip olmamız eğitim talebini yükseltmektedir. Anayasamız ve 222 sayılı ilköğretim kanunu ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ilköğretimi bütün vatandaşlara mecburi kılmıştır. İlköğretimin ilk beş yılında okullaşma oranları % 100 oranına yaklaşmasına rağmen, temel eğitimin ikinci kademesine devamı gereken nüfusun % 39'u eğitim dışında bulunmaktadır. Buna göre bir milyonu aşkın kişiye devlet hukuki sorumluluğu olduğu halde eğitim imkanı yaratmamaktadır.

Toplam nüfus içinde 7.8 milyon kişi ya okulu bırakmıştır ya da okul imkanından çeşitli sebeplerle mahrumdur.

Eğitimde bilgisayar kullanma ve eğitim teknolojisindeki gelişmeye paralel olarak yeni programların açılması ve teşvik edilmesi, mevcutların donanımlı kılınması kaynak ihtiyacını artırmaktadır.

Eğitimin her kamesinde, özellikle hızlı kentleşmenin olduğu yörelerde kaliteyi doğrudan etkileyen kalabalık sınıfların ve ikili öğretimin giderilmesi için şu an 40 bin dersliğe ihtiyaç duyulmakta bunun için dershanelerin iç donanımlarıyla birlikte 150 trilyonluk kaynak gerekmektedir.

Eğitimin, bu temel problemlerinin aşılabilmesi için GSMH'dan ayrılan payın artırılması (%5) seviyesine çıkarılması ve bu oranın artırılması zorunludur.

Eğitime ayrılan kaynakların yetersizliğinin sonucu, eğitimin yükünün ailelere yıkılması oldu. Devlet okulların zorunlu ihtiyaçlarını (ısıtma, tebeşir, kırtasiye gideri gibi) bile karşılamayarak, okul yöneticilerini değişik arayışlara yöneltmiştir.

Bugün gözlenen durum, artık eğitim hizmetlerinin ev eşyası, elektrik, elbise gibi alınıp satılan bir mal olduğudur. Bugün okula girerken alınan kayıt paralarının (bağış katkı payı ve harç biçiminde), dergi ve kitap paralarından alınan payların, kurs ve servis ücretlerinin, sınıflarda toplanan perde, tebeşir paralarının ölçüsü kaçmıştır.

Birçok okulda toplanan paraların, okulların günlük gereksinimlerinin çok üstünde olduğu bir çok okul yöneticisinin bu yolla çıkar sağladığı söylentileri günden güne yaygınlaşmaktadır.

Devlet her konuda tek kurtuluş yolu olarak gördüğü "özeleştirme"yi eğitimde de umut olarak görmüş. Önce özel okul sektörü gündeme getirilmiş, teşvik kredileri ve özel okullara tanınan kolaylıklar sorunu çözmeye yetmemiştir.

Bu yaklaşımların toplumsal yaşamımızda derin tahribatlar açacağı muhakkaktır. Bir KİT'in özelleştirilmesinin sonuçları ile eğitimin özelleştirilmesinin doğuracağı sonuçlar farklıdır. Bu farklılıklar, eğitimin temel bir insan hakkı olmasından ve onun toplumsal ve bireysel özellikler göstermesinden ileri gelmektedir.

Eğitim hem bireysel olarak yüksek bir yaşam düzeyi elde etmemizin başlıca yolu, hem toplum olarak gelişme ve ilerlemenin, ileri ülkeler arasında yer almanın, hen de ülkede demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamı gerçekleştirmenin temel yoludur.

Türkiye gibi gelir dağılımının adaletsiz olduğu, yüksek bir işsizlik oranının yaşandığı, ülke nüfusunun yarısının yoksulluk sınırı altında olduğu bir ülkede eğitimi "seçkinlerin" yaralanacağı bir hizmet haline getirmenin 18. yüzyıldaki "seçkin" eğitim anlayışından farkı yoktur.

1997 bütçesinde ne değişti.

1997 bütçesinde de iktidar, daha önceki yıllarda olduğu gibi tercihini sermayeden yana kullanmıştır. Bu tercih onun sınıfsal yapısına uygun düşmektedir.

Bütçeler siyasi iktidarların emek ve sermaye karşısındaki politika tercihlerinin bir aynasıdır. Bu aynaya bakıldığında siyasi iktidarın tercihlerini nasıl kullandığı çok net görülmektedir.

Bütçeler içinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik için ayrılan toplam pay % 22.9'dur. Halbuki devletin sadece borç faizi ödemesi için ayırdığı pay bütçenin % 29.9'dur. Devletin milyonlarca insanın yararlanacağı hizmetler için ayırdığı pay, bir avuç tefeciye ayırdığı payın çok altındadır.

1997 bütçesinde eğitime ayrılan pay üniversitelerle birlikte konsolide bütçenin % 11'idir. 510 trilyonluk bu payın % 80'i yetersiz olan personel maaşlarına gitmektedir.

Eğitimin sürdürülebilmesi için gereken diğer harcamalara ise neredeyse hiç ödenek ayrılmamıştır. Temel eğitim harcamaları için, toplam harcamaların sadece % 2.9'u ayrılmıştır. Bu durumda okulların günlük harcamalarını karşılamak üzere yine velilere görev düşecektir.

Yukarıda açıklandığı üzere önümüzdeki dönemde ülkenin binlerce yeni okula ihtiyacı vardır. Halbuki 1997 bütçesinde eğitime ayrılan payın ancak % 12'si yatırımlara ayrılmıştır. Bu payın önemlice bir kısmının özel okullara teşvik olarak kullanılacağı düşünülürse önümüzdeki yıllarda sınıflarımızın yüz-iki yüz kişilik olması, milyonlarca insanımızın okula gidememesi, öğretmensiz ve okulsuz yerleşim birimlerimizin artması doğal olacaktır.

Bugün ülkemizde bu bütçe rakamlarına göre, 0-6 yaş arasındaki 9 milyon çocuktan herbirine 56 milyon lira eğitim, 22 milyon lira sağlık, 207 milyon borç faizi ödemesi düşmektedir. Öte yan-

dan ülkenin bir köşesinde yaşanan savaşa bütçenin yarısı akıtılmaktadır.

Yukarıda özetle açıklanmaya çalışıldığı gibi bir avuç kaynaklar bir avuç tefeciye, savaşa aktararak milyonlarca yoksul hakkı, en temel ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Eğitim, sağlıklı yaşam gibi temel hizmetler parası olanların yararlanabileceği bir duruma getirilmiştir.

Tefeciye, savaşa ayrılan paranın yarısıyla bu ülkenin eğitim ve sağlık sorunu rahatlıkla çözülebilir.

Sorun bu tabloyu değiştirebilecek siyasi iradenin oluşturulmasıdır. Bu da bütün çalışan kesimlerin bu perspektifte birleşerek siyasete ağırlıklarını koymalarıyla mümkün olacaktır.

Türkiye’de ve Dünya’da Borçluluk ve Borç Krizi

Prof. Dr. Tülay ARIN

Prof. Dr. Tülay Arın'ın 21. İktisatçılar Haftası'nda yaptığı konuşmanın yeniden yazılarak düzeltilmiş metni elimize ulaştığı halde, teknik aksaklıklar nedeniyle bant kaydı çözümleri tashi ve redaksiyonsuz olarak yayınlanmıştır. Bize o zaman ulaşan metni bu sayımızda yayınlıyoruz.

İktisat Dergisi

Bu yılki İktisatçılar Haftası'nın konusunun seçimi yaşadığımız sorunların yoğunluğu karşısında gayet isabetli. Konumuz borçluluk ve borç krizi. Borçluluk ve borç krizi özellikle Türkiye’de hemen her zaman beraberce gündeme geliyor. Borçluluk illa bir krizi de beraberinde mi getirmeli ve çözümünü büyük sıkıntılara mı yol açmalı?

Elbette hepimizin bildiği gibi, kapitalizmde borçlanma en olağan iktisadi faaliyetlerden biri. Her zaman borç verenlerle borç alanlar vardır,

Gene tarihsel bir gerçek odur ki borç krizleri, özellikle de devletlerin borç krizleri, her zaman siyasi olarak çözülmüştür. Hatta “modern” devletin doğması bile borç krizlerinin siyasi bir çözümünü olarak kabul edilmelidir.

krediler verilir ve geri ödenir. Aslında bunun iktisadi faaliyetleri geliştirceği söylenir. Gerçekten para sermayesi olmayanların, sahipleri tarafından başka şekilde kullanılmayan para sermayeyi kullanması, bireylerin iktisadi kapasitesini genişleten, mal dolanımının sınırlarını aşmaya hizmet eden bir olanak. Dolayısıyla, borçluluk çok olağan ve yararlı.

Fakat ilginçtir ki ve buradaki başka konuşmaların anlattıklarından da anlaşılmaktadır ki borç krizleri de borçluluk kadar olağan. Tarihe şöyle bir baktığımızda, kapitalizmin daha en erken biçimleri sırasında borç krizlerinin yaşandığını görüyoruz. Kapitalizmin tarihinde en büyük borç

krizleri 1930'larda 1929 Büyük Bunalımı'nın parçası olarak yaşanıyor. 1980'ler diğer bir büyük borç krizi dönemi ve günümüze kadar uzanan bir süreç içinde sürüyor. Yapılan çalışmalarda, 1990'larda sekiz ciddi borç krizinin varlığı ortaya konuyor. Elbette her zaman borcunu ödeyemeyen tekil borçlular olacaktır. Sorunu kriz haline getiren olgu çok sayıda tekil borçlunun borcunu ödeyememesi, bunun genel bir mali kriz biçimini alması. Bu bağlamda devletlerin borcunun sürdürülemez hale gelmesi ulusal ve uluslararası borç krizinin en önemli nedeni.

Gene tarihsel bir gerçek odur ki borç krizleri, özellikle de devletlerin borç krizleri, her zaman siyasi olarak çözülmüştür. Hatta “modern” devletin doğması bile borç krizlerinin siyasi bir çözümü olarak kabul edilmelidir. Krallıklar, beylikler döneminde krallar ve beyler harcamalar için kendi varlıklarını kullanırlar. Bu yetmeyince, özellikle de savaşlar sırasında, bankerlerden borç alırlarmış. Ama sonradan bu borçlar ödenemez hale gelince ve harcamalar borçlanma ile karşılanamayacak kadar büyüyünce, düzenli bir gelir kaynağı bulma zorunluluğu ortaya çıkmıştır ve modern vergi devleti bu gereksinimden doğmuştur. Vergi, borçlanmadan, bankerin eline düşmeden, düzenli ve güvenilir bir gelir kaynağına sahip olmak anlamına gelmektedir.

Banker - beylik - banker imparatorluk ilişkilerinin krizleri böylece siyasi olarak çözülmüş oluyor; fakat, günümüzdekiler de dahil, ondan sonraki borç krizleri de siyasi olarak çözülmüştür. 1930'ların krizleri Bretton Woods Sistemi ile yeni bir siyasi çerçeveye oturtulmuştur. 1980'lerin krizleri gene politik kararlarla belli bir mecraya oturtulmuştur. Aslında, dış borç krizleri kadar iç borç krizlerinin çözümü de siyasidir, bir siyasi se-

çiş meselesidir. Borçlanıp borcunu ödemeyip iflas etmek de bir siyasi seçiştir. Bugünün sabah oturumunda zaten olduğı ortaya çıkmıştır, konuşmacılar birtakım siyasi çözümlerden bahsetmişlerdir.

Çözüm şu anlamda siyasidir: Bütün borç krizlerinde, hegemonik güç hegemonya ilişkisi yeniden tanımlanır. Kriz sırasında egemen güçler, kimin borcu nasıl ödeyeceğini tanımlayarak, ödeme koşullarını belirleyerek, borcun fiyatını saptayarak, bunun için baskı oluşturarak, tehdit ederek, yaptırım uygulayarak güçlerini yeniden tanımlar. Dolayısıyla, hem dünya çapında uluslararası borç krizleri, hem de tek tek ülkelerdeki borç krizleri mutlaka hegemonya ilişkileri çerçevesinde, çok ciddileri de hegemonya ilişkilerinin değişmesi çerçevesinde çözülmüştür.

Ben konuşmamın bundan sonraki kısmında, bir hegemonya ilişkisi olarak uluslararası para sistemi ile borç krizi arasındaki ilişkilerin niteliği sorusunu gündeme getirmek istiyorum. Bu kadar kısa bir konuşma süresi içinde, sorun sadece tanımlanabilir, pek uzun boyulu tartışılmaz. Ben, bugün dünyada ve Türkiye’de yaşanan borç krizinin esas olarak günümüzün uluslararası para sisteminin işleyişinden kaynaklandığı görüşündeyim. Ek olarak, Türkiye’nin bu uluslararası para sistemine dahil olurken olağandan daha kırılgan koşullar içine düşmesinin, sorunun Türkiye açısından daha da derin bir kriz yaşanmasına yol açtığını düşünüyorum. Kısacası, Türkiye’de borç krizi hem genel hem de sorunu derinleştiren özgül koşullar altında oluşmaktadır.

Dünyada borç krizlerinin olağan olmasına rağmen, 1980’lerin krizi özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri için yıkım olmuştur. Yapılan birçok araştırma göstermektedir ki daha önceki hiçbir borç krizi daha az gelişmiş kapitalist ülkeleri bu denli harabiyete uğratmamıştır. Bunun en çarpıcı sonucu, üretim ve istihdam kayıpları, gelir dağılımındaki bozulma vs.’nin ötesinde, geniş halk kesimlerinin yoksulluk sınırı altına düşmesidir. Ayrıca krizin bütün olumsuz sonuçlarının tümüyle, yani en kötüsünün henüz yaşanmadığını, durumun kötüleşme potansiyelinin büyük olduğunu düşünüyorum.

Bunun en önemli nedenlerinden birisi, günümüzdeki uluslararası mali piyasaların istikrarsızlıklarını göğüsleyebilme kapasitelerini çok sınırlamıştır, krizlerin yükü de toplumun zayıf ve/veya iyice zayıflatılmış kesimlerine yüklenmiştir. Hegemonya ilişkileri böyle tezahür etmiştir.

Fakat herhalde Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar bu istikrarsızlığın etkilerinin çok daha derinden yaşanmasına, kırılganlığın yüksek düzeylere çıkmasına yol açmaktadır. Türkiye’nin bu koşullarını şöylece özetleyebiliriz: Dünyada en yüksek ikinci enflasyon oranı; yerli para birimi cinsinden en düşük döviz kuru (bir doların 80.000 küsur yerli para birimine eşit olduğu başka ülke

yok); belki en yüksek döviz cinsinden reel faiz hadleri; en çok düşen veya en çok yükselen borsa arasında bulunan bir kayıtdışı ekonomi; en nihayet, faiz ödemelerinin yükü bakımından en kötü bütçe.

İstikrarsızlığın boyutlarını en çarpıcı şekilde 1996 yılı bütçesini izlediğimizde, ibretle, afakârlar basarak görüyoruz. Bu bütçede faiz ödemeleri, askeri harcamalar, asayiş, din işleri harcamaları (Diyaret İşleri bütçesi) toplamı bütçe ödeneklerinin %57’sini kapsıyor. Buna ek olarak, Türkiye bir savaş yaşıyor. Savaşın götürdüğü miktar ile ilgili tahminler 7 ila 15 milyar dolar arasında değişiyor. Bu miktar ne olursa olsun, bütçesinin beşte üçüne yakını faiz, askeri faaliyetler, asayiş ve din üzerine yatıran bir ülke zaten sorun çözme kapasitesini hemen tümüyle yok etmiş demektir.

Türkiye’nin yukarıda belirtilen bu koşulları ve bütçe öncelikleri bir mahkumiyet mi idi? Türkiye buna mahkum muydu?

Sorunun bir boyutu bu. Sorunun ikinci boyutu ise bugün yaşanan borç krizinden çıkış yollarının ne olduğu, bunların maliyeti ve maliyetlerin nasıl paylaşılacağı meselesi. Her ikisi de günümüzün uluslararası para sisteminin özellikleri ve Türkiye’nin uluslararası para ve sermaye piyasalarına entegrasyon biçiminin sonuçları olarak görülmelidir. Bu nedenle de Türkiye’nin borç krizinde çıkış yolları olarak sık sık ve yaygın olarak önerilen vergi artışı, faiz haddinin düşürülmesi, döviz kurlarının yükseltilmesi, borçların konsolide edilmesi, borçların para basarak enflasyon yoluyla ödenmesi gibi yöntemleri uygulayabilme yeteneği uluslararası para sisteminin kısıtları altında belirlenmektedir. Bu kısıtlar Türkiye’nin olağandışı istikrarsız koşulları altında daha da sıkışmakta ve yüklenilmesi gereken maliyetleri büsbütün artırmaktadır. Yani kısacası, Türkiye kendi kapasitelerine göre kaldıramayacağı kadar aşırı liberalizasyona uğramıştır, özellikle de mali kesim bakımından.

1970’lerin sonlarından itibaren yaşanan uluslararası borç krizi önemli ölçüde iç borçlara ve bütçelere de yansımıştır. Uluslararası borç krizi ile beraber gelen liberalleşme dalgası bir yandan piyasaları sık sık durgunluğa iterken, bir yandan da vergilerin düşürülmesi politikasını ön plana çıkarmıştır. İç borç krizinin ciddi bir sorun olmaya başladığı 1989’a gelinceye kadar vergiler zaten önemli ölçüde düşürülmüştü ve bütçe açıkları hızla büyüyordu. 1989’daki durgunlukta özel sektör yatırımları azaldığı için kredi kullanmadığından dolayı bankalar mevduatı plase edemiyorlardı. Devlet vergi almak yerine bu atıl fonlardan borçlanmayı hızla artırdı. Bu durum sıcak para akımlarının artışını uyardı. Bir kez bu sürece girilince, liberalleşmiş ve uluslararasılaşmış mali piyasaların döviz kuru ve faiz haddi oynaklıklarının getirdiği döviz kuru ve faiz haddi yek düzeyde kalmak ve döviz üzerinden reel faiz haddini korumak için döviz kurları pek devalüe edilmemek,

revalüe olmak zorunda. Bütün maliyetler bununla da kalmıyor. Sıcak para döviz rezervlerini artırıyor. Bu artışın para arzı artışına ve ek enflasyona yol açmaması için sterilize edilmesi gerekiyor. Bu amaçla merkez bankası açık piyasa işlemleri yapıyor ve faiz ödeyerek tahvil satıyor. Döviz rezervleri esas olarak europara piyasalarında depo ediliyor ve buradan kazanılan faiz haddi ödenen faiz haddinin çok altında. Bu yük de borç olarak ekleniyor. Ek olarak, kur farklarının oynaklığının getirdiği yük gene bütçeye yükleniyor. Vergi alınmadıkça dış ve iç borç ödemeleri için yeniden iç borç alınıyor, faizin faizi de katlanarak büyüyor.

Bu tür bir döviz kuru sistemi ihracatı zorlaştırarak ithalatın patlamasına yol açıyor, dış ticaret ve cari işlem dengelerini allak bullak ediyor, dış borçlanma gereğini artırıyor. Bütçe ve cari işlem dengesizlikleri uluslararası borçlanmayı giderek zorlaştırdıkça ve alınan borçlara daha yüksek faiz ödemek zorunda kalındıkça artan dış borçlar da iç borçla ödenmek durumunda. Bu sürecin sürdürülemez olduğu açık. Ama çözümler de uluslararası para sisteminin izin verdiği dar kısıtlar altında uygulanabilirliğe sahip. Aşağıda, bu sisteme çok kısaca değinmek istiyorum.

Günümüzün uluslararası para sistemi tarihsel olarak hep uluslararası borç krizlerinin biçimlendirdiği birikimli sürecin ürünü. Uluslararası para sisteminin iki temel taşı döviz kuru sistemi ve sermaye hareketleri rejimi. Bu iki temel uluslararası mali piyasaların iki ayağı olan uluslararası para piyasaları ve uluslararası sermaye piyasalarının işleyişini belirliyor. Günümüzde liberalleşmiş ve küreselleşmiş bu piyasalar ulusal piyasaların işleyişini belirliyor.

Bilindiği gibi, mali piyasalar paranın paralararası fiyatının, yani döviz kurlarının; ve paranın zamanlararası fiyatının, yani faiz haddinin belirlendiği piyasalar. Para ve sermaye piyasalarından oluşan mali piyasaların en önemli ve belirgin özelliği ise istikrarsızlık ve oynaklık. Bu kısa sürede, bu özelliğin belirleyici olmasının nedenleri üzerinde durmam mümkün değil. Fakat herhalde aksinin savunulması pek mümkün değil. Bu oynaklık ve istikrarsızlık en belirgin biçimde borç krizlerinin zeminini hazırlıyor. Çünkü döviz kurlarının ve faiz hadlerinin istikrarsızlığı ve oynaklığı paranın paralararası ve zamanlararası fiyatının reel iktisadi akımlarla ilişkisinin kurulmasında ciddi sorunlar yaratıyor. Borçlar finanse ettikleri iktisadi faaliyetlerin getirileri ile ödenemezse kendi kendini finanse edemez. Veya, devlet olarak alınan borçlar, ihracat gelirlerinin faizi ödeyecek kadar artmaması durumunda başka kaynaklardan finanse edilmedikçe ödenemez. Bu tür hesapların yapılabilmesi için döviz kurlarının ve faiz hadlerinin istikrarlı ve gelecekteki düzeylerinin az çok bilinmesi gerekir. Paranın paralararası ve zamanlararası fiyatları borç alma ile borç ödeme arasında geçen zamanda büyük oynamalar gösterirse, başta yapılan hesaplar tutmayacağı için, umul-

mayan kazançlar getirebildiği gibi, bu kazançları elde edemeyenler için borç ödeme sorunlarının çıkmasında kaçınılmazdır.

İşte, uluslararası para sistemlerinin oluşumu ve değişmesi bu istikrarsızlıkların ve oynaklıkların getirdiği etkilerinin sonucudur ve kapitalizmin evrimi ile doğrudan doğruya ilişkilidir.

Aslında, kapitalizmin tarihinde belli başka üç sistem yaşanmıştır: Altın standardı, Bretton Woods Sistemi ve mali liberalizm. İlk iki sistem dövizkurlarını ve sermaye hareketlerini istikrarlı kılmanın mekanizmalarını kurmayı amaçlamışlar, bunu başaramadıklarında da yıkılmışlardır. Aslında kapitalizmin dünya çapında işleyişini bir ölçüde istikrara kavuşturan hiçbir sistem sürekli olmamıştır ve kapitalizmin tarihi bir bakıma istikrarsızlığın da tarihidir. Günümüzün dalgalı döviz kuru ve serbest sermaye hareketlerine dayanan liberal sistemi ise büyük istikrarsızlıklar yaşamakta ve özellikle döviz kurlarını istikrara kavuşturmanın yollarını aramaktadır. Bu tarihe biraz daha yakından bakalım.

Altın standardının hakim olduğu Ondokuzuncu Yüzyıl boyunca hakim döviz kurları sistemi sabit kur sistemi idi. O dönemde hakim olan altın standardı bir sabit kur sistemiydi ve para otoritelerine ulusal para ile altın arasında sabit bir fiyat ilişkisini sürdürme yükümlülüğü yüklemekteydi. Merkez bankası altın fiyatını istikrarlı tutabilmek için sabit bir fiyattan altın alıp satmak üzere altın rezervlerini kullanırdı. Birden fazla ulusal para bu şekilde altına bağlandığında, birbirine göre değerleri de sabitleştirilmiş olurdu. Birçok ulusal para uzun dönemler boyunca altına bağlanması nedeniyle, bu paralar kendi aralarında sabit bir kurdan mübadele edilebilirdi. Bu durumda, büyük sanayileşmiş ülkelerde fiyat hareketleri birbirini yakından izlerdi.

Klasik iktisat dünyasında, Iki dünya savaşı arasındaki döneme kadar hakim olan altın standardı sisteminde, ithalat ve ihracatın birbirine denk olmamasından doğan dış ticaret dengesizlikleri, tümüyle, dış ticaret hadlerinin değişmesinin uyardığı değerli maden ihracatı ve ithalatı yoluyla sağlanırdı.

İki dünya savaşı arasındaki çalkantılı dönemde, ülkeler altın standardını sürdüremez hale geldiler. Altın standardına dönmek için kısmi ve nihai olarak başarısız girişimler oldu. Bu başarısız girişimlerden sonra, dış dengeyi kurma araçları olarak dalgalı döviz kurları yaygınlaştı ve devletler uluslararası ödemeler ve sermaye hareketleri üzerinde dolaysız kontroller uygulanmaya başladı. Bu dönemde merkez bankalarının elde tuttuğu uluslararası rezervler hem altının kendisinden hem de altına bağlı yabancı rezerv paralardan oluştu. Böylece, ödemeler dengesi açıklarının finansmanında kullanılabilecek varlıklar da çeşitlenmiş oldu. Rezervlerde ek olarak, ödemeler

dengesi açıklarını kapatma aracı olarak uluslararası sermaye hareketleri bulunuyordu.

Bu dönemde uluslararası sermaye hareketlerinin etkileri giderek daha çok ön plana çıkmaya başladı. Çünkü içinde yaşanan dönemin son derece çalkantılı koşulları altında, büyük hacimlere ulaşan döviz spekülasyonu dövizde büyük istikrarsızlıklar yarattı. Uluslararası sermaye hareketlerinin zaten kötü olan dış ödemeler istikrarsızlığını arttırabileceği, devalüasyona ve siyasal kararsızlığın artmasına yol açabileceği korkusu giderek arttı. Bu korkular 1929 Bunalımı ile gerçeğe dönüştü. Ondokuzuncu Yüzyıl'dan beri geçen yüzyıl içinde, sadece altın hareketleri değil, çok büyük miktarlara ulaşan uluslararası sermaye hareketleri de mevcuttu. Esas olarak Britanya sermayesi Batı ülkelerinde demiryolları inşasını ve diğer yatırımları finanse etmişti. Ek olarak, Fransa ve Almanya da büyük miktarlarda yabancı borç vermişti. 1929 Büyük Bunalımı'nın başlamasıyla, 1930'ların ilk yıllarında Latin Amerika ülkelerinin çoğu dış borçlarını ödeyemediler. Bu dönemde, bunalımın getirdiği işsizliği, üretim ve ihracat düşüşünü, fiyat düşüşlerini bir ölçüde telafi edebilmek amacıyla, birçok hükümet birbiriyle rekabet halinde devalüasyonlara ve dış ticaret kısıtlamalarına başvurdular. Bu uygulamalar dünya ticaret, para ve sermaye hareketlerinde büyük daralmalar meydana getirdi. Büyük Bunalım bütün dünyanın üretim, ticaret, para, kredi sistemlerini altüst etti.

İki savaş arasında yaşanan deneyimler İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası finansmanın kurumsal çerçevesinin oluşmasında çok derin etkiler yaptı. Daha İkinci Dünya Savaşı sırasında yeni bir uluslararası para sistemi tasarımı üzerinde çalışanlar, altın standardının sabit kur sisteminin yararlarını sağlayacak, fakat altın standardının ulusal ekonomilere getirdiği kısıtların sınırlayıcı etkilerini önleyecek bir mekanizma aradılar. Bretton Woods'un mimarları kısa vadeli sermaye hareketlerinin spekülasyon ve sermaye kaçışları nedeniyle altın standardını istikrarsızlaştırdığına, çöküşünde ve beraberinde dış ticaret sisteminin yıkımında önemli rolü olduğuna inanıyorlar.

Bretton Woods para sistemi üç temel üzerine inşa edildi: (1) İstikrarlı döviz kurları: Hem görece serbest dış ticaret hem uzun dönemli özel sermaye akımlarının savaştan sonra tekrar sürdürülebilir hale gelmesi için döviz kurlarının istikrarlı olması gerekiyordu; (2) Sermaye hareketlerinin sınırlandırılması: Döviz kurlarının istikrarını bozan esas etmen olan döviz spekülasyonunu önlemek için sermaye hareketlerinin kontrol edilmesi gerekiyordu; (3) Tam istihdam ve sosyal refah politikaları: Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı sanayileşmiş ülkelerde sosyo-politik atmosferi değiştirmişti ve döviz kurlarını sabit tutma amacının, ülkelerde işsizlik ve sosyal hizmetlerin ve harcamaların kısılması, geniş kitlelerin yoksullaş-

ması uğruna gerçekleştirilmesini savunma olanağı artık ortadan kalkmıştı.

1944'te Breton Woods'da yapılan uluslararası anlaşma yukarıdaki amaçlar doğrultusunda dünya mali sisteminin temel ögesi olan döviz kuru sisteminin işleyiş kurallarını belirledi. Anlaşmanın temel öğeleri şunlardı: (1) Her üye döviz kurunu ya altında ya da Amerikan dolarına göre sabit bir değer olarak saptayacaktı ve ulusal parasının bütün dış cari işlemlerinde bu kurdan serbestçe konvertibl olmasını sağlayacaktı; (2) Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF) kurulacaktı. Bu fon ödemeler dengesi krizlerinde üye ülkelere kısa vadeli kredi verecek uluslararası bir kaynak oluşturacaktı; üye ülkelerin "köklü dengesizlik" durumunda döviz kurunu değiştirme tekliflerinin haklı olup olmadığını inceleyip karar verecekti.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde dalgalı döviz kurları deneyiminin başarısız olduğu kabul edilerek sabit döviz kuru sisteminin getirilmesinin anlamı döviz kurlarının sık sık ve keyfi olarak değiştirilememesi idi. Döviz kurları ancak seyrek aralıklarla, sadece dış ödemelerde bir "köklü (*fundamental*) dengesizlik" olduğunda ve IMF ile görüşmelerden sonra uyarlanabilecekti. Kamu politikalarının amacının fiyat istikrarı eşliğinde tam istihdam sağlayan "iç denge" olduğu kabul edildi. İşte iç denge ile dış denge amaçlarını uzlaştırmak amacıyla bir Uluslararası Para Fonu kuruldu. Bu fondan sağlanacak krediler yardımıyla, üye ülkelerin dış dengeyi işsizlik pahasına kurmak zorunda kalmaması, veya iç dengeyi kurmak için dış ticaret akımlarına müdahale etme gereğini duymamasının sağlanması amaçlandı.

Bu şekilde sistem Keynes'in işsizlik tahlillerinin varsayımlarını kabul ediyordu. Bu varsayımlar, fiyat-ücret-döviz kuru sertliği idi ve özel sermaye hareketlerinin kısıtlılığı, dış dengesizlik durumunda uyumun yükünü uluslararası rezervlere, IMF kredilerine ve maliye politikalarına bırakıyordu. Maliye politikalarının da yetersiz kaldığı durumda, ekonominin "köklü dengesizlik" içinde olduğu kabul ediliyor ve IMF anlaşma kurallarına göre döviz kurunun devalüasyonuna izin veriliyordu.

Uygulamada, sadece Amerika Birleşik Devletleri ulusal parası olan doları altına göre sabitledi; diğer üye ülkeler ise döviz kurlarını dolara göre sabitledi, dolara bağladı. ABD dolar fiyatını altın fiyatına (bir ounce için 35 dolar) bağladı. Böylece dünya fiyat düzeyi doların sabit bir fiyattan altına konvertibilitesi yoluyla belli bir temele oturtulmuş oldu. Ayrıca, her ulusal para dış cari işlemlerde resmi kurdan yabancı paralara çevrilebileceği için konvertibl olacaktı. Konvertibilitenin önündeki engeller kaldırılacaktı. Fakat IMF gelişmiş ülkeleri disiplin altına alacak kaynaklara sahip olmadığı için, esas olarak, ödemeler dengesi sıkıntısına düşmüş azgelişmiş ülkelere, kendi onayladığı po-

litikaları uygulamaları koşuluyla acil durum kredileri vererek etkili oldu.

Bretton Woods anlaşması mallarda serbest ticareti öngörüyordu. Fakat özel sermaye hareketleri potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı sayıldığı için o dönemde yaygın olarak uygulanmakta olan sermaye kontrollerinin kaldırılması koşulu getirilmedi. Bu nedenle de sermaye akımlarında konvertibilite gerekmiyordu. Sabit döviz kurlarının ve son derece sınırlandırılmış bir ortamda sermaye hareketleri esas olarak devletlerarası kredilere ve IMF kredilerine indirgenmişti. Amaç faiz haddinin ve döviz kurlarının belli bir istikrarlı düzeyde tutulması, para ve sermaye akımlarının spekülasyona ve mali şişmeye gitmesi engellenerek uzun vadede yatırımların finansmanına yöneltilmesi idi.

Bu ortamda, devletlerin en büyük endişesi yabancı para cinsinden, özellikle de dolar cinsinden uluslararası rezervlere sahip olmaktı. Dış hedef dış ödemeler fazlası yoluyla mümkün olduğu kadar çok miktarda dolar sahibi olmaktı. Rezerv para merkezi olması nedeniyle, ABD kendi dış açıklarını yabancı merkez bankalarından dolar borçlanarak kapatma ayrıcalığına sahipti. Fakat aynı zamanda, yabancı merkez bankaları dolar varlıklarını kullanarak ABD'den resmi fiyat üzerinden altın satın alabiliyorlardı. Bu 1950'lerde ciddi bir dolar yetersizliğine yol açtı.

Ulusal paraların konvertibiliteye sahip olması uzun yıllar aldı ve ancak kısmen gerçekleştirilebildi. 1958'de Avrupa'nın önemli paraları döviz konvertibilitesine geçti ve bundan sonra uluslararası sermaye hareketleri hızla arttı. Sermaye hareketlerinin artmaya başlaması sonucunda, döviz kurlarını dolara sabitleme zorunluluğunun sürmesine rağmen, standart dış denge tanımı 1960'ların son yıllarında giderek geçerliliğini yitirmeye başlıyordu. Bu sürecin başlangıcı Eurodollar piyasalarının (Avrupa dolar piyasası) oluşmasıdır. Aynı zamanda bu süreç Bretton Woods Sistemi'nin çözülmeye başlaması sürecidir de.

Eurodollar ABD dolarının ABD dışında alınıp satılması anlamına gelir. Başta bu işlemler Avrupa'da başladı. Avrupa'da bazı bankaların dolar cinsinden mevduat kabul etmeye başlaması ve bu fonları kısa süreli dolar kredisi olarak vermeleri ile beraber bir Eurodollar piyasası ortaya çıktı. Başlangıçta Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin Soğuk Savaş ortamında, resmi döviz rezervlerini ABD bankalarından çekerek Avrupa bankalarına yatırmaya başlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra, ABD bankaları, ABD'deki faiz haddi kontrollerinden kurtulmak için ellerinde bulunan dolarları Avrupa bankalarında tutmaya başladılar. Ayrıca diğer ülkeler de ellerinde rezerv para olarak tuttıkları ABD dolarlarını Avrupa bankalarına yatırmaya başladılar. (Daha sonraki yıllarda, petrol üreten ülkeler 1970'lerde petrol fiyatlarının yükselmesi sonucunda ellerinde biriken petrodolları da Avrupa bankalarına yatırmışlar-

dır). Avrupalı bankalar bu fonları yabancı ülkelere döviz üzerinden kredi olarak verdiler.

Eurodollar ticaretinin artmasının sonucunda ulusal mali piyasalar giderek artan şekilde entegre oluyordu. Bu durum ödemeler dengesi kısıtını hafifletiyordu. Sermaye hareketlerinin kısıtlanmadığı durumda, rezervleri azalan bir merkez bankası iç kredilerdi daraltarak dışarıdan borç alabiliyordu. Bu işlem ülke içinde faiz haddini yükseltir, dışarıdan özel sermaye girişini uyarır ve iç kredi kısılması kadar bir miktarda resmi rezerv artışı sağlar. Merkez bankası daha az iç varlık, daha çok yabancı varlık sahibi olur. Ülke içindeki özel kesim ise daha az yabancı varlık, daha çok iç varlık sahibi olur.

Bretton Woods sistemi sırasında merkez bankalarının uluslararası sermaye piyasalarında dolar rezervleri borçlanması 1960'ların ilk yıllarından itibaren hızla arttı. Fakat bu durum ABD bakımından farklı sonuçlar doğurdu. ABD temel uluslararası rezerv para sunucusu olarak doların altın fiyatını sabit tutma yükümlülüğündeydi. Bu da ABD para politikasını dış yükümlülüklerine uyarlama zorunluluğu getiriyordu. ABD küresel kredi veren ülke olma konumunu büyük dış ticaret fazlaları verebildiği sürece sürdürdü. Fakat 1960'lardan itibaren ABD'nin dış politikasının büyük dış harcamalar yapması, ABD şirketlerinin yabancı özel sermaye yatırımları nedeniyle ülke dışına büyük miktarlarda sermaye çıkarması ve Avrupa ülkelerinin dünya piyasalarında ABD karşısında önemli rekabet gücü kazanmaya başlaması ABD dış ticaret fazlalarının azalmasına yol açtı. Artan dünya rezerv talebi nedeniyle, yabancı döviz rezervlerinin miktarı ABD altın rezervlerine göre sürekli olarak büyüyordu. 1960'ların ilk yıllarında altın ticareti yapanlar doların altın kadar güvenilir olmaktan çıktığını düşünmeye başladılar ve altının piyasa fiyatını resmi dolar fiyatının üstünde yükseltmeye başladılar. Bu gelişme resmi ABD altınına talebi de artırdı ve ABD doları yükümlülüklerinin altın desteğini daha da zayıflat-
tı.

İngiltere'nin uygulamaları bu sorunu derinleştirdi, önce "kıyı bankacılığı" (*offshore*) olarak başlattığı Eurodollar piyasasını 1960'ların ilk yıllarında resmileştirdi ve sermaye kontrollerinde büyük bir gedik açtı. Ek olarak, ABD (özellikle Vietnam Savaşı nedeniyle) dolar arzını büyük ölçüde arttırarak Vietnam Savaşı'nı finanse etti. Dolar arzındaki bu hızlı artışın da etkisiyle ABD dolarının altına bağlantısını sürdürmekte zorlanmaya başladı. Önce 1968'de merkez bankalarının resmi ve serbest altın piyasası olarak iki-katlı (*two-tier*) altın piyasası oluşturmalarına rağmen, ABD dolarının altınla bağıni sürdürmedi. Bütün bu gelişmeler dolar üzerinde büyük bir spekülasyon başlattı.

Dolar üzerinde yapılan bir dizi şiddetli spekülatif faaliyetten sonra, ABD 1971 Ağustos'unda doların altın bağıni kopardı ve Aralık 1971'de doları önemli yabancı paraları karşı devalüe etti.

Daha istikrarlı yeni bir döviz kurları dizisi saptamaya yönelik olarak yapılan pazarlıklar başarılı olamadı. Bunun üzerine ABD dalgalı döviz kuru na geçmeyi ve sermaye piyasaları üzerindeki kontrolleri kaldırma politikasını benimsedi. Diğer gelişmiş ülkeler sabit dolar döviz kuru uygulamaktan hızla vazgeçmeye başladılar. Böylece sabit döviz kuru sistemi çöktü ve 1973'ten itibaren dalgalı döviz kurları dönemi başladı.

Bretton Woods uluslararası para sisteminin 1971'de çökmesinden sonra, gelişmiş ülkeler dalgalı döviz kurlarını başlangıçta bir ara çözüm olarak kabul ettiler. Serbest döviz kuru savunucularına göre, dalgalanan kurlar hükümetleri dış ödemeler dengesi kısıtından kurtaracak ve iç denge amaçlarını gerçekleştirebilmek için para politikasını kullanma olanağı getirecekti. Eğer merkez bankaları döviz kurlarına müdahale etmezse dış ödemeler dengesi döviz kurlarının değişmesi yoluyla otomatik olarak kurulacaktı. Aynı zamanda, dalgalı kurlar merkez bankalarının faize duyarlı yabancı rezerv akımlarının telafi edici hareketleri ile boşa çıkarılmadan para arzını kontrol edebilme olanağını sağlayacaktı. Bu sayede, sabit kur sisteminde rezerv akımlarını engellemek amacıyla uygulanan ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmak da mümkün olacaktı. Bu argümanlar Keynesçiliğe ve piyasa müdahaleciliğine karşı geliştirilmiş monetarizmin temel tezlerinden bazılarını oluşturdu.

Daha sonraki gelişmeler ve değişiklikler monetarizmin görüşleri doğrultusunda özellikle para ve sermaye hareketleri bakımından oldu. 1973'te sonraki yıllarda sermaye hareketleri önündeki engeller birçok gelişmiş ülkede hemen tümüyle ortadan kaldırıldı. ABD'nin 1974'te sermaye hareketlerini kontrol etmekten vazgeçmesinin amacı ABD Sermayesinin Londra piyasasında ve diğer uluslararası merkezlerde daha etkin rekabet edebilmesini sağlamaktır. İngiltere bu gelişmelere ülke içi ile kıyı bankacılığı arasındaki işlemleri serbestleştirerek cevap verdi. ABD buna karşılık olarak 1981'de bankalarının uluslararası bankacılık işlemleri yapmasıyla ilgili sınırlayıcı kuralları kaldırdı. Almanya ve Japonya, kendi bankalarının işlemlerinin birçoğunu Londra'ya taşımalarını önlemek amacıyla regülasyonları ve sınırlamaları 1980'lerin ilk yıllarında kaldırmaya başladılar. Daha küçük Avrupa ülkeleri kendi sermaye hareketleri kontrollerinin bu koşullar altında geçerliliğini yitirmeye başlaması üzerine serbestleştirme kervanına katıldılar. İMF, bütün bu süreç sırasında sabit döviz kuru ve sermaye kontrolleri anlaşma ilkelerinin değişmemiş olmasına karşılık, döviz kurlarının dalgalanması, sermaye hareketlerinin önündeki bütün engellerin kaldırılması, sermaye hareketleri işlemlerinde de konvertibilitenin olması politikasını izledi.

Bundan sonraki gelişmeler uluslararası mali aracılığı (intermediation) daha önce görülmemiş boyutta büyüdü. 1980'lerin ortalarına gelindiğin-

de Yedi-Büyükler'in (G-7: ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Kanada) döviz kurları oynaklığı giderek arttı, faiz hadlerindeki şiddetli dalgalanmalar azalmadı. Bu istikrarsızlıklar dış ticaret korumacılığı eğilimlerini güçlendirdi ve gümrük vergilerinden ayrı olan "tarife dışı" korumacılık uygulamaları yükseldi. Hükümetler para ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin getirdiği döviz kuru oynaklıklarını azaltmak için merkez bankası rezervlerini kullanarak döviz alıp satmaya ve döviz kurlarını yönlendirmeye başlamak zorunda kaldılar.

1985'ten itibaren G-7'ler birbiriyle koordinasyon içinde piyasa müdahaleleriyle daha istikrarlı yen/dolar ve mark/dolar pariteleri sağlamaya çalıştılar. Fakat bu çabalarında pek başarılı olamadılar. Günümüzde İMF de dahil gelişmiş ülkeler, sermaye hareketlerini kısıtlamadan, tersine daha da serbestleştirerek kilit döviz kurlarını istikrara kavuşturmanın yollarını aramaktadır.

Avrupa içinde ise, 1979'dan beri ulusal paralar birbiriyle ilişkilendirilmiş olarak istikrarlı fakat uyarlanan döviz kurları çerçevesinde sistemleştirilmişlerdir. Buna Avrupa Para Sistemi (EMS) adı verilmiştir. 1990 sonunda 10 Avrupa ülkesi bu sisteme katılmıştı. Avrupa Birliği içinde, Maasticht Anlaşması uyarınca kurulan döviz kuru mekanizması (*Exchange Rate Mechanism, ERM*) döviz kurlarının belli bir bant içinde hareket etmesini öngörmüştür.

Günümüzde yürürlükte olan döviz kuru sistemi bir önceki dönemin sabit kur sistemi ile dalgalı kur sisteminin bir bileşiminden oluşmaktadır. 1980'lerin ikinci yarısından beri kilit paralar için güdümlü olarak dalgalanan döviz kurları rejimi hakimdir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu için ise hâlâ diğer dövizlere "bağlı" veya "sabitleştirilmiş" döviz kurları sistemi çeşitlenmeleri söz konusudur. Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki ülkelerin büyük çoğunluğu döviz kurlarını ABD dolarına bağlamışlardır. Batı Afrika'daki bazı ülkeler Fransız frangına bağlanmıştır ve Fransız frangı bölgesini oluştururlar. Bazı ülkeler işe iki veya daha çok sayıda dövizin ağırlıklı ortalamasından oluşan bir sepeti temel olarak almaktadırlar. Az sayıda ülke de SDR'ı temel almaktadır. Görece daha az sayıda ülke ise güdümlü dalgalı veya serbest dalgalı şekilde hareket eden kurların geçerli olduğu daha esnek kur rejimi uygulamaktadır. Bazı ülkeler (örneğin Türkiye) esas olarak dalgalı kur uygulamasına rağmen, merkez bankası rezervlerini kullanarak döviz kurunu etkilemektedir, yani dalgalanmayı güdümlü yapmaktadır.

Kısacası, günümüzde tek bir döviz kuru sistemi yerine, Bretton Woods Sistemi'nin de kalıntısı olan biçimleri içinde barındıran üç temel döviz kuru ve bunlara ek olarak iki döviz kuru yönetim rejiminden oluşan bir sistem geçerlidir:

(1) Bağlı döviz kurları (*pegged*): Dolara, fran- ga, diğer dövizlere, SDR'a, dövizle sepetine bağ- lanmış kurlar;

(2) Esnekliği bir döviz (genellikle dolar) veya bir grup döviz temelinde sınırlı (kooperatif - Avru- pa Birliği'nde EMS, ERM) kurlar;

(3) Daha esnek kurlar: Güdümlü (*managed floating*) veya serbest dalgalı kurlar;

(4) Emekleyen kurlar (*crawling peg*): Bağlı kurların daha önce belirlenmiş bir formüle veya şemaya göre periyodik olarak uyarlanması, mini devalüasyonlar yapılması;

(5) Katlı (*multiple*) kur sistemi: Tek bir kurun geçerli olması yerine farklı işlem türleri için farklı kurların uygulanması.

Esnek veya dalgalı döviz kuru sisteminde pa- ra otoriteleri belli bir döviz kurunu destekleme du- rumunda değildir. Döviz arzında ve talebinde meydana gelen bütün dalgalanmalar yabancı pa- ranın ulusal paraya göre fiyatının değişmesi ile denkleştirilir. Merkez bankası para arzı hedefini belirler ve döviz kurunu iktisadi koşullara göre serbestçe hareket ettirmeye bırakır. Fakat eğer merkez bankası döviz fiyatındaki oynamaları dö- viz rezervlerini kullanarak döviz alımı veya satımı ile hafifletmeye çalışırsa buna güdümlü dalgalan- ma adı verilir. Döviz kurunun yabancı paralara bağlandığı durumda ise ulusal para değeri bağlı olduğu dövizin değerindeki değişmelere göre ha- reket edecektir.

Yeni döviz kuru rejiminde fiyat istikrarı içinde tam istihdam olarak tanımlanan iç dengenin as- lında birbirinden oldukça ayrı iki amacın gerçek- leşmesini gerektirdiği ortaya çıkmıştır. Ülke için- de işsizliği azaltmak amacıyla başvurulmuş bir pa- rasal genişleme derhal ulusal paranın devalüas- yonu, daha yüksek ithal malları fiyatları ve yükse- len enflasyon beklentisi ile sonuçlanır. Olaya ter- sinden bakılırsa, hızla uyarlanan döviz kuru, dışa açık bir ekonomide enflasyon beklentilerinin doğ- rudan ve hızlı biçimde enflasyonu etkilemesini sağlar. Bu nedenle, dalgalı döviz kuru rejiminde enflasyonla işsizlik arasındaki kısa vadeli değiş- tokuş çok daha sınırlıdır. Eğer sorunlar para pi- yasası dışındaki nedenlerden kaynaklanmışsa, istihdamı artırmak için para politikasını kullanma- nın enflasyon maliyeti oldukça yüksek olacaktır. Bu nedenle de para otoriteleri para arzı yerine fa- iz haddi aracını daha sıklıkla kullanmaya başla- mışlardır.

Özet olarak, farklı döviz kuru rejimlerinde dış denge mekanizmaları da farklılaşır. Sabit kurda dış dengesizlik uluslararası rezervlerin değişme- sine, rezervlerin birikmesine veya erimesine yol açar. Esnek veya dalgalı kurda dış açık veya faz- la döviz kurunun değişmesinin bir bileşimi şeklin- de etkisini gösterir.

Döviz fiyatlarındaki değişimleri belirleyen bu sistemler doğrudan doğruya uluslararası para ve sermaye piyasalarının işleyişini de belirlemektedirler. Şu anda dünyada uluslararası para siste- mini, bütün tarihi boyunca bu çok sabıkalı sistemi düzenleyecek hemen hiçbir mekanizma yoktur. Bu düzenleme resmi döviz rezervleri ile sağlanabi- lecek de değildir, çünkü 1995'de dünyanın tüm resmi döviz rezervleri sadece uluslararası döviz ticaretinin %1.5'ine tekabül ediyordu. Dünyanın para sisteminin bu koşulları altında Türkiye gibi bir ülkenin kendi başına döviz kurunu ve faiz haddini, sermaye hareketlerini istikrara kavuştura- bilecek iktisadi ve siyasi gücü olmadığı açık. Aslında gelişmiş ülkelerin uluslararası sermaye- sinin özellikle azgelişmiş ülkelere en az ödün verdiği konulardan birisi uluslararası para siste- minin biçimlendirilmesi.

Dünyada şu anda spekülasyon konusunda büyük bir endişe var. Bu endişeyi gelişmiş ülke- ler, IMF ve Latin Amerika ülkeleri, özellikle Mek- sika Krizi'nden sonra daha çok taşıyorlar. Fakat mali sermaye hareketlerinin spekülatif olmasını engelleyecek araçlara da sahip değiller. Çünkü sorunun çözümüne yönelik siyasi kararlılığı sağ- layacak bir hegemonik güç yok. ABD'nin iktisadi hegemonik gücü çok çeşitli nedenlerle yıpran- mıştı. Fakat ABD'ninki çapında yeni bir hegemo- nik güç de yükselmiyor. ABD hâlâ askeri ve siya- si alanda hegemonik güç ama bunu ekonomik güç ile eskisi gibi destekleyemiyor, bunu sağlaya- cak "kredi veren ülke" konumuna 1970'lerden beri sahip değil. Şu anda güçler arasında kıran kırana bir reka- bet sürüyor. Bir araya gelmeye çalışıyorlar, gelemiyorlar. Ancak bloklaşmalar gerçek- leştirilebiliyor. Şu an- da, sadece emperya- list güçler arasındaki rekabetin daha da keskin- leşmemesine çalışıldığı bir dünya düzeni olduğuna düşünüyö- rum.

Özelleştirme, Teşvikler, Etkinlik

Gündüz FINDIKÇIOĞLU

I- İKTİSAT TEORİSİ

(A) Genel teori

“**N**eoklasik genel denge teorisinin neoliberal iktisadi/siyasi tavır alışın teorik temelini oluşturduğu” önermesi yaygın kabul gören bir önermedir. İktisat teorisi aksiyomatik/matematik bir komplekstir ve “modeller bütünü” tarzında, diğer sosyal disiplinlerden farklı olarak, net bir teoridir. Beğenilsin beğenilmesin, dünyanın saygı gören üniversitelerinin iktisat bölümlerinde aynı teorik/matematiksel corpus okutulmaktadır ve bu yapının temel sonuçlarına referans vermek kaçınılmaz sayılmalıdır.

İktisat teorisi-piyasa ekonomisi ilişkisini şöyle özetleyebiliriz: İktisat teorisi genel denge teorisi ve oyun teorisi temelinde yükselmektedir. Arrow-Debreu neoklasik denge teorisinin ilk ve temel versiyonu 1950’lerde iki “Refah İktisatı Teoremi” ispatlamıştır. Birinci Teorem’e göre her tam rekabetçi (Walrasyen) piyasa dengesi Pareto anlamında etkindir. İkinci Teorem ise her Pareto-etkin dengenin rekabetçi piyasa ekonomisinin çözümü olan bir fiyat sistemi tarafından desantralize edilebileceğini söylemektedir. Piyasa ekonomisinin iktisadi anlamda “etkin” olduğu iddiasının yegane teorik temeli söz konusu iki teoremdir. Tekrar etme gereğini duyuyorum: Her kim ki piyasa ekonomisinin tam olarak “etkin” olduğunu – “birinci en iyi” (first-best) manasında – iddia eder, modern iktisat teorisinden bulabileceği tek teorik destek bahsedilen “Refah İktisatı Teoremleri”dir. (Matematiksel) İktisat teorisi temelinde, neoliberal iktisadi tavır alışın başka bir teorik dayanağı yoktur.

Şimdi söz konusu teorilerin geçerli oldukları çerçeveyi kabaca gözden geçirebiliriz:

• Tam rekabetçi piyasa/rekabetçi davranış biçimi geçerlidir: Oligopolcü veya tekelleri mevcut değildir. Yani, mallar homojendir, ölçeğe göre artan getiri yoktur vs. Oligopolcü veya tekelleri

ci yapılar varsa ve eşzamanlı olarak rekabetçi sektörlerle beraber varoluyorlarsa, dengenin etkinliğini gösteren teoremler sadece limitte geçerli olabilirler. (Core equivalence teoremleri - Debreu & Scarf, 1963 veya Cournot-Walras dengesi - Gabszewicz, 1993 ve muhtelif tarihli makaleler gibi.)

• İçselleştirilemeyen dışsallıklar veya kamu malları mevcut değildir. Bazı durumlarda kamu (devlet) vergi yoluyla veya piyasa kreasyonu ile dengenin varlığını ve/veya optimalitesini (etkinliğini) restore edebilir. Ancak, enformasyonel/kurumsal/teşviksel tahditlerin birinci en iyi (Pareto) etkinliğe engel olma ihtimali de yüksektir. Kaldı ki, etkinliğin kamu (devlet) girişi mi ile restore edilmesi zaten “piyasanın (kendiliğinden) etkin” olduğu tezi ile çelişir.

• Enformasyon eksikliği ve/veya asimetrisi söz konusu olmamalıdır. “Beklensizlik” ya yoktur ya da neticeyi etkilemeyecek tarzda modellenerek bertaraf edilmiştir. (“Arrow securities” - Arrow, 1964 veya “contingent markets” gibi - Debreu, 1959) Özellikle, finans piyasaları tam teşekkül etmiştir. (complete asset markets) Determinist sistemlerde “tam öngörü”, stokastik sistemlerde ise “rasyonel

İktisat teorisi aksiyomatik / matematik bir komplekstir ve “modeller bütünü” tarzında, diğer sosyal disiplinlerden farklı olarak, net bir teoridir. Beğenilsin beğenilmesin, dünyanın saygı gören üniversitelerinin iktisat bölümlerinde aynı teorik/matematiksel corpus okutulmaktadır ve bu yapının temel sonuçlarına referans vermek kaçınılmaz sayılmalıdır.

beklentiler" postüle edilmiştir. Ancak, piyasalar "eksik" ise rasyonel beklentiler dengesi de "etkin" olmayabilir vs.

• Mal/aktör uzayları sonlu boyuttadır

Piyasaların, özellikle finans piyasalarının eksik olması halinde, –yani efektif belirsizlik karşısında– tam rekabetin diğer şartları yerine gelse bile, bulunabilen tam rekabetçi piyasa dengesinin Pareto anlamında etkin olmadığı aynı teorik/matematiksel yapı içinde ispatlanmıştır.

(finite dimensional topological vector spaces). Dolayısıyla, fiyat/mal uzayları bir-birinin yegane düalıdır. Genel olarak ve biraz gevşek bir jargonla söylenirse, "etkinlik teoremleri konveks bir ortam ve sonsuz boyutta olmayan mal/aktör uzaylarında ispatlanmıştır. "Geniş ekonomilerde" (Aumann, 1964; Hildenbrand, 1974; Rustichini & Yannelis, 1991) konveksite var-

sayımından vazgeçilebilir ancak "geniş ekonomiler" tam rekabetin karakterizasyonuna çok uygun ve/fakat kuvvetli bir hipoteze dayalı ekonomilerdir.

Görülebileceği gibi, teknik konulara fazla girmeden de, teorik önermelerin geçerlilik çerçevesinin bir hayli sınırlı olduğunu farketmek mümkündür. Yine de, Arrow-Debreu (neoklasik) genel denge teorisinin kanonik versiyonunun tam rekabetçi piyasa koşulları yerine geldiği takdirde –oldukça sınırlayıcı varsayımlar altında– söz konusu dengenin statik bir etkinlik kavramına göre (Pareto) etkin olduğunu gösterdiği doğrudur. Öte yandan, söz konusu "Refah İktisatı Teoremlerinin", geçerli oldukları bağlamdan farklı bağlamlarda da, sanki genel geçer doğrularmış gibi vülgarize/lanse edildikleri ortadadır. Fakat 1980'lerdeki teorik gelişmeler artık bu rahatlığa dahi izin vermemektedir.

Şöyle özetleyebiliriz:

• Piyasaların, özellikle finans piyasalarının eksik olması halinde, –yani efektif belirsizlik karşısında– tam rekabetin diğer şartları yerine gelse bile, bulunabilen tam rekabetçi piyasa dengesinin Pareto anlamında etkin olmadığı aynı teorik/matematiksel yapı içinde ispatlanmıştır. Ayrıca, tam rekabetçi piyasa dengesinin Pareto'dan daha da kuvvetli bir anlamda etkin olmadığı gösterilmiştir. Mevcut piyasaların eldeki enformasyonu dahi etkin olarak kullanamadıkları bu durum "constrained suboptimality" durumudur. (Geanakoplos & Polemarchakis, 1986; Laffont, 1989; Geanakoplos, 1990)

• Genel denge teorisinin söz konusu modern versiyonunda tam rekabetçi piyasa dengesinin (ideal tip) bile hem Pareto anlamında, hem de daha kuvvetli bir anlamda etkin olmadığı gösterildiği için, pratisyen iktisatçılar ve bazı akademisyenlerin zihnindeki piyasa-etkinlik otomatik bağlantısının hiçbir teorik temeli kalmamıştır. Dikkat edilirse, ne "dengesizlik" durumundan, –ki teorisi yok sayılır– ne de hatalı olarak zaman zaman "dengesizlik" denilen non-Walrasyen denge literatüründen, hatta ne de dinamik etkinlik kavramlarından bahsedilmiştir. Doğrudan doğruya ortodoks ekolün kalbine işaret ediyoruz.

Bütün bunlardan ne gibi bir sonuç çıkarılabilir? Aşağıdaki noktaları vurgulamak kanımca yanlış olmayacaktır:

• Neoliberal iktisat ideolojisinin sadece bir ideoloji olduğu ve dünyanın en iyi üniversitelerinde okutulan temel/modern iktisat teorisinin ana akımı tarafından desteklenmediği ortaya çıkmaktadır.

Ancak, burada söylenen, piyasaların merkezi plandan veya KİT'lerden daha etkin olmadığı değildir. Piyasaların çoğunluğu muhtemelen KİT'lerden daha etkindir. Ayrıca, piyasalara daha anlamlı teorik çerçevelerden de bakabiliriz. Burada söylenen, neoliberalizmin dayanağı olması gerektiği düşünülebilecek bir ekolün a priori olarak bunun böyle olacağını öngörmemesi ve birinci en iyi Pareto-etkinliğe ulaşılacağını hiç söylememesidir. Hatta, tam tersini söylemekte ve bir ideal tip olarak Walrasyen dengeyi bile ikinci en iyi'nin (second-best) alanına itmektedir. Bir yan sonuç olarak, esasen hiç bir ciddi neoklasik iktisatçı "satın KİT'leri gitsin, nasılsa etkinlik artar" dememektedir. Tam tersine, özelleştirme-regülasyon-deregülasyon çok ciddi iktisadi-akademik ve hukuki tartışmaların konusu olmaya devam ediyor.

• Piyasa ve uluslararası rekabet olmadan, herhangi bir etkinliğin nosyonuna göre, iktisadi etkinlik kazanımlarının sınırlı olacağı açık olmalıdır. Ancak, sadece bu kadar. Daha kuvvetli tesbitler yapmak ve piyasanın –her şart altında– iktisadi etkinliğe götüreceğini iddia etmek sadece ideoloji ile açıklanabilir. Ayrıca, her akademik iktisatçı "piyasa" denilen şeyin jenerik olarak varlığından bahsetmenin fazla anlamlı olmadığını, piyasanın çeşitli enformasyon/teşvik özelliklerine sahip bir oyun-teorik kontratlar manzumesi olarak görülmesi gerektiğini bilmek durumundadır.

(B) Regülasyon ve özelleştirmeye ilişkin teorik notlar

Özel mülkiyet mi yoksa kamu mülkiyeti mi sosyal refahı daha etkin şekilde arttırabilir? Bu klasik soruya modern agency teorisi açısından

1 Muhtemelen "eksik kontratlar" (incomplete contracts).

yaklaşarak bazı problemleri daha net anlayabileceğimiz şeklinde bir "duygu" iktisatçı camiasına son onbeş yılda iyice hakim oldu. Kamu mülkiyetinin problemi *suboptimal yatırımlara* gidilmesi olasılığıdır. Kamu mülkiyetindeki firmaların yöneticileri, kamunun kâr maksimizasyonu hedefinin dışında hedeflerle de uğraşması ihtimali karşısında olduklarından, yatırımları suboptimal seviyede tutmak için bir teşviğe sahiptirler. Özelleştirilmiş –fakat regülasyona tabi– bir firmada ise iki tarafa birden, firmanın hissedarları ve regülatör kurum, bağımlı olmaktan doğan bir *subefficiency* görülebilir.

Özelleştirmeler hakkında kanonik pozisyon kamusal firmalarla özel firmalar arasındaki bazı benzerliklere dikkat çeker. Her iki firma türü de mülkiyet ve kontrolün modern kapitalizmde ayrılmış olmasından doğan bazı agency problemleri ile karşı karşıyadır. Her iki firmada da yönetim kurulları vardır ve yönetim kurulları genellikle firma üzerinde fazla bir kontrol imkanına sahip olamayabilirler. Bunun nedeni firmadan yönetim kuruluna kritik enformasyon akışının düşük seviyede oluşu veya yönetim kurulunun menecerlerle işbirliği içinde çalışması olabilir (collusion). Her iki durumda da yönetimin el değiştirmesi (takeovers) firmayı ve yönetim kurulunu kontrol etmek açısından mükemmel olmayan bir mekanizma olarak görülebilir. (corporate takeovers veya seçimler gibi)

Konvansiyonel pozisyon kamu mülkiyetindeki firmaların artı ve eksilerini şöyle karakterize eder:

• **Sermaye piyasasının kontrolünden uzak olmak KİT için bir eksidir.**

KİT menacerlerinin firmanın aktiflerini yanlış yönetebilecekleri iddia edilmektedir. 1- Gereken-den daha az yatırım yapacaklardır çünkü hisse senetleri menacerlerin kontrolünde değildir ve bu durum uzun vadeli plan yapmalarına engel olmaktadır. Hisse senedi fiyatları firmanın gelecekteki performansı konusunda enformasyon taşıdığı için menacerlerin uzun dönemli kararlarını etkiler. (Sermaye piyasalarının enformasyon taşıyıcılık ve risk dağıtım konularındaki rolleri için bkz. Laffont (1989), 7. bölüm) 2- KİT'lerde *corporate takeovers* mümkün olmadığı için menecerler işlerini kaybetmekten daha az korkarlar ve bu yüzden performansları negatif etkilenir.

Birinci iddiaya şöyle cevap verilebilir. Hükümet özel bir firmayı millileştirse bile bütün hisse senetlerini piyasadan çekmek zorunda değildir; %51'i kamuya ait olan fakat çoğunluğu hisse senedi piyasasında tutulan hisselerle sahip bir karma firmanın hisselerinin değer kazanıp kaybetmesinin neden %100'ü özel hisselerin hareketinden daha az enformasyon yüklü olduğunu açıklamak mümkün değildir. Ayrıca, bir firmanın durumunu değerlendirmek için tek veya en sağlıklı aracın hisse senedi sinyalleri olduğu iktisatçılar tarafından gösterilebilmiş de değildir. *İkinci iddi-*

aya da bazı eleştiriler getirilebilir. Siyasi *take-over*'lar da pekala olmaktadır ve kamu firmalarının yöneticileri de işlerini kaybetme tehdidi altında kalıyorlar. İş güvencesizliği menacerlerin performansını arttırıyorsa bu açıdan kamusal veya özel firmaların yöneticilerinin durumlarının çok farklı olduğunu düşünemeyiz. Ayrıca, işgücü piyasalarını açıklamaya çalışan teoriler içinde tam tersine iş güvencesi ve yüksek ücretin etkinliği arttırdığını iddia eden tezler de mevcuttur. (Akerlof & Yellen, 1985). Ayrıca, hukuki veya başka nedenlerden corporate yönetim değişikliklerinin önemsiz olduğu ülkelerde veya dönemlerde bu iddianın pratik bir önemi olmayabilir. Her durumda, özelleştirilip regüle edilse veya kamuda tutulmuş da olsa, elektrik idaresi gibi "Doğal monopol" yönetimlerinin sık sık değişmediğini gözlemliyoruz.

• **"Esnek Bütçe" tehdidi.** Janos Kornai'nin meşhur "esnek bütçe" tehdidi nosyonu sosyalist ekonomilerin çözülüşünü açıklamada önemli bir rol oynadı. "Kamu firması batarsa dahi kurtarılacağını bildiği için yöneticilerin performansları düşük olur" şeklinde ifade edilebilecek olan bu tez kamu firmasının etkin olamayacağını iddia etmektedir. (Kornai, 1980)

Bu tez ciddi bir tezdin kanısındayım. Ama, özel firmaların da sık sık kurtarıldığı ülkeler mevcuttur. Ayrıca, kamu hizmeti sunmak zorunda olan regüle edilmiş özel monopollerin de batma tehlikesi karşısında kurtarıldıkları –örneğin telefon ve elektrik ücretlerine büyük zamlar yapmalarına izin verildiği (removal of price cap regulation)– ortadadır.

• **Suboptimal yatırımlar.** Yöneticiler yatırımlarda bulunmaktan kaçınırlar çünkü hükümetler –ex post– bu yatırımları başka amaçlar için kullanabilirler. Menacerlerle yapılan kontratlar *eksik* ise (incomplete contracts) bu tez geçerli olabilir. Fakat özel mülkiyetteki firmanın ortakları neden sonradan fikirlerini değiştirmesinler ve menacerin eforu bu şekilde boşa gitmiş ya da başkalarının işine yaramış olmasın? Bu argüman strüktürel bir argüman olup her iki mülkiyet biçimine de uygulanabilir. Tabii, *şöhret etkileri* (repu-

Özel mülkiyet mi
yoksa kamu
mülkiyeti mi sosyal refahı
daha etkin şekilde
arttırabilir? Bu klasik
soruya modern agency
teorisi açısından
yaklaşarak bazı
problemleri daha net
anlayabileceğimiz şeklinde
bir "duygu" iktisatçı
camiasına son onbeş yılda
iyice hakim oldu.

tation effects) yöneticilerin suboptimal yatırım ve efor eğilimlerini tahdid edebilir.

Dünyadaki tecrübeler ve iktisat teorisi özelleştirmenin asıl amacının verimlilik/etkinlik artışı olduğu noktasına işaret etmektedir. Özelleştirme sonrası özel tekellerin oluşmaması ve dolayısıyla rekabete dayalı teknolojik yenilenmenin özendirilmesi zorunludur. "Rekabet yasası" bu amaca yönelik önemli hukuki düzenlemeleri içermek durumundadır. Özellikle "Rekabet Konseyi"nin tam olarak nötr ve siyasetten bağımsız işlemesi şarttır.

bildikleri söylenemez. Burada bir derece farkı ortaya çıkabilir. Bu noktada durup özelleştirilen firmaların niteliği üzerine, Vickers & Yarrow (1991)'le birlikte bir tesbitte bulunabiliriz. Özelleştirmeden sonra etkinlik performansını ölçmek amacıyla yapılan çalışmalar "doğal tekellerin" özelleştirildiği durumlarla zaten rekabetçi bir ortamda çalışmakta olan KİT'lerin özelleştirildiği durumlar arasında önemli bir fark olduğunu göstermektedir.

• **Kamu mülkiyeti için artı olarak görülen iki noktayı vurgulayabiliriz.**

• **Sosyal refah.** Kâr maksimizasyonunun uygun bir objektif fonksiyon olmadığı durumlarda kamu mülkiyeti sosyal refaha ulaşmak için daha etkili bir yoldur. Bu tez genellikle doğru bir tez olmakla beraber regüle edilmiş bir özel firmanın neden aynı amaçlar için kullanılamayacağını açıklayamamaktadır.

• **Merkezi kontrol.** Regüle edilen özel firmanın –regülatör organın ve firmanın ortaklarının amaçlarının çakışması yüzünden– bir etkinlik kaybına uğrayacağını iddia eden bu görüş tek bir kontrolör altında yönetimini birleştirmenin koordi-

• **Kesin hedeflerin olmaması.** Bu argüman kamunun amaçlarının çok yönlü oluşu ve siyasi etkilerle çabuk değişmesi yüzünden KİT yöneticilerinin tek bir yöne odaklanamayabileceklerini ifade ediyor. Regüle edilmiş bir özel endüstride de aynı şey olabilir. Regülasyon yoksa bu tez anlamlıdır çünkü arı özel firma kâr maksimizasyonuna odaklanacaktır ve birden çok amaca yönelmeyecektir.

• **Lobiler.** KİT'lerin politik müdahaleye daha açık olduğu ortadadır. Ama regüle edilmiş monopollerin de lobicilikten bağımsız ola-

nasyon problemini çözeceğini iddia etmektedir. Ancak; 1- Reel sosyalist ülkelerin deneyimi üç katlı bir *asimetrik enformasyon* probleminin merkezi kontrolde olduğunu ampirik olarak gösterdi. (Üç katlı: kamu-plancıları, plancılar-menacerler, menacerler-çalışanlar arasında) 2- Teorik olarak da, kamunun tam enformasyonu açıkladığı –buna sahip olsa bile– bir ortamın etkin olmayabileceği literatürde gösterilmiştir. (Hirsleifer, 1971; Radner, 1979).

II- BAZI UYGULAMALAR

Özelleştirmenin performansı ve niteliği özelleştirilen firmanın "doğal monopol" olup olmamasıyla yakından bağlantılıdır. Telekomünikasyon "doğal monopol"² çerçevesinde sınıflandırılacak sektörlerden birisi olarak görülüyor. (Elektrik, gaz, su şebekeleri –yani enfastrüktür ve network içeren public utilities gibi) Bu durumda özelleştirmeye regülasyon at başı gitmek durumundadır. Temel bir "non-convexity"nin bulunduğu bu tür durumlarda regülatör düzenlemesini hangi kritere göre yapacaktır? Bir kriter *marginal cost pricing* kriteri olup perfectly competitive modeli rekabetçi olmayan bir ortamda simüle etmek için önerilmiştir. ancak, non-convex ortamda marginal cost pricing equilibria Pareto sub-efficient olur. (Guesnerie, 1975; Laffont, 1988; Cornet, 1983; Mas-Colell & Beato, 1983; Quinzii, 1986) Böyle bir ortamda optimalite ve maliyet minimizasyonu çakışmayabilir. Bu durumdan yola çıkan temel teorik önerme "Ramsey - Boiteux pricing" adıyla bilinmektedir. - Teorik çerçeve için bkz: TSKB Research Department Working Paper 3, Ekler. Bir gösterim için bkz: Ek 3.

• **Marginal cost pricing** aleyhinde bazı etkili eleştiriler olduğunu ve regülatörün bu yönetime başvurmasının doğru olmayabileceğinin savunulduğunu söyledik. Şöyle tartışabiliriz:

(1) Parasal ve parasal olmayan maliyet ve yararlar arasındaki ayrım.

• Marjinal maliyete göre fiyatlama yöntemine yönelir en eski eleştirilerden birisi kamu – zorunlu olarak zarar edecek olan tekelin zararını karşılamak için – vergilendirmeye gittiği zaman oluşacak fiyat yapısı bozulmalarına işaret etmektedir. Tekelin zorunlu olarak zarar edecek olması şu nedenledir: Tekelci yapılarda ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Marjinal maliyete göre fiyat belirlenirse sabit maliyetler fiyata yansıtılmamış olacaktır. Açığı kamu kapatacağı için – fiyatları

2 "Doğal monopol", teknolojik açıdan, tek bir firmanın tüm üretimi yaptığı bir endüstrinin üretimin birden çok firmaya dağıldığı bir endüstriden daha düşük maliyetle çalışacağı (daha etkin olacağı) bir durumdur. Teknik terim ile, maliyet fonksiyonu "saubadditive" ise o endüstri "doğal monopoldür." "Doğal monopoller" teknolojik ilerleme sonucunda doğal monopol olmaktan çıkabilirler ve bu sektörlerde "deregülasyona" gidilebilir.

bozmayan transferler (lumpsum transfers) yoksa – kamu gelir, sermaye veya tüketimi vergilendirmek zorunda kalır. Maliyet fonksiyonu:

$$C(q) = cq + a \text{ ise}$$

$$\text{Max } \{S(q) - P(q)q - (1+b) [cq + a - P(q)q]\} \Rightarrow \\ (P - c) / P = (b/(1+b)) \cdot (1/n)$$

Bu fiyatlandırma yöntemi de marjinal maliyete orantılı olmakla beraber, kamu projelerinin "gölge maliyetini" de yansıtmaktadır. Burada a sabit maliyet, q üretim miktarı, $S(q)$ tüketici artığı ve $P(q)$ ters talep fonksiyonu olmaktadır. $n = - (dq/dq) (q/p)$ talebin fiyat elastikiyetini gösterir. Fiyat hala marjinal maliyete orantılıdır ama elastikiyeti de içerir. (inverse elasticity rule veya Ramsey-Boiteux pricing) Electricité de France'da uzun yıllar kullanılan bu fiyatlandırma yine de marjinal maliyete göre fiyatlandırmanın bir varyantı olup ortalama maliyete göre fiyatlandırmadan çok farklıdır. Sadece, zarar eden tekelin zararını karşılamının sosyal maliyeti elastikiyetin fiyat formülüne girmesi ile hesaba katılmaktadır.

• (2) Coase (1945)'un eleştirisi

Daha önemli bir eleştiri Nobel'li iktisatçı Ronald Coase'dan geldi. Coase'a göre marjinal fiyatlandırma toplumsal tercihlere başvurmadan yapılan bir fiyatlandırma. Yani, sabit maliyetin yükünü toplumun vergilerle çekmek istediği varsayılmakta, ama bu yük fiyata yansıtılmamaktadır. Coase'a göre bu bir çelişkidir: Tüketiciler bu yükü çekmek istiyorlarsa sabit maliyetler de fiyata yansıtılmalıdır. İstemiyorlarsa da belki de bu yatırım ve harcama alternatiflerine oranla sosyal açıdan sub-optimaldir ve yapılmamalıdır. Coase buradan bir *ortalama maliyete göre fiyatlandırma* (average cost pricing) tezine ulaşmaktadır.

(3) Teşvikler (Bolton, 1993)

Boiteux ve Allais marjinal maliyete göre fiyatlamayı teorik olarak savunmakla beraber pratik bir politika aracı olarak kullanma konusunda temkinli olmayı sağlık verdiler. Allais firmanın bütçe tahdidinin operasyonel olmayışının maliyeti düşürmek için teşvik vermeyeceğini söyledi. Gerçekten de, ortalama maliyete dayalı fiyatlandırma pek çok regülasyon deneyinin özünü oluşturuyor. Marjinal maliyete göre fiyatlandırmanın ve ortalama maliyete göre fiyatlandırmanın firma yönetimine farklı teşvik sinyalleri verdiği ve ortalama maliyete göre hesaplamaların firmaya bir denk bütçe tahdidi vererek hükümetin otomatik sübvansiyonundan çıkardığı saptamasını yapan Bolton (1993), ortalama maliyeti bir regülasyon kriteri olarak kabul etmeyi bu nedenle uygun görüyor. İkinci bir nedeni de sabit maliyetlerin finansman biçimi oluşturuyor. Marjinal maliyet kriterinde sabit maliyetler kamu tarafından finanse edildiği için, vergi veren-

lerin maliyetleri gözlemlemekte çıkarları olmasına rağmen, pratikte maliyetlerin kontrol edilemeyeceği düşünülebilir. Vergilerin nereye harcadığını takip etmek pratikte imkansız denecek kadar zor ve masraflı bir iştir.

• Özelleştirmenin etkinlik artışı sağlayıp sağlamadığını ölçmek için çeşitli araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır. Çok teknik ve yeni iki çalışma Wolak (1994) ve Pollitt (1995) California Water Industry ve 14 gelişmiş ülkeden –özellikle de İngiltere'den– elektrik endüstrisi verileri kullanarak özelleştirme sonrası ciddiye alınabilecek bir verimlilik artışı sağlanamadığını ifade ediyorlar. Kısa vadede bir etki bulunamadığı gibi uzun vadede de elektrik jenerasyonunda bir pozitif etki saptanamıyor.

III- Sonuç

• "Piyasa ekonomisi" terimi özel mülkiyetin ağırlıklı olduğu desantralize karar alma sistemlerine verilen genel ve popüler bir addir. Ancak, iktisatçılar "piyasa ekonomisi" terimini aşağı yukarı hiç kullanmazlar. Bunun nedeni bu ifadenin çok genel ve muğlak olmasıdır. Aslında "piyasa ekonomisi" terimi ile –uzmanlık dışı yayın organlarında– ifade edilmek istenen iktisadi organizasyon tipi, *aşağı yukarı tam rekabete açık ve fiyatlar aracılığı ile dengeye gelen bir kaynak dağıtım me-*

Gerçek bir rekabetçi piyasa ekonomisinin tesis edilmesine yönelik politikaların genel ve en önemli hedefi rekabetçi işleyişin önündeki engellerin kaldırılması olmalıdır.

kanizmasıdır. Fiyatlar aracılığı ile arz-talep dengesinin sürekli olarak kurulması, tabii ki, bir metaforudur. Zaman zaman dengesizlikler oluşmaktadır. Ancak piyasanın rekabetçi işleyişinin dengeye tekrar ulaşacağı kabul edilmektedir. Bu metaforun dayandığı temel fikir fiyatların *gerekli iktisadi enformasyonu taşıdıkları ve bozulmamış bir fiyat mekanizmasının iktisadi açıdan etkin bir genel dengeye götüreceği tezlerinden oluşur*. Dolaşısıyla, etkin işleme şansı olan bir piyasa ekonomisinin ön koşulu fiyatların çarpıtılmaması, yani fiyatların rekabet sonucu oluşmuş fiyatlar olmasıdır. Gerçek bir rekabetçi piyasa ekonomisinin tesis edilmesine yönelik politikaların genel ve en önemli hedefi rekabetçi işleyişin önündeki engellerin kaldırılması olmalıdır. Tekrar etme bahasına altını çizmek istiyorum: Bonn'dan Sorbonne'a, Oxford'dan Harvard'a dünyanın bilgi üretim merkezlerinden hiçbirisi "ne olursa olsun özel mülkiyet tek başına etkinlik yaratır ve ülkenin kalkınmasının en etkili aracı olur" dememektedir: Söylenen şey, hukuki ve kurumsal çerçevesi devlet tarafından çizilen rekabete gerçekten açık bir pi-

yasaya ekonomisinin ve dolayısıyla, özel mülkiyete dayalı kapitalizmin iktisadi etkinliğe en yakın iktisadi mekanizma olduğudur. Özel olsun kamusal olsun, rekabeti bloke eden tekellerin ağır bastığı bir ekonomi o nisbette etkinlikten uzaklaşır.

* Rekabeti özendiren adımların ilki kamunun dışsalıkları nedeniyle zorunlu olarak ürettiği bazı mal ve hizmetlerin (altyapı, savunma, güvenlik, adalet, temel eğitim, sağlık) dışında hiçbir iktisadi faaliyete girmemesidir. Başka bir deyişle, kamu, bazı stratejik KİT'ler dışındaki tüm KİT'leri ve kamu bankalarını özelleştirmelidir. Zira kamu, aynı kolda faaliyet gösteren özel firmalardan farklı olarak, rekabet koşulları içinde çalışmamakta, çalışanlarına verimliliğe endeksli ücret kontratlarını kabul ettirememekte ve, dolayısıyla, firma içi teşvikleri optimal şekilde dizayn edememektedir. Kamu firmalarının rasyonel şekilde işleyememelerinin bir nedeni de zararlarını bütçe transferleri ile karşılayabilmeleridir. Uzun süre Macar ekonomisinin reformu üzerinde çalışmış ve halen Harvard'da olan tanınmış iktisatçı Janos Kornai kamu firmalarının bu niteliğini "esnek bütçe tahditi" (soft budget constraint) terimiyle literatüre geçirmiş bulunuyor. Kâr etme hedefi olmayan ve zararlarını topluma ödetme imkanı olan bu kuruluşların kamu açıklarını büyüterek ekonomi üzerinde ciddi yükler oluşturabildikleri de bilinen bir gerçektir. Ayrıca, kamu firmaları siyasi müdahalelere açık, sermaye piyasası tarafından sağlıklı olup olmadıkları kolayca gözlemlenip sinyallene-meyen ve yöneticileri iktisadi başarı kriterlerine göre kolayca değiştirilemeyen firmalardır. Kamunun görevi anti-tekeller yasalar –bu arada "rekabet yasası"– ve tüketiciyi koruma yasası aracılığı ile rekabet şartlarının altyapısını sağlamak ve mal/sermaye piyasalarının liberalleştirilmesine katkıda bulunmaktır. Bu çerçevede, özelleştirme prosedürü ve özelleştirme sonrası oluşacak durumda ilgili olarak kamunun üstlenmesi gereken role de işaret etmek gerekiyor. Kamu açıklarının çok ciddi boyutlara vardığı ülkemizde özelleştirmelere sadece bu açıdan yaklaşılabildiği görülmüştür. Dünyadaki tecrübeler ve iktisat teorisi özelleştirmenin asıl amacının verimlilik/etkinlik artışı olduğu noktasına işaret etmektedir. Özelleştirme sonrası özel tekellerin oluşmaması ve dolayısıyla rekabete dayalı teknolojik yenilenmenin özendirilmesi zorunludur. "Rekabet yasası" bu amaca yönelik önemli hukuki düzenlemeleri içermek durumundadır. Özellikle "Rekabet Konseyi"nin tam olarak nötr ve siyasetten bağımsız işlemesi şarttır.

* Rekabete dayalı bir piyasada genellikle çok sayıda firmanın var olması gerektiği kabul edilmektedir. Ortamda enformasyon eksikliği ve belirsizlikten doğan engeller de bulunmamalıdır. Ancak, az sayıda firmanın bulunduğu oligopol piyasalarında da rekabete nisbeten açık veya kapalı stratejiler oluşabilmektedir. Burada önemli nokta piyasaya girişin engellenmemesi veya, pi-

yasaya efektif giriş olmasa dahi, potansiyel rekabetin piyasadaki firmalar tarafından hesaba katılmasıdır. (contestable markets) Hukuki düzenlemeler rekabete dayalı bir "iş etiği" yaratmak ve yeni ya da küçük girişimcinin dinamizmini kesmek amacına yönelmelidir. Bir kaç oligopolcünün piyasayı belirleyen miktar ve fiyat anlaşmalarına gitmeleri veya yeni firmaları piyasadan sürmek amacıyla fiyat kırma stratejisi belirlemelerinin önüne geçme gayreti ABD hukuk sisteminde 1900'lerden beri tartışılmaktadır.

* Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için kamunun asli görevlerini yaparken de gelirlerine eşit harcama yapacağı bir hukuksal düzenleme yapılmalıdır. Bunu sağlamanın en önemli şartı kamu açıklarının kolayca monetizasyona giderek finanse edilebilmesine son vermektir. Bu amaca yönelik olarak, Merkez Bankası'nın özleştirilmesi gerekmektedir. Kamunun daha az açık vermesini sağlamanın ikinci önemli şartı kamunun kısa vadeli borçlanma imkanının sınırlandırılmasıdır. Böylece gelirleri kadar harcama yapmak zorunda kalacak olan kamu, bütçe gelirlerini arttırmaya yönelik olarak vergi oranlarını düşürerek vergi tabanının yaymak mecburiyetinde kalacak ve halihazırdaki sistemin adaletsiz vergi yükü dağılımı da düzeltilmiş olacaktır. Esasen, Türkiye'nin makroekonomik istikrarını sağlamadan Gümrük Birliği'nde başarılı olması da olası görünmemektedir. Enflasyon bir vergi olduğuna göre, vergi reformunu çok ciddi biçimde yapmadan enflasyon da düşürülemeyecektir. *Piyasa ekonomisinin işleyiş esas itibarı ile mikroiktisatın konusu olmakla beraber, makro dengelerin korunamadığı ortamlarda mikroiktisatın büyük öneminin gündeme gelmesi de kolay olmamaktadır.* Bu yüzden Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ve vergi reformu konularını rekabeti sağlayacak unsurlar arasına katmak Türkiye için gerekli görülmektedir. Yani, rekabetçi piyasa ekonomisinin etkinliğe ulaşacak bir teşvik/enformasyon/elastikiyet kombinasyonu göstereceği önermesi zaten önemli makro-ekonomik dengesizliklerin olmadığı şeklinde bir üstü örtülü varsayım da içermektedir.

* Piyasa sisteminin işleminin diğer bir şartı kamunun finans piyasaları üzerindeki yükünün azaltılmasıdır. Böylece, finans piyasalarının genişlemesi ve derinleşmesi yolunda önemli bir adım atılmış olacak, tasarrufların sistem içine çekilerek yatırımlara yönelmesi ve bu yolla daha istikrarlı ve hızlı bir büyüme sağlanması mümkün olacaktır. Finans piyasalarının eksik veya yetersiz olduğu bir kapitalizmin, başka açılardan rekabete açık bile olsa, etkinliği tam olarak sağlayamayacağı tezi artık genel kabul görmektedir. Esasen, genel denge teorisinin son versiyonuna göre, finans piyasalarının eksikliği halinde kamu sektörünün reformu dahi –rekabetçi koşulların varlığına rağmen– ekonomik dengeyi "ikinci en iyi"den (second-best) kurtaramayacaktır. *Yani, kamusal dışsalıklardan kaynaklanan etkinlik-altı olma durumu ile finans piyasalarının eksikliğinin*

den kaynaklanan etkinlik-altı olma hali izomorftur. (Fındıkçıoğlu, 1995)

- Mülkiyet tarzı ve etkinlik arasında endüstri kollarına özel bağlantılar mevcuttur. Toptancı önermelerin savunulabilmesi kolay görünmemektedir. Mülkiyet atfedilebilecek efficiency artışları rekabete açıklık derecesinin – piyasanın endüstriyel organizasyonunun – etkilerini içeriyor olabilir. Ayrımı ölçmek kolay değildir. Özelleştirme – yukarıda söylenenlerin ışığında – endojen bir değişken olarak görülmelidir. (i) Her zaman etkinlik açısından tercih edilmesi gerekmebilir. (ii) Tüm endüstri kollarına uygulanamayabilir. (iii) "Doğal tekeller" için ampirik araştırmalar net olmayan sonuçlar vermektedir. (iv) Özelleştirmeden çok liberalleştirme önemli ise, özelleştirmenin yapılış biçimi önem kazanmaktadır. (Auctioning incentive contracts, franchising: implementation)

- Özelleştirme genel makroekonomik yapıların endojen bir değişkeni olarak statüsüne oturabilir.

EK 1: Kamu firmasının optimal regülasyonu: bir gösterim

Kamunun bir porejeyi tek bir firma aracılığı ile realize etmek istediğini düşünelim. Projenin maliyeti:

$C = \beta - e$ olsun. $\beta \in (\beta, \beta^*)$ firmanın etkinliğini parametrize etsin ve e menacerin eforunu simgelsin. β sadece firmanın menaceri tarafından biliniyor olsun.

Yöneticinin fayda fonksiyonu:

$U = t - \varphi(e) = t - \varphi(\beta - c)$ tarafından gösterilsin. Bir "principal-agent" {temsil olunan (resülmal)-temsilci ?} teorisi çerçevesinde:

Teşviğe uygunluk (incentive compatibility) tahdidi:

$$\dot{U}(\beta) = -\varphi'(e(\beta)) \quad \text{tüm } \beta \in (\beta, \beta^*) \text{ için,}$$

$$\text{ve } \dot{C}(\beta) \geq 0 \quad \text{tüm } \beta \in (\beta, \beta^*) \text{ için,}$$

Böylece literatürde katılım tahdidi (participation constraint) denilen tahdid; $U(\beta^*) > 0$ haline gelir.

Kamusal otoritenin faydacı (utilitarian) bir sosyal refah fonksiyonunu benimsediği varsayımıyla;

$$\max_{\beta} \int_{\beta}^{\beta^*} \{S - (1 + \lambda) \{ \beta - e(\beta) + \varphi(e(\beta)) \} - \lambda U(\beta) \} dF(\beta)$$

Kamu mülkiyeti altında optimal regülasyon dengesi:

$$\varphi'(e(\beta)) = 1 - \{ (\lambda / (1 + \lambda)) \cdot \{ F(\beta) / f(\beta) \} \} \cdot \varphi''(e(\beta)) \quad (1)$$

$$U(\beta) = \int_{\beta}^{\beta^*} \varphi'(e(\beta)) d\beta \quad (2)$$

Ya;

$$S - (1 + \lambda) \{ \beta - e(\beta) + \varphi(e(\beta)) \} - \lambda \{ F(\beta) / f(\beta) \} \cdot \varphi'(e(\beta)) \quad (3)$$

Ya da;

$$\beta = \beta$$

Denklem 2 β -etkinliğine sahip bir firmanın regülasyonundan doğan *asimetrik enformasyon rantını* gösterir. Denklem 1 ise etkinlikten "optimal" sapmayı açıklar. (Asimetrik enformasyon dolayısıyla sapma kaçınılmaz olup burada "ikinci en-iyi" alanında bir optimum arıyoruz.) Optimal mekanizma bir lineer kontrat ile gerçekleştirilebilir.

$$t(C, C^*) = a(C^*) - b(C^*) (C - C^*)$$

C^* firmanın açıkladığı maliyet, C ise gerçek maliyet olsun. b katsayısı $\varphi'(e(\beta))$ 'ye eşittir. $\beta = \beta_{\min}$ ise $F(\beta) = 0$ olur ve $\varphi'(e(\beta)) = 1$ 'dir. β -etkin firma bir "sabit fiyat kontratı" seçer. Sub-optimal firmaların maliyetlerinin bir kısmı kamu tarafından sübvans edilir. $\{1 - \varphi'(e(\beta))\}$ kadarı

EK 2: Refah iktisadi teoremleri

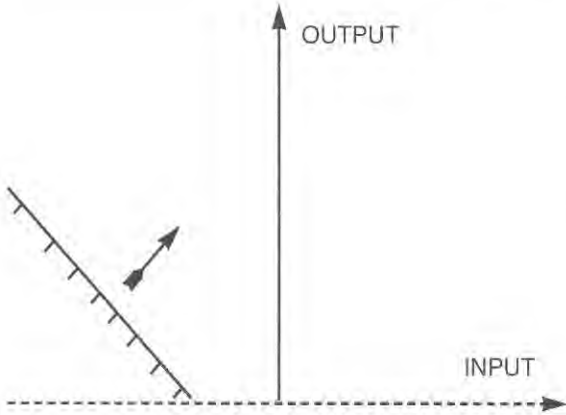
Klasik Refah İktisadi Teoremleri *en az teknik biçimleriyle* şöyle ifade edilebilir:

Birinci Teorem: Tüm aktörlerin ($i=1, \dots, n$) fayda fonksiyonları fonksiyonun tüm argümanlarına göre kesinlikle artıyorsa (local non-satiation of preferences), bir özel mülkiyete dayalı (tam) rekabetçi genel denge –eğer varsa– Pareto-etkindir.

İkinci Teorem: Fayda fonksiyonları $U(\cdot)$ sürekli, yarı-konkav –yani tercihler konveks– ve kesinlikle artma özelliklerine sahipse ve ilk gelir dağılımları (initial endowments) her aktör için tüm argümanlarında pozitif ise, tüm Pareto-etkin dengeler rekabetçi bir fiyat sistemi tarafından santralize edilebilirler. Üretim teknolojisi konveks –ölçek ekonomileri yok– varsayılmıştır.

EK 3: Marginal costricing: genel denge ve non-konveksite

Ölçek ekonomilerinin olduğu –yani rekabetin eksik olduğu– bir ekonomide denge var olabilir mi ve varsa etkin midir? [existence and efficiency of equilibrium with non-convexities] Ölçek ekonomilerinin varlığında ve/fakat marjinal maliyetin sabit olduğu bir durumda denge nasıl olabilir? Grafikte;

Herhangi bir fiyat vektörü karşısında, firma ya sınırsız (sonsuz) miktarda üretim yapacak ya da kapanacaktır. Pozitif fakat sonsuz olmayan hiçbir üretim miktarı denge olamaz. Rekabetçi bir davranış ölçek ekonomilerinin varlığında dengeye götürmez: Eksik rekabetçi (monopolistik) bir denge ise optimal olmayacaktır. Görelim:

İki mallı bir dünya varsayalım. Bir tüketicimiz, bir de üreticimiz olsun. Üreticinin teknolojisi non-

konveks olsun. Ekonomideki ilk donanım (initial endowment) sadece birinci maldan oluşsun: w . Pareto-etkin noktalar şöyle bulunabilir:

$\text{Max } U(x_1, x_2) \quad x_1 + g(x_2) = w_1$ ve $g' > 0$ tahditleri altında,

g^{-1} non-konveks üreticinin birinci malı input olarak kullanarak ürettiği ikinci malı (output) gösterir. Optimum için zorunlu koşul:

$$-(\partial u / \partial x_1) \cdot (\partial g / \partial x_2) + (\partial u / \partial x_2) = 0 \text{ veya}$$

$$(\partial u / \partial x_2) / (\partial u / \partial x_1) = (\partial g / \partial x_2)$$

Ancak bu koşul sadece zorunlu olup yeterli değildir. Bir non-konveks firmaya "optimal noktada üretim yap ve marjinal maliyetten fiyat koy" komutunu verirsek lineer fiyatlarla bu optimum desantralizasyon edilemez. Nonlineer fiyatlarla ise maliyet minimizasyonu prodüktif etkinlik ile bağdaştırılabilir: DUALİTE özelliği kaybolur. Tam bir ispat için bkz. (Laffont, 1988)

REFERANSLAR

Akerlof G.&J. Yellen (1985), *Efficiency Wage Theories of Unemployment*, Cambridge University Press.

Arrow K. (1964), "The Role of Securities in the Optimal Allocation of Risk Bearing", *Review of Economic Studies*, 31, 91-96.

Aumann R. (1964), "Markets with a Continuum of Traders", *Econometrica*, 32, 39-50.

Baumol W., J. Panzar & R. Willig (1982), *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*, Harcourt Brace Jovanovich.

Boğaziçi Journal, *Review of Social, Economic and Administrative Studies*, v. 7, no: 1-2, Symposium on Privatization and Public Enterprise Reform.

Cornet B. (1983), "Existence of Equilibria in Economies with Increasing Returns", mimeo, DELTA-(EHESS&ENS), Paris.

Debreu G. (1959), *Theory of Value*, 7. bölüm, Wiley.

Debreu G. & H. Scarf (1963), "A Limit Theorem on the Core of an Economy", *International Economic Review*, 4, 235-246.

Fındıkçıoğlu G. (1996), "A Note on General Equilibrium Theory with Incomplete Markets", *TSKB Research Department Working Paper*, No. 2.

Gabszewicz J.J. & G. Codognato (1993), "Cournot-Walras Equilibria in Markets with a Continuum of Traders", *Economic Theory*, 3, 453-464.

Geanakoplos J. (1990), "An Introduction to General Equilibrium Theory with Incomplete Asset Markets", *Journal of Mathematical Economics*, 19, 1-37.

Geanakoplos J. & H.M. Polemarchakis (1986), "Existence, Regularity and Constrained Suboptimality of Competitive Allocations when the Asset Market is Incomplete", in W. Heller, R. Starr and D. Starrett (eds): *Uncertainty, Information and*

Communication: Essays in Honor of K.J. Arrow, vol. III, Cambridge University Press, 65-96.

Guesnerie R. (1975), "Pareto Optimality in Non-Convex Economies", *Econometrica* 43, 1-30.

Hildenbrand W. (1974), *Core and Equilibria of a Large Economy*, Princeton University Press.

Kornai J. (1986), "The Soft Budget Constraint", *Kyklos* 39 (1) 3-30.

Laffont Jean-Jacques (1988), *Fundamentals of Public Economics*, MIT Press.

Pollitt M. G. (1995), *Ownership and Performance in Electric Utilities*, Oxford University Press.

Radner R. (1979), "Rational Expectations Equilibrium: Generic Existence and the Information Revealed by Prices", *Econometrica* 47, 655-678.

Rustichini A. & N. Yannelis (1991), "The Core-Walras Equivalence in Economies with a Continuum of Agents and Commodities", M. Khan ve N. Yannelis'in editörleri olduğu *Equilibrium Theory with Infinitely Many Commodities*, Springer-Verlag içinde.

Sertel M. R. (1987), "Workers' Enterprises Are Not Perverse", *European Economic Review* 31, 1619-1625.

Taylor M. (1987), *The Possibility of Cooperation*, Cambridge University Press.

Willig R. (1993), "Public versus Regulated Public Enterprise", *Papers and Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*, p. 158

Wolak F. (1991), *An Econometric Analysis of the Asymmetric Regulator - Utility Interaction*, mimeo, Stanford University.

Vickers J.&G. Yarrow (1991), "Economic Perspectives on Privatization", *Journal of Economic Perspectives*, v.5, no. 3, 111-132.

Kronik İstikrarsızlık

Prof. Dr. Hürşit GÜNEŞ

Uzun bir süredir Türk ekonomistlerin belki de en çok konuştuğu konu kriz. Krizin gerçekten oluşup oluşmayacağı, hatta halihazırda bir krizin yaşanıp yaşanmadığı iş çevrelerinin de sıkça tartıştığı bir konu. Siyasal bilimciler de bir krizden bahsetmekte. Ama onların bahsettiği devletin işlevsel krizi. Bize kalırsa kullanılmakta olan her iki kriz kavramının da birbirleriyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü Türk ekonomisinin sorunları öylesine derinleşmiş, öylesine kronikleşmiştir ki, siyasal iktidarlar bu sorunlar karşısında artık ezilmeye başlamıştır. Bir yandan sorunlar giderek büyür ve bunlar karşısında kısa vadeli önlemler geçerliliğini yitirirken, diğer yandan da siyasetçilerin alternatif çözümleri ertelemeleri sonucunda sorunlar daha girift, daha yoğunlaşmış ve adeta yumaklaşmış hale gelmektedir. Bu gerçeklik karşısında da, toplumun siyasal sisteme ve demokratik çözüm mekanizmalarına güveni kökten bir biçimde sarsılmaktadır.

Kısacası gelinen bu noktada, siyasal alan toplumdan giderek uzaklaşmakta ve toplumdaki uzlaşma boyut ve paydaları ortadan kalkarak, yerini çatışma ve çelişkilere bırakmaktadır. Giderek incelen toplumla siyaset bağlarının yeniden güçlenmesi ise kronikleşen sorunlara yeni yaklaşımların geliştirilmesi, özellikle somut çözümlerin üretilmesi ve en önemlisi de istikrarın sağlanması umudunun toplumda yeniden yeşertilmesini zorunlu kılmaktadır. İşte bugün bu anlamda ekonomistlerimize yaşamsal bir görev düşmektedir. Toplumun sisteme güvenini sağlamak ekonomistlerin elindedir. Çözüm olanaklarının yitirilmediğini, bunların uygulamaya konulduğu takdirde sorunların aşılabileceğini göstermek ekonomistlerin görevidir. Aksi takdirde, toplumun içinde bulunduğu bu ortam sonucunda ortaya çıkan sistem tartışmaları bir toplumsal çözümler boyutuna ulaşabilir.

Devletin krizi

Artık Türkiye'de devletin, kendisiyle birey arasındaki veya vatandaşların kendi aralarındaki sorunları, çelişkileri çözemediği gözlenmektedir. Devletin bu işlevini, toplum içinde oluşan bazı gayrimeşru, fakat ilginçtir yarı-resmi, organlar (örneğin mafya) ikame etmeye başlamıştır. Devletin (en azından adalet dağıtmak gibi) asli görevlerini yerine getirmedeki yetmezliği karşısında, iki reform kümesinin de derhal yürürlüğe sokulması gerekmektedir: Birincisi, devleti yeniden yapılandırılarak daha etkin bir hale getirmek ve ikincisi de, ekonomideki dengesizlikleri gidermek.

Birinci önlem çok sık ifade edilmekle birlikte, ülkemizde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla üç anlam kümesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki pi-

Belirlenmesi gereken öncelikli amaç toplumun içinde bulunduğu buhranın temellerini saptamak ve bunları bertaraf etmektir.. Bu da öncelikle aydınlara düşen bir görevdir. Çünkü buhranın temellerinin ve uygun çözümlerin kamu otoritesi tarafından algılanmasını ancak aydınlara düşmektedir. Bu da siyasal krizden veya çıkmazdan çıkabilmenin ilk adımıdır.

varlığının toplumda çatışmaların kaynağı olduğu görüşü de gözlenmektedir). İkinci öneri, karşılaşılan sorunların aslında devletin sahip olduğu erklerin yetersiz kalmasının bir sonucu olduğu var-

sayımına dayanmakta, dolayısıyla da devletin gücünün ve işlev alanının genişletilmesini ve güçlendirilmesini önermektedir. Bu aslında konvansiyonel ve radikal sol görüşün bir yansıması, hatta bir türevidir. Bir üçüncü öneri ise, çelişki çözümü için tanımlanan ve aygıtlanan devletin, toplumsal koşulların değişmesiyle yetersizleştiği saptamasına dayanmakta ve yeni toplumsal koşullara göre devletin işlev ve görev alanlarının yeniden tanımlanması önerisini getirmektedir. Yani kısacası, devletin işlevsel ve biçimsel dönüşümünü, yeniden yapılandırılmasını savunmaktadır. Bu ara-görüş, bir anlamda sosyal demokratların devlet konusundaki tutumlarını sergilemektedir.

Her üç önerinin de yerel olduğu kadar, evrensel boyutları bulunmaktadır. Ancak her üç öneri de, varolan çelişkilerin ortaya çıkmasını engellemekten çok, oluşmuş bulunan çelişki ve çatışmaların bertaraf edilmesine ilişkin bir misyonun oluşmasını önermekte ve bunun nasıl biçimlendirilebileceğini tartışmaktadır. Oysa devletin bir amacı da doğan bu çelişki veya çatışmaların "toplumsal" etmenlerini ortadan kaldırmaktır. Bu argüman çok nesnel bir yaklaşım olarak algılanabilir. Ancak, en soyut ve en dar anlamıyla devletin varlığı, adalet dağıtmak olarak tanımlandığına göre, neden bu işlevin toplumun bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilemediği sorusu da akla gelebilir. Eğer çatışma ve çelişkileri toplum kendiliğinden çözebilseydi, devletin adalet dağıtmasına gerek kalmazdı. Ortada kendiliğinden çalışan bir içsel çözüm mekanizması bulunmadığına göre, *laissez faire* ideolojisini sosyal ve siyasal alana yayarak tasarlamak mümkün değildir. Oluşan çatışma ve çelişkilerin, ya nihai aşamada çok daha yüksek sosyal maliyetlerle çözümünü yine devlet sağlayacaktır, ya da başından itibaren devlet bu olguların doğmasına neden olan toplumsal etmenlerin kökenine inerek yoketme çabasına girecektir. Örneğin, toplumsal bir olgu olan suç karşısında (çünkü neyin suç olduğunu da hukuk, yani toplumsal irade, tanımlamaktadır) devletin görevi sadece suçlunun yakalanarak yargılanması değildir. Devlet bu suçu oluşturan veya destekleyen toplumsal koşulları da bertaraf etmekle yükümlüdür. Dolayısıyla belirlenmesi gereken öncelikli amaç toplumun içinde bulunduğu buhranın temellerini saptamak ve bunları bertaraf etmektir. Bu da öncelikle aydınlara düşen bir görevdir. Çünkü buhranın temellerinin ve uygun çözümlerin kamu otoritesi tarafından algılanmasını ancak aydınlara başarabilir. Bu da siyasal krizden veya çıkmazdan çıkabilmenin ilk adımıdır.

Kronikleşmiş ekonomik istikrarsızlığın tahribatı

Devletin yeniden yapılandırılmasını gerektiren en önemli neden adeta kronikleşmiş istikrarsızlık karşısında önlem almaktan kaçınma huyudur. Huy bilindiği gibi sürekli tekrarlanan bir davranış-

tır. Ve ne yazık ki, bizde de böylesi bir huy yerleşmiştir.

Eğer ekonomik alanda istikrarlı bir yapı sağlanabilirse, siyasal alanda reformun çok önemli bir gerekliliği ortadan kalkacaktır. Tabii bu, giderek hantallaşan ve dinamizmini yitiren devletin yeniden yapılandırılma güdüsünü tümüyle ortadan kaldırmaz. Devletin etkinliğini artırmanın uzun vadeli birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak ekonomik alanda yirmi yıla yakın bir süredir süregelen istikrarsızlığının yolaçtığı siyasal sıkıntılar da gözardı edilmemelidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi buhranın en temel nedeni, kronikleşmiş ekonomik dengesizliklerin toplum üzerinde kalıcı ve yapısal bir tahribat bırakması ve siyasetçilerin sürekli ülke sorunlarına kayıtsız kalmasıdır. Çünkü bu kayıtsızlık (veya letarjizm) rejimin çoğu kurumuna olan toplumsal güveni de sarsmaktadır. Özellikle son yirmi yıldır çok yüksek oranlarda gerçekleşen enflasyonu önlemek için hiç bir radikal girişimin başlatılmaması, veya başlatılsa bile hiçbirinin dirayetle sürdürülememesi, toplumda bu sorunun meşru hukuki yollarla veya demokratik bir süreç içinde çözülemeyeceği kaygısını uyandırmaktadır. Bu da toplumun devletle olan yaşamsal bağlarından birini kesmektedir. Bu noktada akla iki soru gelebilir; birincisi, enflasyonu sürdüren toplumsal nedenlerin siyasete daha egemen hale mi geldiği sorusu vardır. İkincisi de ekonomik sorunların aşılmasında veya önlenmesinde teknik bir bilgi eksikliğinin olup olmadığı sorusu bulunmaktadır. Bize kalırsa bunların her ikisi de geçerlidir.

Türk ekonomisinin bugün içinde bulunduğu dengesizlikler statik ve yakın geçmişe dayanan sorunlar değildir. Bunların bir bütünselliği vardır ve uzun süredir tekrarlanan bir dizi hatadan kaynaklanmaktadır. Açıkcası yirmi yıldan fazla bir süredir Türk ekonomisi dengeli bir büyüme rayına oturulamamıştır. Demografik yapısı son derece devingen olan bir ülkenin ekonomik yapıdaki dengeleri yerli yerine oturtamaması son derece tehlikeli olmuştur. Çünkü artık toplum ekonomik istikrarsızlığı kanıksamış ve bunu engelleyecek bir politikanın da başaramayacağı kanısıyla, yani umutlarını yitirerek, istikrarsızlığa dayalı bir yaşam tarzına kendini uyarlamıştır. Dolayısıyla toplumda istikrar arayışı büyük ölçüde yitirilmiştir. Yeni bir istikrar politikası da yürürlüğe konulsa bile bunun toplumsal desteğe sahip olması olasılığı bir hayli düşmüştür.

Toplumun istikrar özleminin törpülenmesi

Şimdi toplumda bu istikrar arayışı törpülenmesine kısaca bakmakta yarar var:

1. Aslında Türk ekonomisinde uzun süreli bir istikrar paketinin ödünsüz olarak uygulandığı ve

olumlu sonuçların alındığı bir dönem hiç olmamıştır. Bu, toplumsal ve siyasal açıdan son derece tehlikelidir. Sorunlar karşısında çözüm üretme ve uygulama refleksi veya geleneği oluşmayınca, popülizm siyasetçi için en kestirme yol olarak görülmektedir. Toplumda da gerçekçi çözüm talepleri serpilememektedir.

2. Öte yandan, 1974 petrol krizi karşısında uygulanan popülist politikalar en fazla ve en uzun zarar veren küme olmuştur. Bir yandan, dış şoktan kaynaklanan enflasyon karşısında iç (domestic) dinamiklerin doğal dengeleme sürecine girmesine izin verilmemesi, diğer yandan da altı yıl boyunca talep genişletici, faizlerin baskı altında tutulduğu ve döviz rezervlerini boşaltan politikalar dizini uygulanması, ekonomik dengelerin tamamıyla yitirilmesine neden olmuştur. Dış kaynaklı bu şoktan, kısmen dahi olsa, iç dengelerin yalıtılması engellenince, özellikle etkin bir araç olan döviz kurunun devalüe edilmesine izin verilmeyince, krizin etkileri büyümüş ve süresi de uzamıştır. Elbette ekonomik politikalarındaki bu kısır nitelik, yani uzun vadeli radikal önlemlerin alınmaması, o yıllarda meclis aritmetiğinin ince kalisyon hesaplarına dayanmasından da kaynaklanıyordu. Ama bazı ülke deneyimlerinde koalisyon hükümetlerinin istikrar önlemlerini alabildiği bilinmektedir. Demek ki sorun siyasi güç noksanlığından değil irade noksanlığından kaynaklanmaktadır.

3. Altı yıl sonra alınan ve istikrar tedbirleri olarak görülen 24 Ocak kararları, enflasyonu indirmekte üç bakımdan etkili olmuştur. Birincisi, enflasyonun kendi dinamizmi (inertial) zaman içinde sönmekteydi. İkincisi, 12 Eylül beklentiler üzerinde şok etkisi yapmıştı. Ve tabii, demokratik süreç tıkanınca talebin kontrol edilmesi çok daha kolay hale gelmişti. Ancak alınan önlemlere bakıldığında bu kararların daha çok dış dengenin sağlanmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. İç dengenin sağlanmasında iradi olarak alınan karar sayısı çok azdır. Kaldı ki, kısmen dahi olsa, 1983 yılı itibarıyla demokratik sürecin başlaması efektif talebin kontrol edilmesini zorlaştırmıştır. Özellikle devletin elektrik, telefon ve otayol gibi bazı altyapı yatırımlarını hızlandırmak istemesi kamu harcamalarının kontrolünü zorlaştırmış ve enflasyon yeniden tırmanmaya başlamıştır. Bu da yeniden bir makro dengesizlik ortamı doğurarak, toplumsal güveni bir kez daha sarsmıştır. Kamu harcamaları ile demokratik süreç arasında da bir ilinti aramak mümkündür. Bunların bir anlamda düzeyi yüksektir, ama bir diğer anlamda ise çok yetersizdir. Çünkü kamu harcamalarının sosyal kapsamlı olanları yetersizken, israf niteliği taşıyan ve dizginlenmesinde büyük yararlar olan kalemler de bir hayli şişkindir. Bu da dinamik bir demografik değişim sürecinde siyasal riskler oluşturmaktadır.

4. 1985 yılından sonra dış dengeyi sağlamaya yönelik politikalarda yeniden bir kırılma gözlen-

mektedir. İç talepte oldukça dengeli bir politika izleyen hükümetler bu tarihten sonra daha gevşek bir kamu harcaması stratejisine girmişlerdir. Bu yıl itibarıyla 1980 öncesinin etkili politikacılarının politika sahnesine dönme çabaları, ANAP hükümetlerini kaygılandırmış ve seçmenlerin sosyo-ekonomik tatminini artırmak amacıyla özellikle kamu yatırımlarına hız verilmiştir. 1980 yılından itibaren izlenen (24 Ocak hariç) ekonomik dengelere "ince ayar" (fine-tuning) kavuşturma politikası da böylece son bulmuştur. Bu değişimin yolaçtığı enflasyondaki yükselme trendi de toplum tarafından hemen farkedilmiş ve iktidar partisi siyasal desteğini yitirmeye başlamıştır. Enflasyonun yeniden örselemeye başladığı bu süreçte aslında bir anlamda (esnek döviz kuru hariç) 1970'li yılların popülist politika kümesine dönüş yaşanmıştır. Dış denge bir süre reel devalüasyonlarla sağlansa bile iç dengeler giderek bozulmaya başlamıştır. Kısacası toplumda yerleşik bir istikrar politikasının oluşturulamayacağı kanısı yeniden oluşmaya başlamıştır.

5. 1988 yılına gelindiğinde bütçe dengeleri artık iyiden iyiye sarkılmış durumdadır. Tam bu sırada Özal'ın mali liberalleşme kararını alması ekonomide bozulmuş dengeleri büsbütün sarsmış ve ekonomi uzun süreli bir büyüme ve üretim darboğazına sokulmuştur. Ticari liberalleşmeden sonra doğal bir aşama olan mali liberalleşmenin, kamu finansman dengeleri sağlanmadan uygulamaya alınması önemli mahzurları da beraberinde getirmiştir. O güne kadar kamu dengesinde hiçbir mesafe sağlanamamış olması dolyısıyla mali liberalleşmeyle reel faizler yükselince yurtdışından bazı sermaye akımları teşvik edilmiş oldu. Bunun da döviz kurunda reel bir değerlenmeye yolaçağının ve zamanla cari dengede olumsuz etkiler bırakabileceğinin tahmin edilebilmesi gerekirdi. İşte bugün Türk ekonomisinin içinden geçtiği yapısal dengesizlik de bu olumsuz yapının izlerini taşımaktadır.

6. 1991 yılında DYP-SHP koalisyonu kurulduğunda toplumda yeniden bir radikal reform beklentisi oluşmuştu. Antienflasyonist politikalar da

5 Nisan kararları olarak bilinen bu istikrar paketinin en önemli tarafı kısa vadeli parasal ve mali önlemlerin yanı sıra, orta ve uzun vadeli yapısal önlemlerin de içerilmesiydi. Bu itibarla daha heteredoks bir yapı görüntüsündeydi ve tipik istikrar tedbirlerinin aksine üretici kesimi koruma iddiasındaydı. Ancak ne yazık ki, (bırakınız uzun vadeli tedbirler kısmını) kısa vadeli tedbirlerin çoğu bile uygulamaya alınamadı.

bu beklentinin bir alt kümesini oluştuyordu. Oysa, DYP kanadının aklında uzun vadeli bir hükümet yoktu. Olsaydı antienflasyonist bir reçete hazırlanırdı. Aksine 1992 ve 1993 yılı boyunca, koalisyon hükümeti, yurtdışındaki uygun imajından yararlanarak dış borçlanmaya dayanmayı ve iç borçlanmayı da olabildiğince sürdürmeyi amaçladı. Böylece ısınan bir ekonomik konjonktür yaratılarak enflasyon hemen yükselmese bile artan kamu açıkları cari açık üzerindeki tahribatını yoğunlaştırdı. Kısacası, bir istikrar beklentisi daha gözardı edilerek yüreklerde söndürüldü.

7. 1994 yılına gelindiğinde toplumda bir istikrar beklentisi kalmamıştı, ama para ve finans piyasalarında, ortaya çıkmış bulunan cari açığın bir düzeltmeyle kapatılacağı beklentisi vardı. Kaldı ki bu aşamada faizler üzerindeki üstü kapalı baskı bu beklentileri besliyor ama düzeltme yönünde bir girişim bir türlü ateşlenmiyordu. Uzun süredir faizler üzerinde kurulan baskılar piyasanın beklediği denge faizi engelliyor, para piyasaları da potansiyel bir çalkantıya itiliyordu. Alternatif finansal araçlardaki derinliklerin hiçbirinin döviz piyasası kadar olmayışı, patlaması olası bir döviz talebinin büyük ölçüde TL piyasasını etkileyeceğini gösteriyordu. Nitekim de öyle oldu. Kredi notunun düşmesi tetiği çekti (triggering effect) ve oluşan balonu (bubble) patlattı. Piyasalarda dövize talep birden arttı. Bu talebi durdurmak isteyen Merkez Bankası da önemli ölçüde rezerv kaybına uğradı ve kurdaki değişim ancak faizlerin çok yükseltilerek çıkarılmasıyla durdurulabildi. Ocak ayı başında gerçekleşen bu ani finansal çalkantı karşısında hükümet bir sorun bulunmadığı ve gerekli tüm önlemlerin alındığını açıklayarak aslında olası bir istikrarın ancak bu kadar olabileceği kanısını yaratıyordu.

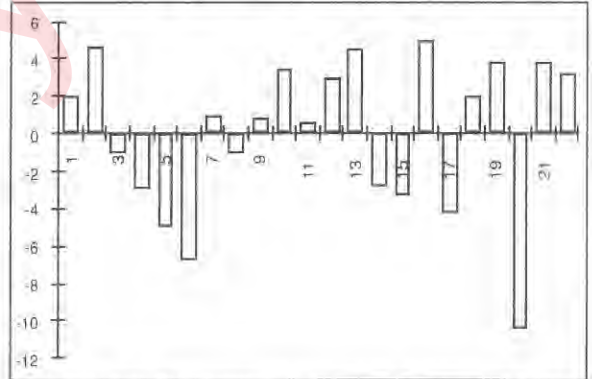
8. Krizden çok sonra (yani bir genel seçimin siyasal zorlukları atlatıldıktan sonra) bir istikrar paketi dizini açıklandı. 5 Nisan kararları olarak bilinen bu istikrar paketinin en önemli tarafı kısa vadeli parasal ve mali önlemlerin yanı sıra, orta ve uzun vadeli yapısal önlemlerin de içerilmesi idi. Bu itibarla daha heteredoks bir yapı görüntüsündeydi ve tipik istikrar tedbirlerinin aksine üretici kesimi koruma iddiasındaydı. Ancak ne yazık ki, (bırakınız uzun vadeli tedbirler kısmını) kısa vadeli tedbirlerin çoğu bile uygulamaya alınamadı. Böylece yeni bir krizin çıkmasını engelleyecek tüm öneriler havada kaldı ve iki yıl içinde cari açık yeniden bir sorun olarak ortaya çıktı.

İşte politikacıların ortada duran sorunlar karşısında letarjik davranması veya kısa yoldan populist seçeneği yeğlemelerinin toplumda yarattığı bıkkınlık ve umutsuzluğun kısa bir özeti. Tam 22 yıldır Türk ekonomisinde ciddi bir istikrar paketi yürürlüğe konulmayarak toplumda böylece istikrar özlemi iyiden iyiye törpülenmiş ve toplumun siyasal sisteme güveni de giderek sarsılmış.

Ekonomik istikrarın önemi

Ekonomik istikrarsızlık ekonomide iki açıdan son derece önemli bir nitelik taşımaktadır. Birincisi, ekonominin kendi içinde sürekli bir büyüme üretebilme yeteneği yitirilmektedir. Türk ekonomisinde 1974 yılından bu yana büyüme hızlarındaki değişim çok yüksek olmaktadır. Son 22 yılda Türk ekonomisi ortalama olarak yılda yüzde 4.4 büyümüştür.

Aşağıdaki grafikte de bu ortalama büyümeden sapmalar yansıtılmaktadır. Grafikte düz eksen ortalama büyüme hızını, aşağıya doğru düşüşler buna göre eksik kalan farkları, üst tarafta kalan çıkışlar da ortalama büyüme hızına göre fazlalıkları yansıtmaktadır. Dikkat edilirse, 1980-1983 döneminde ortalama büyüme hızından sapmalar çok azalmış ancak daha sonra artarak her (en fazla iki yıllık) hızlı büyüme döneminden sonra ciddi eksilmeler yaşanmıştır. Bu da ekonominin doğal bir büyüme yapısına kavuşmadığını ve istikrarsızlığın büyüme hızını olumsuz bir yönde etkilediğini göstermektedir. İki nokta özellikle dikkatimizi çekmektedir. Birincisi, giderek büyüme hızındaki dalgalanmanın boyu (amplitude) yükselmektedir. Bu da beklenen bir olgudur, çünkü istikrarsız yapı, yukarıda da belirtildiği gibi kronikleştikçe firmaların ve bireylerin olumsuz beklentileri de yerleşikleşmektedir. İkincisi de dalgalanma boyutunun temel belirleyicisi olarak enflasyonun ortaya çıkmasıdır ve bunun 1988 sonrası her iki yönde de arttığı gözlenmektedir.

Grafik 1: Ortalama büyüme hızından sapmalar (1974-1996)

Ekonomik istikrarsızlığın üretim ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisi, aynı zamanda, gelir dağılımının üst ve alt kuşaklarını da etkilemektedir. Toplumda en alt gelir kesitinde işsizler yeralmaktadır. Büyüme hızındaki yavaşlama işsizliğin artmasına neden olmakta ve gelir dağılımının en alt kesitinde bir rakamsal artış veya gelir azalışı meydana getirmektedir. Öte yandan, istikrarsızlıkla artan ve giderek açılan kamu açıkları da reel faizleri kamçulamakta ve ortaya kamudan beslenen bir reel faiz tüketicisi (rantiye) sınıfı çıkmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik istikrarsızlık hem en alt gelir gurubunu olumsuz etkilemekte, hem de en üst gelir gurubunda üretime dayalı olmayan

(dolayısıyla geçici bir nitelikte olan) bir gelir artışı sağlamaktadır.

Burada bunu ayrıntıları ile dökme olanağı yoktur. Ancak istikrar ve istikrarsızlık dönemlerin en zengin ve en fakir yüzde 20'sinin milli gelirden aldığı pay aşağıda sergilenmektedir.

	İSTIKRAR (1973)	İSTIKRAR (1987)	İSTIKRARSIZLIK (1996)
En zengin %20	56.5	49.9 (↓)	54.9 (↑)
En fakir %20	3.5	5.2 (↑)	4.9 (↓)

Tablo 1: Üç Gelir Gruplarındaki Adaletsizliğin Gelişimi

Yukarıda tabloya dikkat edildiğinde, ilk dönem (1973) petrol krizi öncesi olduğu için istikrarlı, ikinci dönem de (1987) 24 Ocak kararlarının istikrarından henüz çok büyük bir sapma olmadığı dönemdir. Ancak son dönem (1996) mali liberasyon sonucunda ortaya çıkan sosyal dengesizliğin tüm etkilerinin gözlemlendiği dönemdir. Dikkat edilirse, en fakir kesimin milli gelirden aldığı pay görece istikrarlı bir dönem sayıları 1987'de yüzde 1.7 artmışken, 1996'da yeniden düşme (yüzde 0.3) göstermiştir. Yine en zengin kesimin milli gelirden aldığı pay 1987'de azalmışken (yüzde 6.6), mali liberasyon sonrası istikrarsız döneme girilince bu rakam rant sınıfının gelirindeki artışlarla toplumda elde ettiği geliri (yüzde 5) artırmıştır.

Ekonomik istikrarsızlığın en önemli dezavatajı üretim kesiminde uzun vadeli maliyet muhasebesi yapmayı olanaksızlaştırmasıdır. İstikrarsızlığın doğal bir sonucu olan belirsizlikler sanayicinin yatırım hevesini kırmakta ve toplumsal refah da hızla yavaşlamaktadır. Tarımsal kesimdeki sorun ise biraz farklıdır. Burada üretim sıklığı, teknolojik gelişme noksanlığından ve planlama bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Son yıllarda tarımda büyüme hızı nüfus artış hızından daha yavaş gelişmekte ve bu kesimi net bir fakirleşmeye itmektedir. Bu süreç devletin giderek daha yüksek fiyatla ve daha yüksek miktarlarda destekleme alımları yaparak köylüyü destekleme politikasına dayatılmakta ve bu da ekonomik istikrarı güçleştirmektedir.

Krizin eşiği ve sigortalar

Burada krizin tanımı üzerinde durmayacağız. Sadece krizlerin en belirgin iki özelliğinin, tahmin edilemeyen ve kamu otoritesinin kısa vadeli önlemlerle atlatamadığı çalkantılar olduğunu belirtmeliyiz. Bazıları baskı altında tutulmuş bir enflasyonist yapının, platform sıçramasıyla üç haneli enflasyonlara ulaşmasına, yani bir hiperenflasyon ortamına girilmesine de kriz demek. Bu da

doğru olabilir. Bugün ülkemizde olası bir krizin ilk önce finans sektöründe ve özellikle döviz piyasalarında gerçekleşeceği ekonomistlerimiz arasında yaygın biçimde kabul görmektedir. Bunun da tek nedeni, şu anda iyiden iyiye açılmış bulunan cari açıktır. Bu boyutlara ulaşmış bulunan cari açık, ancak, ya çok katı ve iradi bir talep kontrolü ile düzeltilebilir (yani maliye ve para politikaları devreye sokulur), ya da döviz piyasalarındaki ani bir devalüasyonla kendiliğinden düzelir. Tabii burada iki varsayım var: Birincisi döviz kurunun bir süredir reel revalüasyon sürecinden geçmiş olduğu varsayımı var. İkincisi de, dışsal bir ateşleme etkisinin (triggering effect) gerçekleşmesi gerekli. Bu da rating kuruluşlarının bir not düşürmesi, bir politik açıklama veya IMF'nin herhangi bir olumsuz raporuyla gerçekleşebilir. Bununla beraber krizin olası tarihi konusunda bir tahmin yapmak çok zordur. Beklenen bir olgu, tanımı gereği zaten kriz olamaz. Ekonomide birey ve firmalar böylesi bir beklenti içine girdiklerinde kriz de atlatılmış olur.

Bugün ekonomide temel sorunun cari açık olduğunu belirtmiştik. Aslında Türk ekonomisinin sık sık sıkıntılara girmesinin nedeni de budur. Tabii cari açığın açılmasının, yukarıda da özetlendiği gibi, farklı nedenleri olmaktadır. Cari denge üzerinde de en etkili iki kalem ihracat ve ithalat hacimleridir. Türk ekonomisinde son bir yıllık rakamlar elimizde bulunmamaktadır. En son ele geçenler Nisan ayına ilişkin dış ticaret rakamlarıdır. Elde bulunan bu rakamlara ilk bakışta gördüğümüz, dış ticaretin giderek açık vermesinin yanı sıra, bunun büyük ölçüde ithalattan kaynaklandığıdır. İhracatta artış iyiden iyiye yavaşlamıştır ama henüz bir azalma trendi başlamamıştır. Bu da sorunun döviz kurundan çok, iç talepteki aşırı şişmeden kaynaklandığı izlenimini vermektedir. Ancak ihracattaki yavaşlamanın bir durgunluğa dönüşerek, bir süre sonra gerilemeler de gözlenebileceğini belirtmekte yarar var. Dolayısıyla sorun daha çok iç talepten kaynaklansa bile döviz kurundaki reel değerlenmenin de etkileri gözlenmektedir. Bu da haliyle döviz piyasalarını riskli hale getirmektedir.

Son yıllarda Türk ekonomisinde kamu açıkları milli gelirin yüzde 8'ini geçtiğinde iç talebin aşırı ölçülerde şiştiği ve tüketim eğiliminin birdenbire artarak ithalat talebinin çok yükseldiği gözlenmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı da yüzde 60'ın altına indiğinde ciddi cari denge sorunları çıkmaktadır. Açık bu düzeye çıktığında cari işlemlerdeki diğer gelir kalemleriyle kapatılamamaktadır. Öte yandan, sermaye hesaplarında da 7 milyar doları aşan bir hareket tehlike çanlarını gösteren bir işaret oluşturmaktadır.

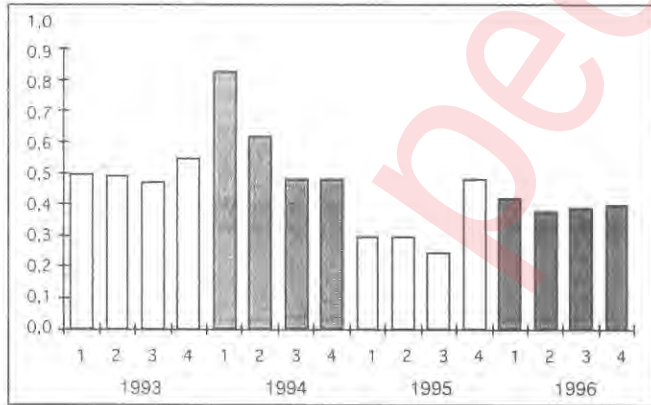
Kriz süreci

Krize girildiğinde kamu otoritesinin kullanılabileceği iki araç bulunmaktadır. Bunlardan birinin

kullanımı sınırlı, diğeri ise sınırsızdır. Yukarıda belirtildiği gibi, Merkez Bankası elindeki dövizleri piyasada satarak döviz talebini frenlemeye çalışabilir. Bu aracın etkinliği, piyasalardaki aşırı likiditenin miktarına ve rezervlerin düzeyine bağlıdır. Eldeki rezerv düzeyi azsa sterilizasyonun etkinliği de sınırlı olacaktır. Bu nedenle bu yöntemle döviz kurunun kontrolü ancak çok kısa vadeli ve hafif dozlardaki krizlerde kullanılabilir. İkinci araç faizdir. Merkez Bankası bir yandan doğrudan satış ve reverse repo gibi açık piyasa işlemleriyle likidite çekebilir, (ama bu da elindeki kağıt stokuna bağlıdır), diğer yandan da finansal kuruluşların zorunlu likidite tutma koşullarını yükseltebilir. Bu süreçte Hazine'nin yapabileceği fazla birşey olmaz, çünkü piyasalar birdenbire miyoplaştığından uzun vadeli hiçbir işlem gerçekleşemez.

Sorunun en kritik noktası piyasadaki fazla likiditedir. Ancak burada hangi tür bir likidite tanımından bahsedildiği de çok önemlidir. Eğer en dar tanımlı para arzı olan dolaşımdaki para kastediliyorsa, Merkez Bankaları kendi bilançolarının pasiflerini dizginleyerek bunu kolaylıkla gerçekleştirebilirler. Ancak asıl sorun geniş anlamlı bir parasal bütünlük olan M2Y'nin kontrol edilmesidir.

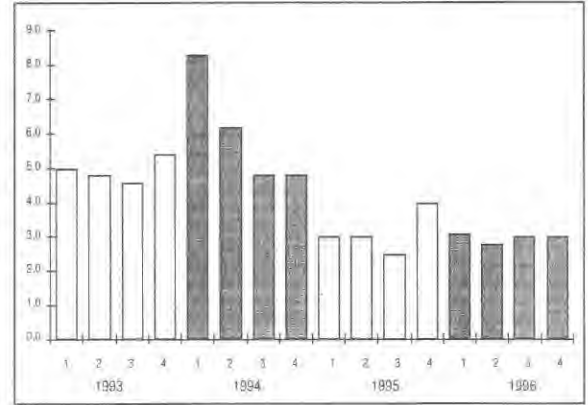
Aşağıdaki ilk grafik, emisyon hacminin MB döviz rezervlerine (TL cinsinden) oranını (1993 yılı itibarıyla üçer aylıklar halinde, mart, haziran, eylül ve aralık), ikinci grafik ise geniş anlamlı para arzı olan M2Y'nin döviz rezervlerine oranını göstermektedir. Dikkat edilirse 1994 yılı başındaki kriz, her iki para arzının da döviz rezervlerine göre oransal olarak arttığı bir döneme gelmektedir.

Grafik 2: Dolaşımdaki Paranın MB Döviz Rezervlerine (TL olarak) Oranı: 1993-1996 (üç aylık)

Görüldüğü gibi, 1994 yılının ilk çeyreğinde en kötü noktaya ulaşılmış ve nihayet 5 Nisan kararları alınınca döviz rezervlerindeki erime durdurulmuştur. 1995 yılının son çeyreğine kadar bu oranda sürekli bir düzelme gözlenmektedir. Ancak daha sonra, özellikle 1996 yılı boyunca döviz rezervlerinde (dolar cinsinden) bir azalma olma-

makla birlikte, (TL cinsinden reel olarak düşme zaman zaman gözlenmektedir), likiditedeki artış sonucu, riskli ortamlara doğru yaklaşılmaktadır.

Grafik 3: Para arzı M2Y'nin MB Döviz Rezervlerine (TL olarak) Oranı: 1993-1996 (üç aylık)

Kanımızca en anlamlı işareti ikinci grafik vermektedir. Çünkü en sıcak parayı değilse bile finansal kesimin tüm yapı ve derinliğini M2Y gösterir. 1993 yılı boyunca varılan nokta 1996 yılının son çeyreğinde yakalanmış görülmektedir. Oysa 1994 yılı itibarıyla, özellikle 1995 yılında riskli alanın oldukça uzağına inilmişken bugün yine hızla o noktaya yaklaşıldığı gözlenmektedir. Üstelik çok daha büyük bir dış ticaret ve cari açıkla.

İki tanım arasında, özellikle ikincisinin bir finansal krizi daha fazla yaratma olasılığı Hazine'nin içinde bulunduğu ortamdan kaynaklanmaktadır. Merkez Bankası kendi bilançosunun hareketleri sonucu yarattığı parayı başarıyla kontrol etmekle beraber, finansal sistem içinde yaratılan paranın kontrolünü, Hazine'nin borçlanma stratejisini sıkılaştırmamak için, devre dışında bırakmaktadır. Aksi takdirde, banka ve diğer finansal kuruluşların elinde likidite kalmayacak ve Hazine borçlanmakta sıkıntı çekecektir. İşte bu nedenle, giderek dar ve geniş para arzı tanımları arasında etki farkı açılmaktadır. Ancak bu gelişme de başka bir tehlikeye, başka bir kaygıya neden olmaktadır, Merkez Bankası'nın kendisine daha dar bir görev alanı belirlemesi nedeniyle krizin çıkma olasılığı da artmaktadır. Özcesi bugün Hazine yüklü borçlanmalarla faizleri yükseltirken Merkez Bankası geniş para arzına yüklenmeyerek büyük ölçüde piyasayı likit bırakmaktadır. Rakamsal bir ifade gerekirse yılın ilk 11 ayında (geçen yılın aynı dönemine oranla) dolaşımdaki para yüzde 55 ve MB parası yüzde 42 artarken, M2Y yüzde 123 artmıştır. Bu, mevduat bankaları kredilerinin yüzde 141, mevduatlarının ise yüzde 139 arttığı bir süreçte gerçekleşmiştir.

Parasal otoriteler kriz çıktığında rezerv rakamları düşükse faizle müdahale etmek isterler. Öte yandan krizin çok ağır bir resesyona neden olmasını arzulamıyorlarsa bu müdahaleyi rezerv-

ler üzerinden döviz satışlarıyla gerçekleştirir. Ancak parasal otorite elbette hiç müdahale etme mecburiyetini de kullanabilir. Bu durumda piyasalar döviz kurunu olabildiğince yükseltir, parasal otorite de bu noktadan sonra faizle veya döviz arzıyla müdahale eder. Bu tür "müsamahalı" (tolerated) bir müdahalede, piyasalara olabildiğince kur devalüasyonu öngörülür ve döviz rezervlerine dokunulmak istenmez. Yani ya rezervler çok düşüktür, ya da reel faizler zaten çok yüksektir, ya da parasal otorite zaten cari açığı kapatacak yüksek dozlu bir devalüasyonu yeğlemektedir. Tabii bu arada dış borçlanmanın hangi süreçte ve ne ölçüde devreye gireceği de son derece önemlidir. Ancak teorik olarak bir kriz yaşandıktan sonra genel olarak devreye giren istikrar önlemlerinin, özellikle IMF desteğiyle dış kredi sağlaması beklenirken 1994 krizi göstermiştir ki, bu, daha çok o ülkedeki kısa vadeli yabancı sermaye varlığın ve o ülkenin stratejik önemine bağlıdır. Türkiye bu anlamda ne İsrail, ne de Meksika kadar destek beklememelidir. Kaldı ki, kriz öncesi hiçbir ciddi önlem alınmadığı için uygulanacak istikrar paketinde çok daha radikal olma gereği de doğacaktır. Gerçi krizin bazı düzeltmeleri gerçekleştirerek dengeleri sağlayacağı için alınacak önlemlerin azalacağı düşünülebilir, ama böyle bir ortamda beklentiler de çok azgınlacağından bireylerin spekülasyon hareketlerini dizginlemek zorlaşacaktır. Unutulmaması gereken nokta şudur; krizin tam ortasında, yani krizin en güçlü olduğu noktada, özellikle döviz satışlarıyla, müdahale etkili olmayabilir. Öte yandan, her yeni krizde faizle müdahale de daha yüksek reel faiz gerektirir. Bu nedenle piyasaların bir süre serbest bırakılmasında yarar vardır.

1996'dan 1997'ye geçerken

Üretim

1996 yılı süresince kapasite kullanım oranları ve üretim düzeyleri gayet yüksek gerçekleşmiştir. İmalat sanayi 1993 yılındaki üretim düzeyine 1995 başında ulaşmış ve o tarihe göre üretim yüzde 20'ye yakın artmıştır. 1996 yılında özel sektörde kapasite kullanımları 1995'le hemen hemen aynı düzeydedir. Yüzde 82'ye ulaşan kapasite kullanım oranları ekonomide aşırı ısınmanın sürdüğünün açık bir göstergesini oluşturmaktadır. Ancak bu ısınmadan sonra yavaşlamanın gelişi de özel sektörün yatırım eğiliminden gözlenmektedir. Özel kesim sabit sermaye oluşumu 1995 yılında reel olarak yüzde 15 artmışken, 1996 yılının artışının yüzde 8'de kalacağı tahmin ediliyor. 1997 programı ise yüzde 5.2 artışı öngörmekte, yani giderek bir daralma yaşanacağı genel kabul gören bir beklenti.

Kamu Maliyesi

Yukarıda da belirtildiği gibi istikrar önlemleri giderek toplum nezdinde desteğini yitirmektedir.

Bu anlamda 1996 da kayıp bir yıl olmuştur. Kamu açıkları düşmemiş, aksine yükselmiştir. Oysa birincil bütçede elde edilen tasarruflarla (özellikle kamu harcamalarında yapılan reel kesintilerle) kamu kesimi borçlanma gereği, KKBG, 1993'den beri kontrol altına alınmıştır. 1996 yılında, genel bütçenin dışında ancak kamu hesapları içinde görülen harcamalar kontrol altına alınabilmesine rağmen (sosyal güvenlik harıcı), KKBG yüzde 6.5'den 9.6'ya çıkmıştır. Bu çıkış bütçe açığının kontrol altına alınamamasından kaynaklanmıştır. Bütçe dışı kalemlerde sağlanan tasarruflara (özellikle KİT açıklarının azalmasına) rağmen KKBG'nin artmasındaki temel neden iç borç ödemelerindeki reel hacim artışlarıdır.

Kamu maliyesindeki bu kötüleşme hem parasal bütünlüklerin artmasına neden olmakta (çünkü artan kamu harcamaları iç borçlanmayla karşılandığından bankacılık kesiminin aktifleri büyümekte ve parasal büyüklükleri etkilemektedir) ve bu da enflasyona yansımaktadır, hem de cari açık üzerinde olumsuz etkiler göstermektedir. 1996 yılında KKBG'nin yeniden artmaya başlaması toplumda tüm istikrar umutlarının yine beyhude çıkacağı izlenimini vermiştir. Çünkü bazı umutlarla 1994 yılında toplumun belli bir kesimince yapılan fedakarlıklar boşa gitmiştir.

Para politikası

1996 yılında MB kendi bilançosunu büyük ölçüde kontrol edebilmiştir. Bunun için de özel kesime açılan krediler daraltılmış, Hazine avanslarının zaman içinde bütçe payı olarak düşürülmesi sağlanmış, itfaya tabi hesaplarda önemli bir azaltılma gerçekleştirilmiş, KİT'lere, özellikle de TMO'ne verilen krediler tamamiyle frenlenmiştir. Öte yandan, APİ (açık piyasa işlemi) kullanımı da artırılmıştır. Bütün bunlara rağmen geniş anlamdaki para arzı reel olarak büyümüştür. Piyasalar daha likit kalabilmiştir.

Bankacılık kesimi

Bankaların kredi hacimlerindeki genişleme mevduat stoklarındaki artışın altında gerçekleş-

Yirmi yıldan fazla bir süredir Türk ekonomisi dengeli bir büyüme rayına oturtulamamıştır. Demografik yapısı son derece devingen olan bir ülkenin ekonomik yapıdaki dengeleri yerli yerine oturtamaması son derece tehlikeli olmuştur. Çünkü artık toplum ekonomik istikrarsızlığı kanıksamış ve bunu engelleyecek bir politikanın da başırlamayacağı kanısıyla, yani umutlarını yitirerek, istikrarızlığa dayalı bir yaşam tarzına kendini uyarlamıştır.

mektedir. Banka bilançolarına bırakıldığında bu olgu tam olarak gözlenememektedir çünkü toplulaştırılmış bilançolarda her iki bütünlük de yakın görünmektedir. Oysa ortalama kredi vadeleri çok

Bazılarının iddia ettiği gibi iç borç milli gelir içinde küçük bir rakam değildir. Karşılaştırmada kullanılan diğer ülkeler genellikle kalkınmış ülkelerdir ve fert başına düşen tasarruf düzeyleri çok yüksektir. Ayrıca iç borçların servis maliyeti hem daha yüksektir, hem de vadesi kısadır. Bu nedenle bütçeyi tamamiyle boğmaktadır. Böylesi bir dengesiz bütçeyle sağlık, eğitim ve diğer sosyal harcamalar gayet yetersiz kalmakta ve devlete olan güvensizlik örselenmektedir.

ateşleme sonunda kurun mutlaka aşağıya gideceği belirtilebilir.

Cari açığın analizi

İhracatta özellikle son aylarda bir durağanlaşmanın başladığı açıkça gözükmemektedir. Bu durum döviz kurlarındaki reel değeriyle daha çok, verimlilik artışı sağlanamamasından ve iç talebin aşırı canlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ve nihayet tekstil sektöründe oluşan yapısal sıkıntılar görece avantaj kaybına neden olmaktadır. İthalattaki patlama ise hem reel döviz kurundaki değeriyle, hem de iç talebin aşırı canlı olmasından kaynaklanmaktadır. Dış ticaret açığı cari açığa da yansımakta, ancak bazı dengeleyici hareketlerle kısa vadede bir rezerv erimesi ortaya çıkmamaktadır. Turizm gelirlerinde çok ciddi bir artış söz konusudur. Ancak turizm giderleri olarak hesaplanan 1 milyar dolarlık düzeyin gerçeğe yakından uzaktan ilgisi olmadığı da açıktır. Turizm giderlerinde kayıtdışı bir döviz çıkışı söz konusudur. İşçi dövizlerine gelince; bu kalemtaki artışların yavaşladığı gözlenmektedir. Bugün ekonominin en tehlikeli görünen tarafı olan cari açığın düzeyine bakarsak bunun 1993 yılının sonundaki düzeyden daha fazla olduğunu görürüz. Gerçi bugün MB döviz rezervleri çok daha yüksek bir düzeydedir ama reel faizler de çok daha yüksek bir düzeydedir. Yani olası bir kriz reses-

yon etkisi çok daha güçlü olabilecektir. Kaldı ki, nominal faizlerin yukarı doğru esnemesine daha fazla müsamaha gösterilmektedir. Ayrıca döviz tevdiat hesaplarının tüm mevduat hesapları içindeki payı biraz daha azdır. Yani herhangi bir anda ikame edilebilecek bir tasarruf potansiyeli de bulunmaktadır.

Ödemeler dengesinin sermaye hesaplarına gelince.. Sermaye hareketlerinin 1996 yılında iki kat arttığı ve 10 milyar doların üzerine çıkacağı hesaplanmaktadır. Oysa 1994 yılında net 4 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı gözlenmişti. Bununla beraber, bu rakamın portföy yatırımı kısmının çok küçük olduğunu da belirtmekte yarar var.

Sonuç

Bugün içinde bulunduğumuz sorun bir cari açık sorunu olarak görünmektedir. Bu sorunla ilgili görüşler ikiye ayrılmaktadır. Bazı ekonomistler bunu aşırı düzeylere yükselmiş bulunan kamu harcamalarına, dolayısıyla çok büyük ölçüde ısınan iç talebe bağlarken, bazıları da döviz kuru nun aşırı ölçülerde değerlendirildiği savından hareket etmektedir. Birinci görüş, sıkı para ve maliye politikasıyla hem fiyat istikrarının, hem de cari dengenin sağlanabileceği iddiasındadırlar. Bir başka deyimle, reel faizlerin yukarıya çekilerek frenlenen bir büyümeyi ve cari açığa doğan döviz açığının da artan yabancı portföy yatırımlarıyla (daha doğrusu sıcak parayla) kapatılabileceğini, bu nedenle de döviz kuru üzerindeki serbestinin sürmesini savunmaktadır. Kaldı ki, bu görüşe göre çoğu açık ekonomide, gerek beklentileri, gerekse maliyetleri belirleyen en temel etmen döviz kurudur. Buna da bir baskı getirilmeden anti-enflasyonist bir strateji izlenemez. İkinci kısım ekonomistlerin iç talep ve iç denge kaygısı pek bulunmamaktadır. Bu görüşe göre yalnızca bir devalüasyonla cari açık sorunu aşılabilecektir.

Kuşkusuz istikrarı sağlamanın gerçek yöntemi, bu dar ikilemin dışında aranmalıdır. Birincisi, anti-enflasyonist bir araç olarak döviz kurunun nominal çıpa yapılması ancak geçici bir politika aracı olarak kabul edilebilir. Oysa yıllardır döviz kuru üzerinde gelişmiş bir denetim söz konusudur. Kaldı ki, gerçek bir nominal çıpa politikası, ancak bir istikrar paketinde açıklanan bir parasal programla başarılı olur.

İkincisi, tek başına dövizin denetimi üzerine kurulmuş bir istikrar politikası (başka bir yapısal önlem demetiyle desteklenmiyorsa) reel faizlerin sık sık yukarı doğru hareketlenmesine yol açar ve yukarıda da belirttiğimiz gibi büyüme hızında büyük oynamalar oluşur. Bu da ekonominin sürekli ve istikrarlı bir kalkınma hızına erişmesini engeller.

Üçüncüsü, gerçekten aşırı ölçülere varmış bir iç talep söz konusudur. Ve ilk bakışta bunun kamu harcamalarının denetlenmesiyle gerçekleştirile-

lebileceği sanılabilir. Oysa bu çok yanıltıcı. Çünkü kamu harcamalarında reel olarak büyüyen tek kalem iç borç servisidir. Bunun da azaltılmasının yöntemi konsolidasyon veya monetizasyondur. Her iki yöntem de yeğlenmediğine göre, birinci bütçenin harcama kısmında yapılabilecek ciddi bir tasarruf alanı bulunmamaktadır. Bu nedenle bir vergi reformu gereksinimi apaçık ortaya çıkmaktadır ve bu alanda radikal olma gereği vardır.

Aslında ekonomik istikrarın, bir vergi reformu ele alınmadan gerçekleşemez olması, toplumda en yaygın kesimlerden biri olan serbest meslek sahiplerini de bu arayışın karşısına dikmektedir. Çünkü bu kesim enflasyondan etkilenmezken, istikrarı gerçekleştirecek olan vergi reformunun öncelikle kendilerini vergilendirilmesiyle gerçekleşeceğinin bilincindedir. Çoğu istikrar paketinin sekteye uğraması bu kesimin siyaset üzerinde özellikle etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Yukarıda özetlenen alternatif görüşler, aslında ekonominin içinde bulunduğu sorunları daha konjonktürel olarak görmekte ve birkaç makro-ekonomik parametre değişikliği ile yaşanan sıkıntının atlatılabileceği kanısını taşımaktadır. Oysa içinden geçilen krizin yapısal nitelikleri çok daha ağır basmakta ve kökleri derinlere inmektedir. Ekonomik yapı bir üretim sıkışıklığı ve büyüme hızındaki oynaklıkla karşı karşıyadır. Bu da hem ekonomik istikrarsızlıktan, hem de yüksek reel faizlerden kaynaklanmaktadır.

İhracatta da bir süredir gerçekleşen durulma, aslında yavaşlayan üretim kapasitesi artışının bir sonucudur. Çünkü ihracat fiyatları bugün hâlâ 1984 veya 1988 yılındaki düzeyin altında değildir. Yani ihracattaki yavaşlama "büyük ölçüde" reel döviz kurundaki bir değerlenmenin sonucu değildir. İhracat alanında yeni bir sektörümüz, verimlilik artışı sağladığımız bir alan veya teknolojik gelişme sağlayarak kalite artışı elde ettiğimiz bir ürün bulunmamaktadır. Bunlar da zaman içinde ihracatımızın artmasını engellemektedir.

Özetle bugün eğer devleti krizden kurtarmak istiyorsak uzun vadeli bir istikrar programını tekrardan oluşturmamız gerekir. Elbette bunun temel ayağı kamu maliyesinde dengelerin sağlanması olacaktır. Özelleştirme de bunun araçlarından bir tanesidir. Ancak özelleştirme tek başına bir istikrar aracı olarak görülmemelidir. Ekonomide otomatik istikrar mekanizmalarını yeniden oluşturacak olan artan oranlı vergilerin yaygınlaştırılması gerekir.

Ve asıl sorun iç borçtur. Bazılarının iddia ettiği gibi iç borç milli gelir içinde küçük bir rakam değildir. Karşılaştırmada kullanılan diğer ülkeler genellikle kalkınmış ülkelerdir ve fert başına düşen tasarruf düzeyleri çok yüksektir. Ayrıca iç borçların servis maliyeti hem daha yüksektir, hem de vadesi kısadır. Bu nedenle bütçeyi tamamiyle boğmaktadır. Böylesi bir dengesiz bütçeyle sağlık, eğitim ve diğer sosyal harcamalar gayet ye-

tersiz kalmakta ve devlete olan güvensizlik örse- lenmektedir. Öte yandan, kamuda ciddi biçimde personel tasarrufu yapılması gerekir. Böylece daha verimli ve etkin kamu hizmeti gerçekleştirilecektir. Yine, yerel yönetimlerle üniversitelerin mali açıdan kısmen özzerleştirilmesi ve kendi gelirlerini kendilerinin yaratmaları istenmelidir. Özellikle yerel yönetimlerin emlak vergilerini ciddi biçimde artırması teşvik edilmelidir.

Para politikasına gelince. Bu alanda Merkez Bankasına iki görev birden düşmektedir. Birincisi, parasal bütünlüklerin tamamının kontrol edilmesi gerekir. Bu nedenle Hazine borçlanmakta güçlük çekse bile, enflasyonda düşüş başlayınca daha düşük faizlerle borçlanabilecektir. Bu da zamanla iç borçların reel olarak büyümesini durduracaktır. Fakat özelleştirme sürecinin veya bir vergi reformunun etkileri görülmeğe başlanmadan böylesi bir politikaya girilmemelidir. Öte yandan, uzun vadeli döviz kuru hedefleri açıklanması yerine, Merkez Bankası Hazine'nin ortalama borçlanma vadesi süresince forward döviz kuru açıklamasının piyasaların devalüasyon riskini bono faizleri üzerinden kapatmak güdüsünü ortadan kaldıracaktır.

Kısacası, bugün devletle ilgili kriz söyleminin ortadan kalkması isteniyorsa giderek toplumda törpülenen istikrar umudu ve gereksiniminin yeniden yeşertilmesi gerekmektedir. Bu da ciddi, bütünsel, uzun vadeli, kalıcı nitelikte, önceden tasarlanarak zamanlama ve sıralaması doğru belirlenmiş, kamu otoriteleri arasındaki eşgüdümün olduğu, siyasi iradenin tam ve hükümetlerin de kalıcı olduğu bir ortamda aniden bir istikrar paketi açıklanması ve uygulanmasıyla sağlanabilir. Tam yirmi iki yıldır ekonomide bir genel istikrarsızlık yaşanmaktadır. 1996 yılında da toplumda istikrar beklentisini tazeleyebilecek bir girişim olmadığı gibi, aksine kamu maliyesinde tekrardan bir bozulma başlamış ve cari açık giderek büyümüştür. Böylesi bir ekonomik konjonktürün riskleri çok yüksektir, çünkü yazının başında da belirtildiği gibi kronik istikrarsızlığın sosyal ve siyasal yansımaları çok olumsuz olmaktadır. Öte yandan, bir krizin oluşup oluşmayacağı tartışması da yersizdir, çünkü kriz olumsuzlukların en son noktaya ulaşip kendiliğinden düzelmeye başlama noktasıdır. Oysa önemli olan, bu noktaya varmadan iradi kararlarla düzeltmelerin sağlanmasıdır.

Beylerbeyi,
2 Ocak 1997

1997: Kriz Yılı...

Prof. Dr. Nesrin SUNGUR

MARMARA ÜNİVERSİTESİ / İNGİLİZCE İKTİSAT BÖLÜMÜ

1996 yılının sonuna yaklaştığımız bu günlerde Türkiye bir yandan siyasi alanda yaşanan çürümeye ve kokuşmanın deşet verici boyutlarıyla sarsılırken, bir yandan da adım adım yeni bir ekonomik krize doğru yol almaktadır.

Nasıl bugün siyasi alanda yaşananlar, yüzeysel düzenlemelerle, bir kaç kişinin gözden çıkarılmasıyla temizlenemeyecek kadar derin bir kirlenmenin sonuçlarıysa, ekonomik alanda ortaya çıkan olumsuzluklar da hayali kaynak paketleriyle, palyatif tedbirlerle düzeltilemeyecek kadar köklü sorunların yansımasıdır.

1996 yılının henüz tam kesinleşmemiş olan makroekonomik göstergeleri son derece karanlık bir tablo ortaya koymaktadır. Örneğin dış ticaret açığının 20 milyar \$, cari işlemler açığının ise 9 milyar \$ civarında ve rekor düzeyde gerçekleşmesi beklenirken, ihracatın ithalatı karşılama oranı %50'ye yaklaşmıştır. İç ekonomik göstergelere baktığımızda da sevindirici bir gelişme görmek mümkün değildir. Enflasyon oranının % 90'a yakın çıkması kesinleşirken, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin % 13 civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Konsolide Bütçe Açığı'nın öngörülenin 3 misli artışla ve 1.3 katrilyon olacağı bildirilmektedir. İç borç stoku, Ekim ayı itibarıyla % 110 civarında artarak 3 katrilyona ulaşmış, borç faiz ödemeleri bütçenin % 40'ını oluşturur hale gelmiştir. Ekonomideki işsizlik oranının %20'ye çıktığı DPT tarafından açıklanırken, hem kamu kesiminde, hem de özel kesimde yatırımların ve özellikle sanayi yatırımlarının azalma eğilimi devam etmiştir. Elde bu konuda açıklanmış resmi rakamlar olmasa da, gelir dağılımındaki eşitsizliğin bu dönemde daha da artmış olduğunu mevcut göstergelere bakarak ileri sürülebilmek mümkündür. Türkiye'nin dış piyasalardan borçlanabilmesinde belirleyici olan Derecelendirme Kuruluşları tarafından Türkiye'ye verilen kredi notunun düşürülmüş olması da, bu göstergelere eklenebilecek bir başka faktördür.

Ekonomideki bu karanlık ve umutsuz tablo, hiç kuşkusuz sadece 1996 yılında uygulanan yanlış politikalar nedeniyle ortaya çıkmamıştır. Bu durum yıllardır uygulanmakta olan, kısa vadeli ve sadece günü kurtarmaya yönelik politikaların kaçınılmaz bir sonucudur. Sanayileşme perspektifinden 1980'li yıllardan itibaren vazgeçmiş olan Türkiye'de, politikaların kısa vadeli olmasının doğal sonucu ise, bu politikaların üretim ve yatırım alanına değil finans alanına dönük olmasıdır.

Mali piyasaların reel ekonomiden, bir başka deyişle üretimden giderek kopması, dünyadaki globalleşme sürecinin en belirgin özelliklerinden birini oluştururken, Türkiye'de 80'li yıllarda başlayan bu eğilim, 90'lı yıllarda ekonomiye damgasını vurmuştur.

Bu noktaya gelmesinde bir çok faktör rol oynamakla birlikte, özellikle belirleyici olduğunu düşündüğüm iki önemli gelişme vardır; ilki özellikle 80'lerin ikinci yarısından itibaren kamu açıklarının temel finansman aracının, borçlanma ve özellikle iç borçlanma haline gelmesidir. İkincisi ise 1989 yılında yayınlanan 32 sayılı kararname ile birlikte, kısa vadeli sermaye hareketleri önündeki bütün sınırlamaların kaldırılmış olmasıdır.

Borçlanma yoluyla açık finansmanı, yarattığı faiz yükü nedeniyle her sene finansman ihtiyacının daha da artmasına yol açarken, piyasa faiz oranlarının giderek daha da yükselmesine neden olmuştur. Tam bir kısır döngünün yaşandığı bu süreçte devlete borç vermek, en dertsiz kazanç haline gelirken, sermayenin hemen tüm kesimleri üretimden uzaklaşarak bu alana yönelmişlerdir. (Nitekim son yıllarda İSO'nun 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamında yer alan şirketlerin gelirlerinin giderek daha fazlasını repo gelirleri oluşturmaktadır).

Kısa dönemli sermaye hareketlerinin ise bu sürece birkaç yönden etkisi vardır. Ekonomide bu dönemde reel faiz marjıyla TL'nin değer kaybetme hızı arasında oluşan fark, önemli ölçüde "sıcak para" olarak da adlandırılan kısa vadeli sermaye girişine neden olmuş, bu para bir yandan faizin yüksek kalma gereğini doğururken, bir taraftan da TL'nin değer kaybını önlemiştir. Bu durumun kaçınılmaz faturası ise dış ticaret açıkları olmuştur. Türkiye'nin, ortaya çıkan dış ticaret açıklarını, son derece oynak olan kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse etmeye çalışması, bu paraya olan bağımlılığını arttırmış, bu akışı sürekli kılacak politikaları da zorunlu hale getirmiştir. Döviz darboğazının Demokles'in Kılıcı gibi ekonominin üzerinde sallanmasına yol açan bu durum, kamu finansman alanındakine benzer nitelikte bir başka kısır döngüye neden olmuştur. 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği antlaşmasının da etkisiyle, 1996 yılında dış ticaret açıklarının, cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeyine çıkmış olması artık bu alanda tehlike çanlarının çalmaya başladığını düşündürmektedir.

Bugün ekonomide gerek bütçe açıkları, gerekse dış ticaret açıkları, bu alanlarda köklü düzenlemeler gerçekleştirilmeden sürdürülebilir olmaktan çıkmışlardır. Köklü düzenlemeler ise, bir sanayileşme perspektifi çerçevesinde, başta vergi reformu olmak üzere bir dizi yapısal değişimin gerçekleştirilebilmesini ifade etmektedir. İçinde yer alan bütün rakamların hayali olduğu izlenimi veren ve hayata geçirilme şansı hiç olmadığı ilk bakışta belli olan 1997 bütçesini hazırlayan bu hükümetin, gereken düzenlemeleri yapabilecek niyet ve nitelikte olmaması 1997 yılı içinde ciddi bir ekonomik krizin yaşanmasının kaçınılmaz olacağını düşündürmektedir. Bu krizin de faturasının yine istikrar tedbirleri adı altında ve çalışan sınıflar tarafından ödeneceğini ileri sürmek ise, artık bir kehanet değildir.

Türkiye’de Finansal Serbestleşme Deneyiminin Öğrettikleri ve Reel Ekonomi

Doç. Dr. Uğur ESER

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ - BOLU

Bilindiği gibi, Türkiye 1980 yılından bu yana, on altı yıldır, istikrar ve yapısal uyum programlarıyla ekonomisini serbest piyasa koşullarında dışa açma ve dünya ekonomisiyle bütünleşme çabası içindedir. 1980’li yılların hemen başında önce mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri kaldırarak ulusal pazarını dışa açan Türkiye, dönemin sonlarında mali piyasaları ve dış sermaye hareketlerini serbestleştirmiş, 1989 yılında uygulamaya koyduğu ünlü 32 sayılı konvertibilite kararları ile dünya ekonomisiyle tam entegrasyonu hedeflemiştir. Üretim, ticaret ve finans alanlarında yaşanan dünyadaki hızlı değişim ve şiddetli rekabet ortamında, ekonomide köklü yapısal değişim ve toplumsal dönüşümlere zorlanan Türkiye, 1996 yılında uygulamaya koyduğu VII. BYKP ile “küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanabilme fırsatını yakalamaya” çalışmaktadır⁽¹⁾.

1997 yılına girerken bir taraftan yıllarca birikmiş, çoğu yapısal-kronik nitelikte olduğundan köklü dönüşümlerle çözülebilecek sorunlar, diğer taraftan hızlı değişim sürecinde yeni dünya düzeninin dayattığı normların ve kuralların, artan yatırım gücü ile de desteklenerek, önem kazanması Türkiye’yi bunaltmış bulunmaktadır. Yıllardır istikrarsızlık, iç tasarrufların yetersizliği, teknolojik gerilik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik temel sorun alanları olma özelliğini korumaktadır. Türkiye, uzun süre yüzde 80 gibi yüksek bir platoya oturmuş, böyle yüksek bir enflasyonu sürdürüp hiperenflasyona geçmemiş, dünyada pek örneği de bulunmayan ülkelerden biri olarak gösterilmektedir. 1996 yılı bütçe açığının 16 milyar dolar, dış ticaret açığının 20 milyar dolar olması beklenmektedir. İç ve dış borç stoku 100 milyar doların üzerindedir. 1997 yılında yapılacak 11 milyar dolar dış borç ödemesinin 4 milyar doları faiz ödemesi olacaktır. Yıllardır gelirin en eşitsiz dağıldığı ilk bir kaç ülke arasında yer alan Türkiye, bu alanda

Latin Amerika ve Afrika ülkeleriyle yarışmaktadır. Yatırım eğilimi zayıf, ileri teknolojiden yararlanma olanakları sınırlı ve üretimin verimliliği düşük olduğundan, ekonominin dünya pazarlarında yüksek rekabet gücü kazanması, “düşük ücret” politikaları ve ücretlilerin kazanılmış haklarında kayıplar pahasına sağlanabilmektedir. Kriz yönetimi politikalarıyla günü kurtarma anlayışında ısrar eden hükümetler, ekonomik ve sosyal krizlerin faturasını ücretli kesime, küçük sanayiye ve tarımdaki küçük üreticiye ödetmeye devam etmektedir. Uluslararası piyasalardan borçlanamayan hükümete bir darbe de uluslararası rating kuruluşlarından gelmiş; büyüyen cari açık ve artan iç ve dış borç stoklarına karşı hiç bir yapısal önlem almayan hükümet, kredibilitesi düşüp dış borç kapıları da kapanınca, çareyi iç borçlanmaya yüklenmekte bulmuştur.

Bugün Türkiye, borçlanma batağında yüksek faizler yoluyla sürekli kaynak aktaran, sanayileşmeyi unutmuş, insan kaynaklarını hızla tüketen,

1997 yılına girerken bir taraftan yıllarca birikmiş, çoğu yapısal-kronik nitelikte olduğundan köklü dönüşümlerle çözülebilecek sorunlar, diğer taraftan hızlı değişim sürecinde yeni dünya düzeninin dayattığı normların ve kuralların, artan yatırım gücü ile de desteklenerek, önem kazanması Türkiye’yi bunaltmış bulunmaktadır. Yıllardır istikrarsızlık, iç tasarrufların yetersizliği, teknolojik gerilik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik temel sorun alanları olma özelliğini korumaktadır.

yarı sanayileşmiş ve yıllardır orta gelir düzeyinde kalmış bir ülke görünümündedir. Ulusal tasarrufların oranı çok düşüktür ve yıllardır yüzde 20'nin üzerine çekilememektedir. Oysa, model olarak

1980'li yıllarda önce serbest

piyasa ekonomisini keşfeden, 1990'lı yıllarda ise küreselleşmeyi bütün sorunları çözecek bir süreç olarak algılayarak fetiş kavram haline getiren siyasal kadrolar, iç tasarruf yetersizliğini, kontrolsüz biçimde gerçekleştirdikleri finansal serbestleşme ve sıcak paraya dayalı sermaye girişleri ile kapatmaya çalışmışlardır.

gerilemiştir. Bazı yıllarda dış kaynak aktarımı, yani yurt içi sermaye girişi ve ucuz dövizin uyardığı yatırım malları ithalatındaki artışlar, kısmen de ücret iyileştirmeleri ve tüketici kredilerinin yaygınlaşması nedeniyle bazı sektörlerde yatırımların arttığı gözlenmektedir. Ancak, Türkiye sanayi pek çok sektörde teknolojik güç ve kapasite, rekabet yeteneği ve emek verimliliği bakımından hâlâ geri bir noktadadır. Yatırımlardaki gerileme nedeniyle sermaye stokunun aşınması, düşük emek verimliliği ve geri teknoloji ile çalışılması nedeniyle Türkiye sanayinin rekabet gücü zayıftır. Dünya ekonomisiyle daha çok bütünleşmiş ve liberalleşmeyi her alana taşımayı başarmış olan Türkiye'nin bir yatırım politikası yoktur⁽²⁾. Günümüz iktisat teorisi bilim ve teknolojiyi içselleştirir ve kalkınma politikaları ulusal teknolojik yenilenme ve insangücü kaynaklarını hedef alan bir yaklaşımla yeniden tanımlanırken, Türkiye'nin işlerliği olan bir bilim-teknoloji-sanayi politikasından söz edilememektedir⁽³⁾.

Makroekonomik istikrarın sağlanamadığı, yüksek yoğunluklu finansal serbestleşmenin finans sistemini işlevsizleştirip iktisat politikası araçlarını etkisiz hale getirdiği bir ortamda kalkınmanın ne güvenilir bir finansman modeline dayandırılması ne de sürdürülebilmesi mümkündür. Büyümenin sürdürülebilmesi ve "gecikmiş" toplumsal kalkınma ve "yeniden" sanayileşme için, Türkiye'nin, teknolojik yenilenmeyi, son yıllarda büyük ölçüde tahrip edilen bilim ve eğitimi ve üretken sınıai yatırımları hedef alan yeni bir kurumaşmaya yönelmesi gereği vardır. Hangi (stratejik) sektörlere öncelik verileceğinin saptanması, ulusal teknolo-

jik yenilenme sisteminin kurulması, insangücüne programlı yatırımı sağlama ve bütün bunlar için gerekli kaynak tahsislerinin gerçekleştirilmesi, devletin esnek bir plan disiplini içinde yönlendirip denetlediği bugünkünden farklı yeni bir kurumsallaşma ile mümkündür. Ancak, önce liberalleşme tutkusunun getirdiği çarpık serbestleşme anlayışının terkedilmesi ve hükümetlere bu tür toplum projelerini uygulamaya koyma olanağını vermeyen spekülasyon nitelikli sermaye hareketlerinin denetim altına alınması zorunludur.

Gerçekten, bugün sermaye birikimi alanında büyük bir şaşkınlık yaşanan Türkiye'de, hızlı büyüme ve "geç kalmış kalkınma" için nasıl bir sermaye birikim modeli gerekir sorusunun yanıtı yoktur. 1980'li yıllarda, dışa açılmanın erken aşamasında olduğu gibi, reel devalüasyonlar, teşvikler ve reel ölçülerde düşük ücretlerle ihracata dayalı, dış dünya ile entegrasyonu hedefleyen bir birikim-büyüme modelini sürdürmenin koşulları daha dönemin sonlarında ortadan kalkmıştı. Dünyada finans alanında yaşanan küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, hükümetler tarafından tıkanan ve politik uygulanabilirliğini büyük ölçüde yitiren dışa açık sermaye birikim modelinin sorunlarını çözecek bir "fırsat" olarak görülmüştür. 1980'li yıllarda önce serbest piyasa ekonomisini keşfeden, 1990'lı yıllarda ise küreselleşmeyi bütün sorunları çözecek bir süreç olarak algılayarak fetiş kavram haline getiren siyasal kadrolar, iç tasarruf yetersizliğini, kontrolsüz biçimde gerçekleştirdikleri finansal serbestleşme ve sıcak paraya dayalı sermaye girişleri ile kapatmaya çalışmışlardır⁽⁴⁾. Reel ölçülerde yüksek faizler, ilk bakışta büyüyen, kamu açıklarından ve iç borç stokunun yüksek olmasından kaynaklanıyor görünse de, 1990'lı yılların başında yapılan bir politika tercihinin sonucudur. Yeterince vergi toplayamayan devlet, artan kamu açıklarını, vergiyi alamadığı kesimlerden yüksek faizlerle borç alarak finanse etmektedir. Türkiye'de iç ve dış sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve reel ölçülerde yüksek faizlerin uyardığı spekülasyon yabancısı sermaye, tasarruf yetersizliğini, sürdürülemez büyüklükteki kamu açıklarını ve ticaret açıklarını kapatmanın bir aracı olarak bugün yoğun biçimde kullanılmaktadır.

Tasarruf açığının ve büyüme hızlarının yüksek reel faizler yoluyla sermaye hareketleri ile finanse edilmesi, enflasyonu düşürme adına döviz kurlarını düşük tutan politikalar reel sektörü vurmuş, ihracatı durma noktasına ve gelir bölüşümünü daha da eşitsiz hale getirmiştir. 1980'li yıllarda hükümetler, dışa açılmanın erken aşamasında, reel devalüasyonların yanısıra, ücretleri baskı altına alıp sosyal hakları kısarak dolaylı dolaysız ücret maliyetlerini düşürmeyi rekabet gücü kazanmanın aracı olarak kullanmışlardır. 1990'lı yıllarda ise, düşük ücret politikaları, yüksek faiz-ucuz döviz politikasını bir finansal krize sürüklenmeden sürdürebilmenin koşulu olarak görülmüş; bir taraftan artan vergi yükü, diğer ta-

TÜRKİYE SANAYİNDE YATIRIM VERİMLİLİK VE BÖLÜŞÜM

(Seçilmiş Bazı Temel Göstergeler, 1990-1995)

YILLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1990	9.4	-4.6	30.8	63.6	-0.3	16.0	2.4	33.3	48.5	24.8
1991	0.4	21.5	31.9	-1.4	-14.4	20.5	2.6	51.1	55.8	30.7
1992	6.4	22.9	32.3	0.3	-7.9	11.3	15.0	38.9	50.3	25.4
1993	8.1	20.1	28.5	33.2	0.6	14.8	12.1	40.7	48.0	24.8
1994	-6.1	51.9	20.3	-9.0	-2.0	-16.4	8.9	54.6	42.2	28.1
1995	8.1	20.0	17.9	6.2	9.6	19.4	26.2	46.5	39.0	29.6

- (1) GSMH artışı, büyüme hızı, %
 (2) Reel faiz oranı, %
 (3) Kamu sektörü SSY'nın toplam SSY içindeki payı
 (4) Özel imalat sanayi SSY artış hızı, %
 (5) Özel imalat sanayi istihdam artış hızı, %
 (6) 500 büyük firma içindeki özel imalat sanayi işgücü verimliliğinde değişme,
 (7) 500 büyük firma içinde kamu imalat sanayi işgücü verimliliğinde değişme,
 (8) Özel sektör sanayinde faaliyet dışı gelirlerin net bilanço kârı içindeki payı,
 (9) 500 büyük firma içinde özel sektör sanayi net katma değer içindeki ücret payı,
 (10) 500 büyük firma içinde özel sektör sanayi net katma değeri içinde faiz payı.

raftan sosyal içerikli kamu harcamalarının kısılması nedeniyle zaten reel gelir kaybına uğramış olan toplum kesimlerinin yoksullaşması hızlanmıştır. Bugün siyasal alanda tanığı olduğumuz kirlenme ve yaşadığımız toplumsal *hysteria*'nin nedenleri bu birikim tarzının süreç ve ilişkilerinde yatmaktadır.

Finansal serbestleşme programının sonucu olan, kısa vadeli sermaye girişlerinin aşırı değerlendirdiği TL'nin yol açtığı ithal malları rekabeti sinai yatırımlar, istihdam ve ihracatın gerilemesinde önemli bir faktördür. 1993 yılı sonunda başlayan ve 1994 yılının ilk aylarında spekülative bir saldırı şeklinde ortaya çıkan ve kısa zamanda reel sektörü de etkisi altına alan mali krizi, pek çok işletme istihdamı ve ücretleri düşürerek atlatmışlardır. Bugün finans sisteminin reel sektörden kopuk, son derece kırılğan ve krize açık bir görünüm almasının nedenlerini 1989 sonrasında finansal piyasaları ve sermaye akımlarını kontrolsüz biçimde serbestleştiren politikalarda aramak gerekir.

Üretken sermayenin para sermayeye kaymasının ve sinai yatırımlardaki gerileme ve yatırım profilindeki çarpıklığın nedenleri, 1980 sonrası sermaye birikiminin süreç ve ilişkilerinde, özellikle de dönemin sonlarındaki finansal yapı ve politikalarda aranmalıdır. Sermayenin, geleceğin ileri teknoloji alanlarında yatırım yerine, paranın spekülative çevriminin yüksek olduğu alanlarda kısa sürede risksiz ve yüksek kâr sağlayan finansal işlemlere (repo, bono, vb.) yönelerek nasıl rantıye sermaye konumuna geldiğini TÜSIAD çalışmasından görmek mümkündür⁽⁵⁾. Geçmişte de & 1980 öncesi – aşırı değerli döviz kurları, ithalata getirilen kısıtlamalar, reel ölçülerde negatif faiz oranları ve çoğu aramalı niteliğinde ucuz KİT ürünleri yoluyla, devletin desteğinde büyük koruma rantları sağlanmıştı. Ancak, 1980 sonrası sermaye birikimi modelinin kaynak tahsislerini di-

şa açılma programı doğrultusunda yeniden belirlenmesi ve ileri bir aşamada da finansal sistemin serbestleştirilmesi yönündeki yapı değişikliği çok daha büyük boyutta yeni rantlar yaratmıştır. Ekonomi dışı açılıp ticari ve mali serbestleşme arttıkça, sermayenin üretimden kopması ve önce dış ticaret, ardından da finansal piyasalarda rant kollama (rent-seeking) faaliyetlerinin hacmi ve hızının artması bu birikim modelinin dikkate değer bir çelişkisidir⁽⁶⁾.

Taşıdıkları spekülative nitelik nedeniyle üretken yatırımlarla ilgisi olmayan kısa vadeli sermaye hareketlerinin, giriş yaptığı ülkelerde kısa süreli fiktif bir zenginlik yarattıkları ve izleyen dönemde önce mali sektörde başlayan, giderek reel sektöre de yayılan ciddi krizlere yol açtıkları ülke deneyimlerinde de bilinmektedir. Daha 1970'li yıllarda başlayan üretim ve verimlilik krizlerinin ardından, üretken sermayenin hızla spekülative alanlara kayması, sıcak para hareketleriyle pek çok ülke ekonomisini adeta kumarhaneye çevirmiştir. Finansal serbestleşme çerçevesinde faizlerin serbest bırakılmasının ve uluslararası yeni finans piyasalarına (emerging markets) açılmanın, bu konudaki kuramın iddia ettiğinin aksine, yurt içi tasarrufları artırıcı etkisinin olduğunu gösteren güçlü ampirik bulgular da elde yoktur. Az sayıdaki yatırım fonu kurumları, ticari bankalar ve fon yöneticilerinin denetiminde olan, maddi üretimle bağıni koparmış küresel sermaye hareketleri giriş yaptığı ülkelerde yatırım eğilimini zayıflatmak ve ülkelerin rekabet edebilmesinin kısa

Üretken sermayenin para sermayeye kaymasının ve sinai yatırımlardaki gerileme ve yatırım profilindeki çarpıklığın nedenleri, 1980 sonrası sermaye birikiminin süreç ve ilişkilerinde, özellikle de dönemin sonlarındaki finansal yapı ve politikalarda aranmalıdır.

dönemli araçlarını ortadan kaldırmakla kalmamakta, ekonominin makro yönetim araçları olan iktisat politikalarını hızla etkisiz/kullanılamaz hale getirebilmektedir⁽⁷⁾. Nitekim, spekülasyon aktivitesinin yüksek, dolarizasyonun yaygın ve faiz-kur manüplasyonlarıyla ekonominin yönetilmeye çalışıldığı Türkiye'de, etkin para politikası uygulamanın çok ciddi güçlüklerinin olduğu bilinmektedir⁽⁸⁾.

Reel sektörle bağını koparmış para sermayenin dünya çapındaki serbestleşmesi, bu süreci kontrol altına alamayan, gerekli savunma/denetim mekanizmalarını geliştiremeyen ülkelerde

ciddi tahribatlara yol açacak görünmektedir. Bugün üretim, ticaret ve finans alanlarında yaşanan küreselleşme sürecinin, serbestleşme bağnazlığını aşan bir yaklaşımla ele alınması, bu sürecin çelişkilerinin, asıl karakterinin görülmesinin önemi bu nedenle büyüktür. Yeni dünya düzeninin henüz oluşmakta olan kurumlarını, süreçleri ve eğilimleri doğru algılamak ve "fırsatlar" yanında "riskler"i de görmek, bu düzene yamanmaya çalışan ülkeler bakımından çok daha fazla önem taşıyor.

KAYNAKLAR

DPT, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Eylül 1996
DPT, *Konjonktür Değerlendirme Raporu*, Eylül 1996
ISO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, Özel Sayı, Eylül 1996

DİPNOTLAR

(1) Bkz. VII. BYKP (1996-2000), Taslak, DPT- s.3

(2) Yatırım kararlarında iki temel unsur, sermayeyi üretim sürecinde kullanmanın maliyeti ile bu kullanımdan dolayı gelecekte elde edilmesi beklenen gelirin, yani yatırımın fiziksel veriminin ne olacağı konusundaki kapitalistlerin beklentileridir. Yatırıma dönüştürülebilir fon arzının yetersiz olduğu, başlıca işlevi yatırımları fonlama olan finans sisteminin bu işlevini yitirdiği bir ortamda, sermayeyi üretimde kullanmanın maliyeti, yani faizler yatırım kararlarında belirleyici olur. Bir temel iktisat kuralına göre, reel kredi faizlerinin-fizik sermayenin reel getirisi dolayında olması, hatta normal olarak bunun da altında kalması beklenir. Aynı şekilde, üretim ve verimlilik artışları ile desteklenir (reel sektörü finanse eder) ise, faizin (finansal akımların) reel bir anlamı vardır ve reel faiz bir ekonominin reel büyüme hızının çok üzerindedir ve yüzde 30 dolayındadır. Türkiye, 1995 yılında dolar bazında yüzde 44.6 olan hazine faizi ile dünyanın en yüksek reel faizini ödemiştir.

(3) DİE'nin AR-GE harcamalarıyla ilgili en son araştırması, 1995 yılında, Türkiye'nin, GSMH'nin ancak binde 3.8'ni ileri teknoloji yatırımlarına ayırdığını; aynı yılda kişi başına sadece 21.4 dolar AR-GE harcaması yapıldığını ortaya koymaktadır. Beş yıl önce, 1991 yılında, bu oran ve miktarların, sırasıyla, binde 5.3 ve 25.4 dolar olduğu hatırlanırsa hükümetlerin bilim ve teknoloji konusundaki yaklaşımları hakkında bir fikir edinilebilir.

(4) Net döviz kazanma potansiyeli nispi olarak azalan Türkiye'de, "kaynağı bilinmeyen" döviz girişleri ve "sıcak para" üzerinde başlatılan tartışmaların önümüzdeki günlerde tartışma gündemine gireceği anlaşıyor. Gerçekte, TL üzerinden mali varlıkların reel getirisinin dolar bazında yüzde 40-50'e varan oranlarda dolaşması, yurtiçine sermaye girişlerine neden oluyor. Türkiye'ye giriş-çıkış yapan, yerleşik-yabancı fon yöneticileri ve ticari bankaların yönlendirdiği spekülasyon hareketinin yılda brüt 150-180 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Eldeki bulgular, 1993 yılının ilk dokuz ayında gerçekleşen net 7 milyar dolar tutarındaki sermaye girişine karşı, mali sistemde

yaşanan krizin etkisiyle, 1994 yılının aynı döneminde net 4 milyar dolar kısa vadeli sermaye çıkışı olduğunu gösteriyor. Sadece 1995 yılında gerçekleşen kısa vadeli spekülasyon sermaye sermaye işlemleri hacminin 100 milyar (ayda ortalama brüt 10 milyar) dolar dolayında olduğu ifade edilmektedir. Bkn. E. Yeldan, "Azgelişmiş Ülkelere Yönelik Kısa Vadeli Sermaye İşlemlerinin Makroekonomik Etkileri Üzerine Gözlemler", *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım, 1996, s. 53.

(5) 500 Büyük Firma Araştırmasında, net katma değer içindeki ücret payı 1991 yılında yüzde 55.8'den 1995 yılında yüzde 39.2'ye gerilerken, faiz ve kâr paylarının 1995 yılında, sırasıyla, yüzde 29.6 ve yüzde 30.5 gibi birbirine yakın gerçekleştiğini ortaya koyan bulgular, rantiyeye (ticari ve mali) sermayenin üretken sermaye aleyhine olarak payını sürekli artırdığını göstermesi bakımından önemli. 1995 ve 1996 yıllarında banka kârlarının sanayi kârlarını üçe katladığını ortaya koyan bulgular da, yüksek faizler yoluyla mali sermayeye aktarılan kaynakların ne boyutta olduğunu gösteriyor.

(6) Bkn. K. Boratav, O. Türel ve E. Yeldan "The Turkish Economy in 1981-92: A Balance Sheet Problems and Prospects", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 22(1), 1995, s.5-6

(7) Bu konuda oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Bkn. I.D. Sachs, A. Tornel and A. Velasco, "Financial Crisis in Emerging Markets. The Lessons from 1995", *Brooking Papers on Economic Activity*, 1, 1996. Ayrıca, P. Collier and C. Mayer, "The Assessment: Financial Liberalization Financial Systems and Economic Growth", *Oxford Review of Economic Policy*, 6(4), 1992; V. Corbo and L. Hernandez, "Macroeconomic Adjustment to Capital Inflows: Lessons from Latin American and East Asian Experience", *The World Bank Research Observer*, 11(1), February 1996; Y. Akyüz, "Financial Liberalization: The Key Issues", *UNCTAD Discussion Papers*, No. 56, 1993.

(8) Dolarizasyonun ve spekülasyon baskının para politikasının etkinliğini azalttığını, TL ve dolar üzerinden faiz-kur manüplasyonlarının para politikasının uygulanmasında artık çok ince ayarları gerektirdiğini, siyasilere ve piyasalara uyarıda bulunan TCMB Başkanı da ileri sürmektedir. Bkn. *Yeni Yüzyıl*, 21 Eylül 1996 tarihli sayı.

1997 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi

Doç. Dr. Eser KARAKAŞ

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ

Bu kısa yazıda Türkiye ekonomisinin temel göstergelerini verirken, bu göstergelere ilişkin bazı yorumlarda bulunmaya çalışacağım.

1993 yılı, itibarıyla 59.5 milyon olarak gözükən nüfusumuz, 1997 yılı için 63.8 milyon olarak öngörülmektedir. Nüfus artış hızında yaşanan belirgin düşüşe rağmen, % 1.8 dolayında olan artış hızı hala Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından biri olarak durmaktadır. Üzerinde çok durulmamakla birlikte, ekonominin temel darboğazı niteliğindeki kamu açıklarının oluşumunda da bu nüfus artış hızının büyük önemi vardır. Nüfus artış hızına bağlı olarak tabanı genişleyen nüfus piramidi, toplam nüfus içinde vergi mükellefi sayısını düşürürken, özellikle sağlık ve eğitim alanlarında büyük kamu harcaması baskısı oluşmasına neden olmaktadır.

1993 yılında 182 milyar dolar olan GSMH'nın, 97'de 188 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kişi başına 93'de 3056 dolar olan milli gelir, 97'de 2947 dolara düşecektir. Bu hesaplamaları gerçekçi kur yani PPP esas alınarak yaptığımızda, fakirleşmenin boyutlarının daha da vahim olduğu ortaya çıkacaktır.

GSYİH'nın sektörel dağılımı da şöyledir (1997 programı); tarım=%15.3; sanayi=%26.1; hizmetler=%58.7.

Tarım sektörünün GSYİH içinde payı %15.3 iken, nüfusun %46'sı, aktif nüfusun ise %42'si tarım sektöründe yaşamaktadır. Bu rakamların değerlendirilmesi son derece verimsiz bir tarım sektörüne sahip olduğumuz gerçeğini ortaya koymaktadır. AB üyesi ülkeler genelinde nüfusun %6'sı tarımda yaşarken, Birlik gelirinin %3'ünü yaratmaktadır. ABD'de ise tarımsal nüfusun payı %2, GSYİH içindeki payı ise %4'dür. Bu basit veriler Türkiye tarımının AB'den iki kez, ABD'den ise sekiz kez daha az verimli olduğunu ortaya koymaktadır. E.J. Hobsbawn, İngiltere'de, toplam nüfusun kır-kent ayrışmasının 1800 yılında Türkiye'nin bugünkü durumuna eriştiğini yazmaktadır. Tarım sektörü her açıdan Türkiye'nin en sorunlu sektörü olma durumunu sürdürmektedir. 6 Mart 1995 Gümrük Birliği kararının 22-25 arası maddeleri Türk tarımının Avrupa Birliği ortak tarım politikası ile uyumunu program hüküm niteliğinde öngörmektedir. Bu maddelere işlerlik kazandırılmasının Türk tarımının içinde bulunduğu krizi atlattırmasında etken olabileceği düşünülmelidir.

Sektörel sorunların başında gelen tarım sorunu dışında, Türkiye ekonomisinin 1997'ye girerken temel sorunu kamu maliyesi ile bağlantılı olarak kaynak harcama dengesidir. 1996 yılında ekonominin ortalama tüketim eğilimi 0.804 olarak gerçekleşmiştir. Milli gelirin %5.5'i dolayında kullanılan dış kaynağı da hesaba kattığımızda, iç tasarruf oranının %15 dolayında olduğu görülmektedir. Aynı yıl içinde ekonomi, milli gelirin %24'ü kadar sabit sermaye yatırımı gerçekleştirmiş bulunmaktadır; kamu borçlanma gereğinin de %10 olduğu hatırlanırsa, Türkiye ekonomisinin nasıl bir fon baskısı altında olduğu ortaya çıkıyor. Kısa dönemde tasarruf oranları ya da sabit sermaye yatırımları ile oynamak çok kolay değil; ekonominin üzerindeki ağır fon baskısını azaltmanın yegane yolu kamu borçlanma gereğinin büyük bir hızla ulusal gelirin %2 ya da fazla 3'ü düzeyine çekilmesinden geçmektedir.

Fon talebinin neden olduğu yüksek faiz ortamı ülkeye büyük oranlarda dış kaynak girişine neden olmakta, piyasada oluşan dolar bolluğu Türk lirasının reel olarak değer kazanması sonucunu vermektedir.

1 Ocak 1996'dan itibaren Avrupa Birliği ile gerçekleştirdiğimiz gümrük birliği sürecinde, oluşan ithalat baskısını karşılayanın en etkin, en objektif yöntemi ise bu süreçte Türk lirasının reel devalüasyona tabi tutulması olarak görünüyordu. Yıllardır süre gelen selektif korumacılık olgusunun yarattığı çarpıklıkların en iyi üstesinden gelebilecek olan reel devalüasyon olanağı da böylece imalat sanayisinin elinden alınmış olmaktadır. Bu aşamada temel sorunun kamu borçlanma gereği olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır; sorun kesinlikle sermaye hareketlerini serbest bırakan 32 sayılı kararda değil, bir türlü azaltılmayan kamu açıklarındadır.

Kamu kesimi borçlanma gereği son on yılın ortalaması olarak milli gelirin %10'u gibi bir düzeye oturmuş görünmektedir. 93'de %12'ye yükselen bu oran, 95'de %6'ya gerilemiş, 96'da tekrar %10'a çıkmıştır. 1997 yılı programı ise milli gelirin yüzde yarımına eşit bir kamu kesimi borçlanma gereği öngörmektedir. Kamu kesimine ilişkin yaklaşık hiçbir reformun yapılmadığı, popülist söylemin aynen sürdüğü günümüz ortamında kamu borçlanma gereğinin bir yılda %10'dan yüzde yarımaya çekileceği vaadini ciddiye almanın olanaklı olmadığı ortadadır.

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu tüm sorunların kamu açıklarına endeksli olduğu ortadadır. Gümrük birliği sürecindeki aksaklıkların kökeni hem siyasi otoritenin bazı yasal düzenlemeleri kasıtlı olarak geciktirmesine hem de kamu açıklarının yarattığı yüksek faiz ortamının döviz kurları üzerine yaptığı baskıya dayanmaktadır. Kamu açıkları ve merkez bankası parası arasındaki ilişki, enflasyonun nedenlerini başka yerlerde aramanın çok da anlamlı olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Her yıl milli gelirin %10'u seviyesindeki kamu açıklarının yarattığı kaynak talebi iç ve dış borçlanmanın da temel nedenlerinden herhalde ilkidir.

Türkiye toplumu toplumsal enerjisinin en büyük bölümünü kamu açıklarının kapatılması konusuna yöneltmek ve bu konuda her şeyden önce düşünce üretmek zorundadır; zira daha akademisyenler arasında dahi kamu açıklarının kökenleri ve kapatılması konusunda bir görüş birliği oluşturulmamıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkeler bu eski sorunu Maastricht antlaşması ile geride bırakırken, rant gelenekleri çok güçlü olan ülkemizde kamu ekonomik araçlarının kullanımı konusunda bir mutabakat oluşmamaktadır. Bunda da şaşılacak bir şey yoktur.

Türkiye ekonomisinin gelir bölüşümüne ilişkin ne yazık ki çok sağlıklı verilerimiz mevcut değil, ancak gelir bölüşümü konusunun son derece sancılı bir konu olduğu ortada. Kamu ekonomik araçları ile gelir bölüşümünü iyileştirme çabalarının gelir bölüşüm yapısını, rant oluşturarak ve etkinlik düzeyini aşağıya çekerek, daha da bozduğu gözlenmektedir. Toplumsal olarak daha kabul edilebilir bir gelir bölüşümü yapısının daha fazla demokrasiden geçtiği düşünülmektedir.

1997 Yılından Beklentiler

Prof. Dr. Sema KALAYCIOĞLU
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Türkiye, yeni bir yılı üstesinden gelemediği makro ekonomik sorunlar ile göğüslemek zorunda... 1996 yılı boyunca, arttırılmayan kamu gelirleri ile azaltılmayan kamu harcamaları-nın sonucu, 1.5 katrilyona yaklaşan bütçe açığı... 1997 yılında bütçeyi rayından çıkaracak etkenler, rayına oturtacak etkenlere göre daha fazla gibi gözükmemekte. Bu kaniyi güçlendiren ekonomik gerçeklerin başında hiç kuşkusuz vergi gelirlerinin azalması geliyor. Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB karşısında gümrük vergilerini sıfırlamasının yarattığı munzam vergi geliri kaybının henüz hiç bir kalıcı kaynak ile telafi edildiğine ilişkin belirti yok. Mevcut vergilerin artırılması gündemde ve uygulamaya girmesi de an meselesi. Oysa, kaniye bu sadece zaman zaman yararlarını bile dile getirir hale geldiğimiz kayıt dışı ekonomiyi kontrole alamama zafiyetini gösteren kamu otoritesinin, kayıtlı kesiminin vergi takatini istismarı anlamına gelir. Öte yandan ülkenin uluslararası piyasalarda düşen kredi notu, kamu kuruluşlarının dış piyasalarda döviz borçlanmasını olumsuz yönde etkileyecek bir etken. Bu, en azından önümüzdeki 6 ay süresince istenilen oranda dış borçlanmaya gidilemeyeceği veya borçlanma maliyetinin artacağı anlamına geliyor. Kamunun iç piyasa borçlanmasında da aynı eğilimler beklenebilir. Oysa, 1995 yılında nispeten başarılı bir görünümü sergileyerek vadesi uzayan ve faizi düşen iç borçlanma, 1996 da ki eğilimleri ile kısalan vade ve yüksek faiz ödemelerine bir kez daha dönüştürülebilirse, bütçenin yükünü gelir beklentisinin ötesine taşıma olasılığı yaratabilir.

Kamu otoritesinin bel bağladığı gelir olanaklarından bir tanesi de "Alleden kalma mücevher ve gümüşlerin" satılmasına dayanan özelleştirme... 1997 yılında bu açıdan da bir başarı elde edilme ihtimalinin düşük olduğunu düşünebiliriz. Yasal engellerin bir çok alanda aşılmamış olmasından öte, özelleştirme ile ilgili önceliklerin belirlenmesinde, teknik konuların açıklık kazanmasında ve uzlaşmış kamuoyu yaratılmasında gerçekleştirilemeyen ilerleme özelleştirme gelirlerinin bütçe finansmanına katkı ihtimalini gölgelemektedir.

Öte yandan, Türkiye'de kamu kesimi özellikle son yıllarda istikrar politikası pakettlerinin kıskaçında finansman sıkıntıları yaşamakta ise de büyük iddialara sahip tasarruf tedbirleri, savurgan cari giderleri engelleyemediği gibi, politik kadrolaşma hesapları ile yürütülen verimsiz personel politikaları, 1997 yılında da verimi azaltmadan savurganlığı kısacak gelişmelere yer olmadığını göstermektedir. Ayrıca işsizliğin baskısını kısmen azaltır gözüksede de yeni personel alımı itibarı ile izlenen politikalar, arttırılmayan gelirin arttırılan kamu harcamaları için kullanılacağı bir 1997 ye işaret etmektedir. Yani 1997 kamu kesimi açısından pek aydınlık bir yıl olacağı benzeniyor.

1996 yılında kamu finansmanının daha fazla kısa vadeli borçlanmaya dayandırılması Merkez Bankasının kamu sektörüne avans verme yükümlülüğünü, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının çizdiği üst sınırın da yardımı ile azaltmış ve Bankanın anti enflasyonist para politikalarını daha serbest kullanmasına olanak hazırlamıştır. 1996 yılında Gümrük Birliğine giriş nedeni ile artan dış ticaret açığına rağmen, yüksek faiz politikaları ile TL ye talebi canlı tutma başarısını gösteren para otoritesi, Dolar-TL paritesinde aşırı yükselmenin de önüne geçmiş, yıl sonu kur hedefini tutmak için uğranılacak rezerv kaybını da engellemiştir. 1997 yılında, para otoritesi, kamu finansmanını sağlama

baskısından masun tutulduğu oranda parasal hedefleri gerçekleştirebilir. Ancak hem özel tüketim hem de yatırım artışları ile beslenen iktisadi büyümenin yaratacağı parasal genişleme 1997 için geçerli olabilir. Reel gelişmelerin önüne geçmeyecek düzeyde bir parasal genişleme ise 1996 boyunca basiretle uygulanan Merkez Bankası politikasının 1997 de de anti - enflasyonist kararlılıkla sürdürülmesini sağlayabilir. Yani parasal kesim açısından 1997 için umut, rasyonalitesini yitirmez ise, Merkez Bankasında...

Ekonominin reel cephesine gelince, büyümeyi üretime indeksleyebilen ekonomiler, üretimi, bizim de 1980 li yıllardan bu yana yaptığımız tercihte olduğu gibi dış pazarlara taşıma becerisini gösterirlerse kötümser tablo yerini, iyimserliğin itici gücüne bırakabilir. Türkiye, kısa vadede yüksek kâr bekleyen ve hala kamu teşvikine bel bağlamış müteşebbis davranışı nedeni ile, reel yatırımların üretim artışı ve dolayısı ile büyümeyi desteklemekte henüz istikrar kazanmadığı bir ülke... Kronik fiyat artışlarının, kurumsal aksaklıkların, organizasyon eksiklikleri ile zihniyet sorunlarının yatırım maliyetlerini yükselten etkisi de eklense reel sektörün geçmişte sergilediği aksak tablo, 1997'yi ihtiyatla karşılamamızı sonuçlandırmaktadır. 1996 yılı, aslında siyasi riskin ekonomik kararlara yansıyan boyutlarını, Türkiye ekonomisinin hissettiği bir yıl oldu. İzni verilen doğrudan yabancı yatırımların gelmekten vazgeçmeleri, başlayan yatırımlara söz verilen teşviklerin verilmemesi dolayısı ile genişleme yatırımı planlarından vazgeçilmesi, 1997 beklentilerinde olumsuzluk yaratan etkenler. 1996 yılında ihracatta ortaya çıkan hissedilir artış hızı azaltması da yine ihracata dönük sektörlerin genişleme planlarını olumsuz etkileyeceği benzer. Yine de herşeyden önce 1996 da yatırım mali ithalatında meydana gelen artış, firmaların yeniden yapılanarak, rekabet edebilirlik düzeylerini arttırma çabalarını sürdürdüklerinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca büyük kentlerden çok Anadolu kentlerinde başlayan bir ivme, üretimin yeni bölgelere yeni bir teşebbüs anlayışı ile taşıdığı gözler önüne sermektedir. Küçük ve orta ölçekli sanayi dallarında görülen bu hareketlenme 1997'yi artan üretim ve yeni istihdam umudu ile beslemeye hazır gözükmektedir. Önemli olan bu hamleyle iç piyasa dinamiklerinin ötesine taşıyabilecek organizasyonun yapılabilmesi, yani reel kesim 1997 yılında dinamizmi ile umut veriyor iş ki kantiliteyle, kalite ile eş anlı düşünme geleneği yerleşsin. Türkiye, 1997 yılında dış ekonomik ilişkilerinden ne beklediğine, hangi yöne gitmek istediğine karar vermek ve önceden altına imza attığı taahhütleri yerine getirmek zorunda...

AB ye karşı olan taahhütlerin yerine getirilmesinden ben burada sadece gümrüklerin indirilmesini, uyum sürecinin başlatılmasını değil AB nin ekonomik standartlarını hedef alan iç politika uygulamalarının seferber edilmesini kastediyorum. O standartlar zaten GB ye üye olalım veya olmayalım Türkiye ekonomisinin sağlık kazanması için öngörülmesi gereken standartlardır.

Ayrıca 1997 de, Türkiye'nin ticaret ortaklarını bilinçli bir biçimde çeşitlendirerek, AB den öte, Balkanlar ve Orta Doğu'da bölgesel rolünü iyi oynaması gerekli. Ancak bu çeşitlenme, iç piyasasını üretim darboğazlarından çıkarıp, kıt ürün- yüksek fiyat- yüksek kâr sarmalından kurtararak yapılmalı. Ekonomik öncelikler 1997 de mutlaka siyasi önceliklerin ve önyargıların önüne alınmalıdır.